

Hagyományok Háza
az Emberi Erőforrások Minisztériumának
nemzeti intézménye

A NÉPI IPARMŰVÉSZETI ALKOTÁSOK MINŐSÍTÉSÉNEK MEGÚJULT SZEMPONTRENDSZERE

Népi Iparművészeti Osztály
2013

Szakmailag lektorálta:
BESZPRÉMY KATALIN, CSUPOR ISTVÁN, G. SZABÓ ZOLTÁN

Szerkesztette:
ILLÉS VANDA

Felelős kiadó:
KELEMEN LÁSZLÓ
főigazgató
Hagyományok Háza

Nyelvi lektor: SZÉLL KATALIN

A borítón lévő festett kazettát GAÁL JÁNOS készítette.
Fotó: CSÁKÁNYI ZOLTÁN.

Készült a Regnum Press Kft. nyomdájában Budapesten (2013-ban)
ISBN 978-963-7363-71-9

TARTALOM

BESZPRÉMY KATALIN: Köszöntő.....	7
SZABÓ ZOLTÁN: Tárgyak – alkotók – minőség – hitelesség: a népi iparművészet jelene és jövője.....	9
ILLÉS VANDA: Fontos tudnivalók a minősítésről és a Népi Iparművész címről.....	13
CSUPOR ISTVÁN: A népi iparművészet, kapcsolatai más tárgyalkotó területekkel, forrásai és céljai.....	19
A felkért szakértők által összeállított írások:	
Hímzés.....	31
Rátétes technikák.....	39
Paszomány- és zsinórdíszítmények, kötött gombok.....	45
Kékfestőmunkák.....	49
Viseletek.....	53
Népviseletes baba.....	61
Szőttés.....	69
Csipke.....	79
Nemeztárgyak.....	83
Nemezkalapok (-fejfedők).....	95
Népi ékszer.....	101
Gyöngy ékszerek.....	103
Lószőr ékszerek.....	107
Fém népi ékszerek.....	109
Bőrművesség.....	115
Lószerszámok.....	121
Nyergek.....	124
Szűcsmunkák.....	126
Lábbelik: papucs, bocskor, cipő, csizma.....	130

Fa alapanyagból készített tárgyak	135
Pásztorművészet	136
Szaru-, csontmunka	137
Kéregmunkák	139
Faragott bútor	140
Festett bútor	141
Bognár, kocsikészítő	144
Kádár-, pintérmunkák	145
Építmények és köztéri alkotások	147
Épületdíszek	151
Tetőfedés	152
Kapu, kerítés	155
Játszóterek	157
Emlékoszlop	159
Síremlékek, fejfák, sírkeresztek (sírjelek)	162
Nagyméretű köztéri szobrok, naiv szobrok	164
Népi hangszerek	167
Fajátékok	175
Gyékény, szalma, csuhé, sás, káka anyagokból készült alkotások zsúrizási szempontrendszere	183
Fűz vesszőből és a kárpát-medencében található fonható keményszárú anyagokból készült alkotások	191
Mézeskalács	197
Hímes tojás	201
Fazekasság, kályháság	209
Fémművesség: kovácsműves, késes, ötvös	221
Rendeletek	235

KÖSZÖNTŐ

Tisztelt Alkotók!

A népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatok átvételével 2004-től kezdtük el a Hagyományok Házában azt a folyamatot, melynek következményeként megújult a zsűrizési tevékenység. Újra nagy hangsúlyt fektetünk a zsűrik profiltisztítására, szakágankénti megszervezésére, a zsűri tagjainak (elméleti-gyakorlati szakemberek) körültekintő kiválasztására, valamint a nyitásra, párbeszédre zsűri és az alkotók között, melynek első lépcsőjeként megszületett „A népi iparművészeti alkotások minősítésének szempontrendszere” című füzetünk, melyben szakértőink szakáganként elemezték egy-egy szakterület helyzetét, az alkotásokkal szemben támasztott követelményeket, és már ebben az anyagban megnyilvánult az újítások, a nyitás lehetősége.

Ezt a füzetet számos személyes találkozó, konferencia követte. Az alkotói folyamatok azonban soha nem lezárhatóak. Mestereink – mint kreatív alkotó emberek – folyamatosan munkálkodnak a megújulás lehetséges formáin, és erre nem csak az alkotói belső igény, a pályázatok kihívásai, de a piac is kényszeríti őket. Egy, a ma embere számára dolgozó népi kézművesnek, népi iparművésznek létkérdés, hogy olyan használati, dísz- és ajándéktárgyakat készítsen, melyek bár egyértelműen tükrözik a forrást, az etnikus specifikus stílusjegyeket, de mégis korszerűek, szépek, a XXI. század környezet- és öltözködéskultúrájába illőek.

Több körülmény egybeeséseként 2013-ban megjelenhetett a 12/2004. (V. 21.) számú NKÖM, a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatok végrehajtásáról szóló rendelet módosítása, melyben egyértelműen megfogalmaztuk a minősítés két összefüggő, de mégis szétválasztott kategóriáját, a „Hagyományos” A, B, illetve „Modern” A, B minősítést. A míves, szép ajándéktárgyak

születését ösztönözzük azzal, hogy 10 db ajándéktárgy zsűriszámmal egy MB zsűriszám kiváltható.

Ezzel egyben elismerést nyert az a tény, hogy a mesterségbeli tudás, tárgyi anyanyelvünk elsajátítása – akár tárgyrekonstrukciók által is – érték, e nélkül nincs továbblépés, de egyben létjogosultságot nyertek a bírálóbizottság előtt a mives, merészebb újjító törekvések is.

Időközben módosításra került a 31/2011. (III. 17.) Kormány rendelet, amely a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatokkal foglalkozik. Ez lehetővé teszi, hogy olyan szervezet is Népi Iparművész címet kaphasson, amely a „Népi Iparművész” minősítő címmel rendelkező természetes személy tulajdonosa, tagja vagy alkalmazottja által előállított népi kézműves terméket értékesít és ezeket a termékeket zsűrizteti.

E rendeletmódosítással lehetőséget kapnak ezek a szervezetek arra, hogy a 2007. évi CXXVII. törvény „Adó alóli mentesség” című VI. fejezetének (85. §) n. pontja értelmében vásárokon, rendezvényeken áfamentesen értékesítsék zsűrizett termékeiket.

Reméljük, hogy népi iparművészetünk egyre népszerűbb lesz, és a mesterségbeli tudás, a helyi termékek, lokális hagyományok felértékelődése, valamint az ehhez kapcsolódó mozgalmak, programok meghozzák a népi kézművesség hazai és nemzetközi elismertségét.

Ennek érdekében munkálkodik a Hagyományok Háza szorosan együttműködve az alkotókkal, szakembereinkkel, mindnyájuknak megköszönve azt a sok építő gondolatot, melynek köszönhetően ez az új füzet is létrejöhett.

BESZPRÉMY KATALIN

a Hagyományok Háza Népművészeti Módszertani Műhelyének vezetője

TÁRGYAK – ALKOTÓK – MINŐSÉG – HITELESSÉG: A NÉPI IPARMŰVÉSZET JELENE ÉS JÖVŐJE

Mottó: „*A nép művészete szoros összefüggésben van életének minden megnyilvánulásával, tehát meg nem halhat. (...) Előretörése mégis attól függ, nevelhetünk-e olyan generációt, amely ezt a művészetet fölszíván magáévá teszi...*”
(MARGITAY ERNŐ 1910)

A népművészet kutatásának fontossága – akár történetiségét, akár területi elterjedését vizsgáljuk – kiemelkedő a Kárpát-medencében, hiszen Európa más területeivel ellentétben itt az utóbbi 150 évben zajló társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok mintegy átalakították, konzerválták, újjávarázsolták az itt élő népek, népcsoportok, kisebbségbe került vallási közösségek szellemi kultúráját, klasszikus angol kifejezéssel élve, folklóráját.

Európa más területeivel ellentétben nem találunk itt olyan népet, népcsoportot, amely népművészetét teljes egészében elveszítette volna, sőt, a folyamatokat elemezve napjainkig ható alkotó tevékenységeket figyelhetünk meg.

A Magyar Néprajzi Társaság és a Népművészeti Intézet Győrben 1952 novemberében megtartott tanácskozása új korszakot nyitott az „élő népművészet” alakulásában. A főreferátumot Kresz Mária tartotta.¹

A tanácskozás határozati javaslatai között első helyen szerepelt, hogy előterjesztést intézzenek a kormányhoz: ***létesítsenek olyan szervezeteket, hozzanak ehhez szükséges rendeleteket, amelyek képesek az alkotó népművészek***

¹ Kresz 1952. 10–43. Kresz Mária: Népi díszítőművészetünk fejlődésének útjai. Ethnographia LXIII. évf. 1952. 11-41.

támogatására. Ehhez a tanácskozáshoz köthető a népi iparművészet fogalom bevezetése is.²

Itt született meg a Népi Iparművészeti Tanács létrehozásának gondolata, majd megalakult a Háziipari és Népi Iparművészeti Szövetkezetek Országos Szövetsége, a HISZÖV. Az elmúlt mintegy ötven évet korszakolják a szakemberek, bár időben még nem akkora a távolság, hogy lezárt, vagy egyáltalában elmélyült kutatásokról lehetne szó.

A Népművészeti Intézet kezdeményezésére országos népművészeti szakági pályázatok alakultak, így 1963-ban a Kis Jankó Bori emlékére meghirdetett országos hímzéspályázat Mezőkövesden,³ 1966-ban a Gerencsér Sebestyén emlékére meghirdetett országos fazekaspályázat Siklóson, 1967-ben a „Sárközi Emlékdíj” – országos szőttespályázat Szekszárdon, illetve id. Kapoli Antal emlékére országos faragópályázat Balatonlellén.

Az elmúlt évtizedekben a pályázatok kiírásában, bonyolításában, a konferenciák rendezésében a NIT, a Népművelési (majd Magyar Művelődési) Intézet és a Hevesi Népművészeti Szövetkezet, újabban a Hagyományok Háza vette át a szervezést és a rendezést.

Ezt a kulturális folyamatot a magyar népművészet szerves, tudatos folytatásának kell tekintenünk, ami az elmúlt 50–60 évben folyamatosan változott, átalakult. Ezt a változást, megújulást az alkotói indíttatás, a társadalmi környezet, a társadalmi igény és a műbírálás (kialakított bírálati rendszer) folyamatosan alakítja, az adott kor követelményeinek megfelelően változtatja.⁴

A 21. század elején jelentkező „népművészet” nem lehet ugyanolyan, mint egy évszázaddal, vagy akár csak 50 évvel ezelőtt, hiszen megváltoztak a társadalmi-gazdasági körülmények, és ezzel együtt az életmód, a szük-

² A politikai döntés következtében 1953-ban a 2034/1953. MT-határozat, valamint a 34/1953. (VII. 7.) MT számú rendelet értelmében megalakult a Háziipari és Népi Iparművészeti Szövetkezetek Országos Szövetsége (HISZÖV) és a Népi Iparművészeti Tanács (NIT). A jogszabály a HISZÖV feladatává tette a háziipari és népművészeti szövetkezetek irányításának felügyeletét. A Népi Iparművészeti Tanács bíráló és ellenőrző szerv lett. A HISZÖV elnöke egyúttal a NIT elnöke is volt, és a HISZÖV Népművészeti Osztályának vezetője a NIT titkára lett. A NIT tagjai a Népművelési Minisztérium, a Néprajzi Múzeum, a Népművelési Intézet, a Képző- és Iparművészeti Szövetség, az OKISZ képviselője, a Helyiipari Minisztérium (utódja a Könnyűipari Minisztérium) küldötte és két kiváló népművész lettek. A későbbiekben a NIT munkájában a Belkereskedelmi, a Könnyűipari Minisztérium küldöttei is részt vettek.

ségletek, az ízlésformáló tényezők. Mások a készítők, és nem ugyanazok a felhasználók sem, nem is beszélve az alapanyagokról. Ez nem jelenti azt, hogy jelen állapotunkban nem beszélhetünk már népművészetről. A fogalom használatát kell megváltoztatni, átértelmezni, mivel olyan tárgyalókatokkal van dolgunk, akik tevékenységükhöz elsősorban a hagyományos tárgykészítési technikákat alkalmazzák, fejlesztik tovább.

A Hagyományok Háza – Magyar Népi Iparművészeti Múzeumának egyik legfontosabb feladata a jelenleg is alkotó népi iparművészek, tárgyalókatok szakmai segítése, munkáiknak elbírálását segítő szakmai zsűriik összeállítása, országos hatáskörrel a műbírálás rendjének folyamatos biztosítása. A szakértői, szakági elemzések megfogalmazták a különböző szakterületek tartalmi, esztétikai és technológiai követelményeit. Ezek a követelmények, kritériumok a szakértők legjobb tudásán és tapasztalataikon alapulnak, és általában az alkotók egyetértésével találkoztak.

Ez a mozgalmi jellegű kézműves tevékenység nem kevés művészi értékkel rendelkezik, ami tulajdonképpen kulturális tőke, így természetesen gazdasági értéket képvisel, nem mellékesen a Hagyományok Háza profiljához kiválóan illeszkedik.

Mindezek mellett tisztelegni szeretnénk azok előtt az alkotók előtt, akik áldozatos munkájukkal életben tartották a 20–21. századi új, kortárs népművészeti folyamatokat, és ezáltal is öregbítették az ország hírnevét a nagyvilágban.

A 21. században különös jelentősége lesz ezeknek a folyamatoknak, mivel átalakuló, globalizálódó világunkban az egyén személyiségét, nemzet-, nemzetiségűtudatát a nyelv mellett ezek és az ehhez hasonló tevékenységek éltetik. A tárgyalókató népművészet, a népi iparművészet olyan művészeti folyamat, mely a nemzeti kultúra nélkülözhetetlen része, művészeti anyanyelvünk,

³ A nagy országos pályázatok az adott megyei tanácsok, a Népi Iparművészeti Tanács, a Háziipari és Népművészeti Szövetkezetek Országos Szövetsége és a Népművelési Intézet szervezésében és rendezésében születtek meg

⁴ A meghatározásunk és Füzes Endre megfogalmazása között csekély az eltérés. A *Népi Iparművészetünk időszerű kérdéseit* tárgyaló konferencia 1985-ben Pécsen került megrendezésre. Füzes Endre határozta meg: „az a művészeti mozgalom, melyet népi iparművészetnek nevezünk, nem a történeti népművészet egyenes és spontán folytatása, hanem a történelmi örökség tudatos vállalásán, továbbfejlesztésén alapuló, önálló művészeti ág”.

a nemzeti kulturális örökség összetevője, identitástudatunk erősítője, ezért megőrzése, a társadalom kulturális igényei érdekében történő továbbfejlesztése alapvető feladat.

Alapvető célkitűzéseink változatlanok: zsűrizással, védjeggyel kell el látni a minősített alkotásokat a bövli kiszorítása és a hazai piac védelme érdekében. Ehhez kiváló alapanyagok és ügyes kezű mesterek szükségesek. Ez a tevékenység állami feladat kell, hogy legyen, mely az alsófokú oktatástól kezdve szorgalmazza és elősegíti e művészeti ág elfogadását, továbbá a legkülönbélebb kulturális, tudományos szervezetek és civil szerveződések közreműködésével szélesíti a kortárs népművészet hagyományos és jelen korban élő megnyilvánulásait, tárgyi világát.

G. SZABÓ ZOLTÁN

a Hagyományok Háza Népi Iparművészeti Osztályának vezetője

FONTOS TUDNIVALÓK

A MINŐSÍTÉS RŐL

A 31/2011. (III. 17.) kormányrendelet alapján a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatokat a Hagyományok Háza (Népi Iparművészeti Osztály – NIO) látja el. Ebbe a feladatkörbe tartozik „a népi iparművészeti alkotások minősítése (zsűrizése)”. A következőkben támpontokat adunk az alkotóknak ahhoz, hogy tárgyaikat hogyan minősítsék, leírjuk a zsűriztetés menetét. Ezenkívül segítséget nyújtunk a helyszíni zsűrizések megszervezéséhez, illetve leírjuk, hogy egy-egy alkotó milyen módon válhat „Népi Iparművészé”.

Népi iparművészeti alkotással minősítés kérelmezésének menete

A 12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelet 4. §-a alapján alapján, amely a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatok végrehajtásáról szól, a népi iparművészeti alkotással minősítést a Hagyományok Háza főigazgatójánál kell kezdeményezni. A kérelem része a Hagyományok Háza honlapjáról letölthető nyomtatvány. A kérelmet a Népi Iparművészeti Osztályon dolgozó zsűrit szervező kollégának kell címezni. A nyomtatványnak legkésőbb a honlapunkon feltüntetett jelentkezési határidőig, a tárgyaknak a zsűrizést megelőző héten, de legkésőbb a minősítés időpontja előtt minimum egy nappal kell megérkezniük osztályunkra. Kérjük, szíveskedjenek a zsűrizéssel kapcsolatos határidőket betartani, határidőn túl érkezett adatlapot és/vagy beadandó tárgyakat nem áll módunkban elfogadni.

Az adatlap postai úton való megküldésekor postacímünkre címezze azt: Hagyományok Háza – NIO, Illés Vanda, 1251 Budapest, Pf. 23. Csomag küldésekor pedig székhelyünkre a következő módon: Hagyományok Háza – NIO, Kiállítóterem, 1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6.

Igazgatási szolgáltatási díjak

A 12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelet 3. számú melléklete alapján: „A minősítésre, zsűrizésre beadott alkotásokért, illetve tárgycsoportért, garnitúráért, tárgye gyűttesért meghatározott összeget, egységenként 1500 Ft igazgatási szolgáltatási díjat kell fizetni.”

A pénzüsszeget a Hagyományok Háza által kibocsátott sárga befizetési postautalványon vagy átutalással lehet eljuttatni a következő számlaszámra: 10032000–01739716–00000000. A kérelemhez a postai utalvány tömbszelvényének eredeti példányát vagy annak fénymásolatát, vagy az átutalásról szóló banki bizonylatot is csatolni kell, amelyet az adatlappal együtt kell benyújtani.

Fontos! A közleményben a következőt legyenek kedvesek feltüntetni: „zsűridíj”. A csekk a Népi Iparművészeti Osztályon vehető át, majd a postai befizetés után a tárgyakat itt lehet benyújtani zsűrizésre, a kérvény kitöltésével. A számlát postai úton küldjük el az alkotónak.

A benyújtott kérelem szakmai szempontú elbírálását a Népi Iparművészeti Bíráló Bizottság végzi. A bizottság tagjait a Népi Iparművészeti Osztályon keresztül a főigazgató, és a Hagyományok Háza fizeti díjazásukat, ennek értelmében – a szakmai szempontokat figyelembe véve – a bírálóbizottság összetételéről az intézmény dönt. A zsűrit kérők csak javaslatot tehetnek a zsűritagok személyére, amely nem jelent garanciát a kért bizottság végleges összeállítására.

A tervező a minősítést követő hetekben postai úton kapja meg a zsűrizésről szóló jegyzőkönyvet és a tárgyról készült nyomtatott fotót. (Abban az esetben is, ha a tárgy elutasításra került.)

Népi iparművészeti alkotások minősítése, zsűrizése

Az emberi erőforrások minisztere 21/2013. (III. 19.) EMMI rendelete alapján, amely a 12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelet módosítására irányult a 2013. március 19. utáni dátummal meghirdetett zsűrizéseken már a megújult szempontrendszer szerint zajlanak a minősítések.

A döntés elleni fellebbezés

A 12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelet 3. számú melléklete alapján az elsőfokú közigazgatási döntés elleni fellebbezés díja 33 000 Ft, melyet az Emberi Erőforrás Minisztériumának 10032000–01425190–00000000 számú bankszámlájára kell befizetni. A befizetésről szóló igazolást a kérelemhez, fellebbezéshez csatolni kell.

A helyszíni zsűri szervezésének menete

Vidéki helyszíni zsűrizésekre is van lehetőség. A helyszíni zsűri iránti kérelemmel forduljanak írásban – levélben, faxon vagy e-mailben – Kelemen László főigazgatóhoz, a tervezett időpont előtt legalább egy hónappal. A megkeresést a zsűrit szervező kollégának címezzék. (A címet lásd a kapcsolatoknál.)

A helyszíni zsűrit kérő szervezőnek az alkotókat előre ki kell értesíteni, és időben visszajelzést kell kérni arról, hogy hány alkotó, hány darab tárggyal kíván részt venni a zsűrin. Az egy napra vállalható elbírálható tárgyak száma minimum 70, maximum 150 lehet. Ezen felüli tárgyszám esetén a zsűrit két napra kell összehívni.

Az utazási és szállásköltségek a zsűrit kérő felet terhelik (100 Ft/km jelenleg). A kiértéssel együtt kell kiküldeni az alkotóknak a Hagyományok Háza csekkjét, vagy megadni átutalási számlaszámát, és a pontosan kitöltendő és aláírandó minősítési kérvényt. Ez utóbbi a Hagyományok Háza honlapjáról is letölthető.

Az alkotó a visszajelentkezésével együtt elküldi a befizetést igazoló eredeti vagy fénymásolt feladóvevényt is, vagy átutalási bizonylatot. Vidéki zsűri esetén a zsűri lebonyolítója egy összegben is befizetheti a zsűridíjakat a Hagyományok Háza számlájára. Az alkotó a befizetéséről (utólag) számlát kap. A számlát a befizető nevére töltjük ki.

A helyszíni zsűrit kérő szervezetnek stb. az összegyűjtött kérvényeket a zsűri időpontja előtti héten kell elküldenie a Népi Iparművészeti Osztálynak adatfeldolgozásra. A zsűrijegyzőkönyv vezetése, nyilvántartása, a zsűri

véleményének rögzítése számítógépen történik; a zsűrizés előtt az adatokat rögzíteni kell a rendszerben, ezért szükséges, hogy időben beérkezzenek. A később beérkező kérvényeket nem áll módunkban elfogadni, mivel a folyamatos vidéki zsűrizések elő- és utómunkálatai pontos, tervszerű, folyamatos munkavégzést kívánnak meg.

A tárgyak előkészítése

A zsűrizendő tárgyakat a zsűrizést megelőzően úgy kell előkészíteni, hogy azok alkotónként, az adatbázisba felvett sorrend szerint legyenek elhelyezve, és a tárgyak beazonosíthatók legyenek. A tárgyakon csak a tárgy pontos megnevezése és az adatlapon lévő sorszám legyen feltüntetve. A számok helyes feltüntetése, illetve a pontos megnevezés megadása az alkotó kötelessége. Az ezek elmulasztása miatt történő keveredésekért a zsűri nem vállal felelősséget. A minősítést kérő szervezetnek gondoskodnia kell arról, hogy a fotószámok kiosztásánál legyen jelen egy személy, aki be tudja azonosítani az alkotásokat. Ez azért fontos, mert a bírálóbizottság jelenlétében már csak a fotószámok szolgálnak beazonosításul.

A tárgyakat a zsűri kézbe veszi, megvizsgálja, ezért azoknak hozzáférhetőnek kell lenniük. Legegyszerűbb, ha asztalokon helyezik el a tárgyakat. Kérjük, ne rendezzenek kiállítást, bemutatót a tárgyakból, ne szereljék fel a falra stb., mert csak megnehezítik a zsűri munkáját, és önök is feleslegesen dolgoznak.

A zsűrizés helyszínén biztosítani kell a számítógép beüzemeléséhez szükséges technikai feltételeket, valamint azt, hogy a zsűri véleményét a bizottságból kiválasztott zsűritag nyugodt körülmények között tudja bediktálni, és kollégánk a minősítés alapján a minősítést igazoló címkéket a tárgyakon el tudja helyezni.

A fotók elkészítéséhez szükséges egy külön asztal, ahol kollégánk nyugodtan tud dolgozni, kialakítva egy kis ideiglenes „műtermet”. A tárgyak folyamatos fotózása érdekében kérjük, hogy egy helyi segítő gondoskodjék a tárgyak oda-vissza mozgatásáról. A minősítés teljes ideje alatt legyen elérhető

közelségben egy helyi szervező, akihez fordulhat a bírálóbizottság kérdés esetén. A zsűrizés ideje alatt alkotó nem tartózkodhat a teremben!

A vidéki helyszíneken a zsűrizések beadási határidejét előzetes egyeztetések alapján határozzuk meg. A Hagyományok Háza honlapján, illetve a helyszíni szervezőnél tájékozódhatnak erről az alkotók.

Arra kérjük a helyszíni szervezőket, hogy lehetőség szerint műfajonként legalább 8 db tárgy minősítéskérelem-igényéről gondoskodjanak. Ennél kevesebb tárgyszám esetén a műfajon belül az alkotóknak a budapesti zsűrizést javasolják.

Egyéb fontos tudnivalók

- A zsűrizszámot az alkotás tervezője és nem a kivitelezője kapja. Ideális esetben a tervező egyben a kivitelező is.
- Egy alkotást vagy tárgycsoportot csak egyszer lehet benyújtani minősítésre.

Védjegy

A Népi Iparművészeti Osztályon vásárolható védjegy, amelyet az alkotó a már lezsűrizett termékre ragaszthat. Ezzel igazolható, hogy a termék a Népi Iparművészeti Bíráló Bizottság által minősített alkotás.

A védjegyek ívenként vásárolhatók.

Kicsi védjegy = 6 Ft/db (56 db/ív = 336 Ft)

Nagy védjegy = 10 Ft/db (25 db/ív = 250 Ft)

A zsűrizett termékek adó alóli mentességéről

2007. évi CXXVII. törvény „Adó alóli mentesség” című VI. fejezének (85. §) n. pontja értelmében mentes az adó alól: „a népművészeti, népi iparművészeti és iparművészeti termékek kiállításának, vásárlásának és bemutatásának szervezése, rendezése és az ahhoz szorosan kapcsolódó, jogszabály által meghatározott minősítés szerint zsűrizszámmal ellátott, egyedi vagy meghatározott példányszámban, nem ipari gyártástechnológiával

előállított népművészeti, népi iparművészeti termék értékesítése, amelyet közszolgáltató vagy népi iparművész minősítéssel rendelkező személy, szervezet – ilyen minőségében – teljesít.”

Kérjük, hogy kérdéseikkel, javaslataikkal forduljanak bizalommal az osztály munkatársaihoz; mindent megteszünk, hogy a segítségükre lehessünk!

Összeállította: ILLÉS VANDA

a Hagyományok Háza Népi Iparművészeti Osztályának szakelőadója

A „NÉPI IPARMŰVÉSSZÉ” MINŐSÍTÉS FELTÉTELEI, TUDNIVALÓI

„Népi Iparművész” minősítést az az alkotó kaphat, aki a jogszabályban meghatározott feltételeknek eleget tesz: 12/2004 (V. 21) NKÖM rendelet.

A „Népi Iparművész” minősítéshez az alkotónak meghatározott számú zsűrizett alkotással kell rendelkeznie. Ennek kategóriánkénti megoszlása a kiadvány végén az említett rendelet 6. számú mellékletében megtalálható.

A modern és hagyományos tárgyak aránya nincsen megkötve.

A benyújtott kérelem alapján szakmai szempontú elbírálását a Népi Iparművészeti Bíráló Bizottság végzi.

A kérelemhez szükséges anyagok:

- kérelem (adatlap),
- szakmai önéletrajz – 1 példány (lehetőleg elektronikus formában),
- 4×4 cm-es igazolványkép – 2 db,
- zsűriszámok összesített jegyzéke,
- az 5 legkiemelkedőbb alkotás. (A tárgyakat a bíráló elöltti napokban kell eljuttatni a Népi Iparművészeti Osztályra, nem elegendő fotón elküldeni. Az alkotó az alkotásait a bíráló követően elviheti, vagy felajánlhatja a Magyar Népi Iparművészeti Múzeumnak.)

A kérvényt a következő szakelődöknek kell címezni:

Pölös Andrea – fazekas szakágban tevékenykedők,

Illés Vanda – minden textiles alapanyaggal, illetve a népi ékszer szakágban tevékenykedő alkotó,

Csákányi Zoltán – faragás és más mesterségek alkotói.

Az igazolvány érvényesítése

5 évente a népiiparművész-igazolványt érvényesíteni kell. Ehhez az utolsó érvényesítéstől számítva minimum 4 HB/HA és 2 HA/HB kategóriás alkotást kell elkészíteni. Az érvényesítéskor ezekről a zsűriszámokról egy jegyzéket kell készíteni. Ezt a Népi Iparművészeti Osztályon a jegyzőkönyvet kezelő munkatársnak kell bemutatni. Ezenkívül pedig 1200 Ft-ot szükséges befizetni vagy átutalni a Hagyományok Háza bankszámlájára, melynek igazolóvevényét vagy bizonylatát át kell adni részünkre.

12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelete értelmében „az igazolvány negyedik alkalommal történő meghosszabbítása esetén az igazolványt határozatlan időre kell kiadni.” Ezt követően nem kell többször érvényesíttetni azt.

Abban az esetben, ha az igazolvány régi típusú, újat készítünk. Ennek az ára 2000 Ft. A fent megadott beadandó anyagok mellett egy igazolványkép is szükséges az új igazolvány kiállításához.

A bírálóbizottságról

A minősítést a NIT Népi Iparművészeti Bíráló Bizottsága végzi.

- A zsűri csak teljes létszámmal működhet.
- Kihelyezett zsűri esetében zsűritagot javasolhat a zsűriztető.
- HA és MA kategóriába sorolás csak akkor lehetséges, ha a zsűritagok egyöntetű igennel szavaznak.
- A zsűrizés eredményéről születő záródokumentum hitelesítéseként azon minden szakági zsűritag kézjegyének szerepelnie kell.

Összeállította: ILLÉS VANDA

a Hagyományok Háza Népi Iparművészeti Osztályának szakelőadója

Kapcsolat

Hagyományok Háza, Népi Iparművészeti Osztály

Székhely: 1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6., Kiállítóterem

Postacím: 1251 Budapest, Pf. 23

Tel./fax: (+36) 1-201-8734

Web: www.hagyomanyokhaza.hu

Nyitva tartás: H–CS: 9:00–16:00, P: 9:00–13:00

Osztályvezető:

SZABÓ ZOLTÁN (szabo.zoli@hagyomanyokhaza.hu)

Zsűriszervező és szakelődő:

ILLÉS VANDA (illes.vanda@hagyomanyokhaza.hu)

Kapcsolódó pénzügyek, illetve jegyzőkönyvek vezetése, népiiparművész-igazolvány érvényesítése, védjegyek kiadása:

SOLTÉSZNÉ NAGY-GYÖRI MÁRIA (nepiiarmuveszet@hagyomanyokhaza.hu)

Szakelődő és fotós:

CSÁKÁNYI ZOLTÁN (csakanyi.zoltan@hagyomanyokhaza.hu)

Szakelődő:

PÓLÓS ANDREA (polos.andrea@hagyomanyokhaza.hu)

Népiiparművész-lista frissítése:

PÁVAI NATÁLIA (pavai.natalia@hagyomanyokhaza.hu)

A NÉPI IPARMŰVÉSZEZET, KAPCSOLATAI MÁS TÁRGYALKOTÓ TERÜLETEKKEL, FORRÁSAI ÉS CÉLJAI

Népi iparművészetről gyakorlatilag az 1950-es évek első felétől beszélhetünk. Amikor az 1952. évi győri népművészeti konferencián Kresz Mária először használta a hagyományörző népi kézművességnek a meghatározására ezt a kifejezést, még nem volt ennek kialakult gyakorlata, és arra szolgált, hogy mindazt a tudást megmentse és átörökítse, amely akkor – politikai felhangoktól is kísérve, a népművészetet nacionalista-soviniszta művészeti ágnak titulálva – jórészt halálra volt ítélve az internacionalizmus zászlója alatt. Szerencsésebb országokban a népművészetet sikerült szervesen át-emelni a kialakuló iparművészetbe (pl. a skandináv és balti országokban), nálunk azonban a kezdeti lépések után ez megtorpant, és sokáig úgy tűnt, a túllihegett aktualitások és a korlátozások között (hol felszínesen piedesztálra emelte a politika, nem értve ezeknek az alkotófolyamatoknak a leglényegét, hol pedig kifejezetten ellene munkálkodott) egyáltalán nem kedvez neki a széljárás.

A népi iparművészet gyakorlatilag egyértelműen a **folklorizmus** körébe sorolható. Bár a népi iparművészet kifejezést már több mint fél évszázada használjuk, még mindig nagyon sok más néven ismert ez az alkotói terület. Számos megnevezése közül ma is él a népi kézművesség, az élő népművészet, a hagyományörző kézművesség a népi iparművészet szinonimájaként. Ahogy a népzene a zenei, úgy a **tárgyalkotó népművészet a tárgyi anyanyelvünk.**

A népi iparművészet kezdeti célja az akkor még szinte érintetlenül közöttünk élő hagyományok megmentése, tovább éltetése volt, elsősorban az akkori alkotók helyzetbe hozása révén. A népi iparművészetnek nevezett jelenség társadalmi helyzete azonban az idők folyamán alaposan megváltozott, már

nem helyi, lokális igények kielégítésére szolgál, és nem csupán a vásárlók, hanem a készítők oldaláról is komoly átalakuláson ment keresztül. Napjainkban a népi kézművesség művelőinek nagyobb része városokban él, ami elsődlegesen azt is bizonyítja, hogy a folklorizmus egyértelműen főszerepet játszik ebben a folyamatban.

A népi iparművészet a tárgyalakotásnak egy olyan speciális területe, amely az egykori népművészet, hagyományos népi kézművesség számtalan elemét felhasználja, magába olvasztja, és a népművészet kézműves technikáit, motívumkincsét és főleg szellemiségét igyekszik beépíteni a mai tárgyalakotásba. Ennek megfelelően helyét az iparművészet határterületén kell kijelölni, de amíg az iparművészet korlátlan művészi szabadsággal, akárhonnan származó előképekkel dolgozik, addig a népi iparművészet szervesen kötődik a Kárpát-medence hagyományos népi kultúrájához. A tárgyalakotás e két területe a kezdetektől fogva erősen kapcsolódott egymáshoz, és napjainkhoz közelítve egyre több lesz közöttük az átjárás. Miután a népművészet két fő alapeleme (a hagyományok őrzése mellett) éppen a változatosságra törekvés, a mobilitás, illetve az aktualizáló képesség volt, ebben nem mond ellent az iparművészetnek, sőt! Az európai gondolkodásnak pedig nem lehet más célja, mint a területi különbözőség, a helyi hagyományok deklarációja, megőrzése. Ennek szükségességére az UNESCO közös nyilatkozata is felhívja a figyelmet. A népi iparművészet tehát a hagyományos kézművesség technikai ismereteit, gondolkodásmódját, motívumkincsét próbálja a mai tárgyalakotásban felhasználni, érvényesíteni, és így értelem szerűen egyre közelebb kerül az iparművészethez, ugyanakkor mindvégig megtartja kapcsolódását a hagyományokhoz, megőrzi kézműves alapjait, nem törekszik ipari jellegű sorozatgyártásra.

A másik művészeti terület, amelyikkel a népi iparművészet egyértelműen nem kevés ponton összekapcsolható, a *képzőművészet*, különösen annak az egyik ága, az ún. naiv művészet. Bár a népművészet eredetileg nem rendelkezett képzőművészeti kötődésekkel, a hagyományos tárgyalakotásban legfeljebb a munkák bizonyos elemei tartalmaztak képzőművészeti jellegű

elemeket (például a pásztorművészetben a botok állatalakjai, a sótartók fedelén a fülek, illetve a naiv megfogalmazású templomi szobrok mutattak a képzőművészettel rokonságban álló részleteket, a karcolozott sótartók, tükrösök, valamint a templomi, festett mennyezettáblák esetében érezhető ilyen igény), áttételesen azért sok alkotásban megtalálhatók. A népművészet éltetői között nem voltak művészi előképzettségű, tanult alkotók, ezért munkáinkban is elsősorban a naiv ábrázolásmód jelentkezett. A mai népi iparművészet területén azonban nem egy olyan alkotás ismert, amely egyértelműen a képzőművészet területét érinti, és már alapfelvetésében is ilyen igényekkel lép fel. Ezek a naiv szobrok, faliképek, köztéri alkotások – a teljesség igénye nélkül – már a képzőművészethez sorolhatók, noha megfogalmazásukban még érezhetők az erős népművészeti gyökerek. Itt az alkotás már nem egy köznapibb funkcióval rendelkező tárgy, amelynek egyes részletei a képzőművészettel rokon területekről merítenek, hanem kifejezetten az elit művészetre jellemző igényeket fogalmaz meg (mind a címadásban, mind a gyönyörködtetés-elgondolkodtatás kettősében). Mindenképpen szükségesnek látszik a népi iparművészet és a naiv művészet határvonalainak, egymásba fonódásának, különbségeinek pontosabb meghatározása is, amennyiben vannak ilyen különbségek!

Rögtön az elején le kell szögeznünk: **a népi iparművészet nem népművészet**, legalábbis a szó legszorosabb értelmében! A népművészet történelmileg, földrajzilag meghatározott, kétségtelenül állandóan változó művészet, amelynek mind a megfogalmazásmódja, mind a felvásárló közege egyértelmű volt. A lokális jelleg mindig az adott közeg igényeitől függött, és nagymértékben ahhoz is igazodott. A népi iparművészet ilyen szempontból tehát nem népművészet, bár egyértelmű, hogy annak elemeire, motívumkincsére, technológiájára épül, ám nem lehet rajta számon kérni annak minden elemét. Ahogy a népművészet évszázadokon át változott, úgy a népi iparművészet is folyamatos módosuláson megy keresztül, és próbál a mindenkori igényekhez igazodni. Amióta népi iparművészetről beszélünk, folyamatosan változik az a terület, amelyet ide tartozónak vélünk, és ezzel együtt a forrásanyag

is egyre szélesebbé válik. (A sokféle megnevezés mellett lehetne használni alternatívaként a „kortárs népművészet” terminológiát is, bár ennek a fogalomnak az alkalmazása esetén is nagymérvű pontosítás, részletező leírás volna szükséges.)

A népi iparművészet forrásai között a fő hangsúly természetesen a klasszikus népművészeti alkotásokra helyeződik, de az évtizedek folyamán egyre több és több előképet használtak fel az új munkákhoz. A népművészet klasszikus forrásanyaga a 18. század második felétől a 20. század elejéig terjed, ám az utóbbi évtizedek népművészeti kutatásai nyomán egyre több olyan adatot ismerünk, amelyek a 18. század elejére, sőt, a 17. század második felére vonatkoznak. Ahogy tehát időben visszafelé megyünk, a forrásanyag is gazdagodik, ráadásul olyan területeket is sikerült bekapcsolni a népi iparművészetet megihlető szegmensek közé, amelyeket korábban elutasítottak a főbb irányvonalakat meghatározó szakemberek. (Ilyenek például a habán kerámia, az úri hímzés, a festett templomi mennyezettáblák, hogy csak néhányat említsünk.)

Már a korábban meghatározott keretek sem voltak egyértelműek, azt ugyanis például korábban sem vitatták, hogy a céhes kézművesség nem egy alkotása szerepelhet az előképek között, ugyanakkor más részleteket éppen azért utasítottak el, mert nem illeszkedtek teljesen a népművészetről alkotott etalonba. Már akkor is világosan kirajzolódott azonban, hogy nem minden megőrzött népművészeti alkotás használható fel a népi iparművészetben, hétköznapiiban fogalmazva: isten ments, hogy egy-egy kevésbé sikerült, régi tárgyból még egy készüljön! De az is érezhető volt, hogy a zsűriben dolgozó szakemberek ízlése és érdeklődése is különböző irányokat erősítettek meg, vagy oltott ki. A hagyományos forrásanyag, a népművészet emlékei mellé fel kellett sorakoztatni tehát a céhes világot reprezentáló tárgyakat is. Szélesebb értelemben azonban nemcsak ezt lehet felhasználni, hanem a történelem során korábban keletkezett alkotásokat is. Itt azonban nemegyszer komoly viták bontakoznak ki, hogy a Kárpát-medence mint földrajzi egység mellett az időkorlátok meddig tágíthatók. Felmerül ugyanis a kérdés, hogy

a honfoglalást megelőző évszázadok (sőt évezredek) kultúrája felhasználható-e előképként, és ha igen, mennyiben? Különösen aktuális ez a kérdés például a nemezkészítés kapcsán, amely egy másik nagyon fontos problémát is felvet: átléphetők-e, és mennyiben a Kárpát-medence határai?

A népi iparművészet forrásai tehát egyre szélesebb területet ölelnek fel, mind földrajzilag, mind időben. Egyet azonban mindenképpen hangsúlyozni kell: az idő előrehaladtával – és ez a múltban is kimutatható volt már a népművészet értelmezésében is – maga a megfogalmazás, a definíció is változik, és egyre szélesedik. Ha korábban úgy fogalmazhattunk, hogy a népi iparművészet előképei a népművészeti alkotásokban kereshetők, akkor ezt pontosítanunk kell: *elsősorban a népművészeti alkotásokban*, ám ezt is ki kell egészíteni a hagyományhoz köthető kézműves tárgyakkal, illetve szélesebb értelemben a történelem során előforduló tárgykultúra jelentős részével.

Mindenképpen szükségesnek látszik tehát annak pontosítása, hogy mi tartozik a népi iparművészeti alkotások közé. Miután a népi iparművészet nem egyenlő a népművészettel, így nem várható el a mai alkotóktól, hogy régi tárgyak másolatait, reprodukcióit készítsék el csupán. Így a forrásanyag bővítésénél is elsősorban egy szempontot kell figyelembe venni: ha a népművészet emlékanyagát úgy fogjuk fel, mint egy sokak által beszélt, szimbolikus képi nyelvet, egyfajta vizuális nyelvet, akkor az a legfontosabb, hogy a mai alkotók beszélik-e ezt a nyelvet, vagy sem. Mint minden nyelvnek, ennek is megvan a maga nyelvtana, szókincse, a legfontosabb szabályai, szavai és mondatai. Ahhoz, hogy egy mai alkotó meg tudja fogalmazni a mának szóló válaszokat a felmerülő kérdésekre, „beszélni” kell ezt a nyelvet, tisztában kell lenni a törvényszerűségeivel, gondolkodásmódjával. Új mondatok ugyanis csak így fogalmazhatók meg. Ez persze nem azt jelenti, hogy a hagyományosan megfogalmazott, régi mondatoknak nem lehet létjogosultsága! Éppen ez a lényeg: a népművészet és a népi iparművészet egy olyan végtelen háló, amely magában foglalja sok évszázad művészetének leglényegét, és mint egy bűvópatak esetében, egyáltalán nem tudjuk, hogy melyik vízcsepp mikor és hol bukkan elő újra!

Ha tehát a népi iparművészet megengedőbb a felhasznált források tekintetében, sok olyan újdonság is beilleszthetőnek látszik, amely esetleg más kultúrából származik. A legfőbb kérdés csak az, az új elemek úgy használhatók-e, hogy azok szervesen kapcsolódjanak a Kárpát-medence hagyományos (magyar és nemzetiségi) kultúrájához, vagy mint idegen megoldás, rögtön kibuknak-e a rostán.

A népi iparművészeti alkotások legfőbb ismérve a használhatóság. Ahogy a régi népművészeti munkák esetében is ez volt az alap, napjaink tárgyainál is rendkívül fontos, hogy maximálisan meg kell, hogy feleljenek a mai funkcióknak. Egy-egy alkotásban sokszor generációk tudása összegződik, ezekről a tapasztalatokról természetesen nem szabad lemondanunk, de a használhatóság a népi iparművészeti alkotások esetében is alapkövetelmény, amelynek célja, hogy ezek a tárgyak a jelenkor lakáskultúrájában, tárgyi kultúrájában is megeljük a helyüket. Ez az igény ugyanakkor számtalan olyan elvárást is felszínre hoz, amely a korábbi népművészeti felfogásban nem volt jelen.

A népi iparművészet célja tehát egyértelműen az, hogy helyet követeljen ezeknek az alkotásoknak napjaink tárgykultúrájában, és ehhez sok előképet, sokféle technológiát alkalmaz. A nyersanyagváltások mellett gyakran technológiai újítások is megjelennek a mai alkotói folyamatokban, és tudomásul kell venni: ahogy az iparművészet újra és újra meríteni fog a népművészetből, úgy a népi iparművészet is közelít az iparművészet formanyelvéhez, technológiai háttéréhez. A legfontosabb különbség azonban mindig megmarad: amíg az iparművészet – vagy legalábbis egy része, a formatervezés, a dizájn – nem egy esetben tömeggyártásban elképzelt tárgyakat fogalmaz meg, addig a népi iparművészet mindvégig megmarad a kézműves jelleg, a manuális háttér mellett!

Hosszú távon persze a két terület közelíteni fog egymáshoz, mint ahogy a népi iparművészet és a naiv művészet is egyre több kapcsolódást mutat fel. Mindenképpen nagyon fontos, hogy ezeknek a területeknek a határait (és egyben az átjárhatóság mértékét) megkíséreljük felrajzolni, hogy a mai

népi iparművészek pontosabban tudjanak tájékozódni ezeken a sokszor bizonytalanul látszó határterületeken is.

Hagyományértelmezés

A tradíciók körének meghatározása kiemelkedően fontos feladat a hagyományos tárgyalás megújításához. A népi iparművészet forrásul szolgáló tradíció meghatározása és határai már a népművészet felfedezése óta kérdések, egyre szélesebb értelmezést kapnak, és ebben az egyre bővülő forrásanyagban egyre több dolog követel helyet magának. Ahogy időben távolodunk a kezdetektől, úgy kerülnek be a hagyományok közé olyan elemek, amelyek korábban nem szerepeltek ott. Olyan ez, mint az ember és a természet viszonya: ott hagyjuk az ökológiai lábnyomunkat az érintetlenül látszó természeti környezetben, és onnantól kezdve az már úgy hat vissza ránk, hogy ott vannak benne az általunk generált változások is. Lassú, sokszor szinte láthatatlan folyamat ez, hiszen a különbségek, az apró mozgások szemmel sokszor nem is észlelhetők.

A tárgyalás területén egyértelműek a lemaradásaink, különösen, ha a népzene és néptánc területeivel vetjük össze. Az utóbbiaknál már a források tekintetében is más közelítés érezhető, de a legszembetűnőbb különbség talán mégsem ebben érzékelhető. Hanem leginkább abban, hogy a terület mit akart kezdeni ezzel a hagyománnyal. A tárgyalás terén az utóbbi évtizedekben sajnálatosan éppen a merész újító törekvések, az együttgondolkodás került háttérbe. A tárgyaló népművészet jelentősége éppen abban fogható meg, hogy a kulturális hagyományaink legarchaikusabb rétegét a mai napig leolvashatóan őrzi, ám nem elégedhetünk meg azzal, hogy közgyűjtemények, archívumok mélyén holt anyagként legyenek jelen ezek a relikviák. Talán még a megőrzésnél is szükségesebb, hogy a tárgyi anyanyelvünk beszélt nyelv maradjon, hogy napjainkban is megértse mindenki, amit az alkotó aktuálisan mondani akar a tárgyalással.

A népi iparművészet előtt feltárult tehát egy széles (az eddigieknél lényegesen szélesebb) kapu, a népi iparművészek, a hagyományőrző kézművesek

mostantól kezdve egyre nagyobb merítésben használhatják fel a hagyományokat. És nem kell feltétlenül állást foglalni, hogy melyik az igazi „népművészet” – a régi tárgyak reprodukálása, a feldolgozás, a jelentős átírás, esetleg a magyar kézműves hagyományt forrásnak tekintő, iparművészeti jellegű alkotói szabadság –, mert valamennyi ugyanazt a forrásanyagot élte tovább.

Hogy mekkora is ez az alkotói szabadság, az elsősorban a tradíciók értelmezésén múlik. Szükséges tehát tovább szélesíteni a népi iparművészetben is a felhasználható források körét, és egyben megengedőbben értékelni az újításokat, a korábban nem kipróbált ötleteket is, mégpedig a fenti gondolatok jegyében: azt nézni, hogy az alkotó beszéli-e a népművészet, a hagyományos kézművesség nyelvét, avagy sem.

CSUPOR ISTVÁN

a Népi Iparművészeti Tanácsadó Testület elnöke

Megjegyzés:

A szakanyagokat minden esetben a közölt felkért szakértő/k állította/ák össze a következők szerint:

- a korábbi szempontrendszer,
- a zsűrizések tapasztalatai,
- a minősítésről szóló konferenciákon elhangzottak,
- elméleti és gyakorlati szakemberek, alkotók véleménye,
- a NESZ szakbizottságainak szakanyagai,
- a zsűribe felkérhető szakértők véleménye
- és saját álláspontjuk alapján.

HÍMZÉS

Funkció

Napjainkban a **népi hímzéshagyományunkat** tovább életető alkotások – korunk elvárásaihoz és igényeihez igazodóan – főként a lakástextíliák, a mindennapokban használatos textíliák, mint pl. a konyhai textíliák, valamint viseltek, viseltekiegészítők körében vannak jelen. A legfontosabb minősítési kritériumok között kell szerepelnie a **tárgyak használhatóságának**. Fontos, hogy a hímzéssel díszített tárgyak a mai ember életében is megtalálják helyüket, megtalálják funkciójukat, beilleszkedjenek a hétköznapi és ünnepnapok tárgykultúrájába, s a használhatóság mellett dekoratív megjelenésükkel esztétikai élményt is nyújtsanak.

Az alkotások között továbbra is találunk az eredeti tárgyakat hűen rekonstruáló **reprodukciókat**, de többségük az eredeti tárgy ihletése alapján létrehozott, ma is jól használható, **saját tervezésen alapuló, új alkotás**. A saját tervezésű alkotások egy része fokozottabb mértékben jeleníti meg a hagyományos stíuselemeket, míg másik részénél hangsúlyosak az újítások, a modern törekvések.

Kategóriák

HA (Hagyományos A kategória): készítéstechnikailag kiemelkedő színvonalú alkotás, mely vagy (1) a Kárpát-medence népi hímzéshagyományain alapuló, saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, vagy (2) történeti anyag reprodukciójára (másolatára), feldolgozására épülő kifogástalan munka.

HB (Hagyományos B kategória): a Kárpát-medencei népi hímzőkultúránk jellegzetességeit magán viselő színvonalas alkotás, mely vagy (1) népi hímzőkultúránk hagyományain alapuló saját tervezésű (egyedi), vagy (2) történeti anyag reprodukciójára (másolatára), feldolgozására épülő, a minősítés kritériumának megfelelő munka.

MA (Modern A kategória): készítéstechnikailag kiemelkedő színvonalú alkotás, mely a Kárpát-medence népi hímzéshagyományain alapuló, saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, melyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

MB (Modern B kategória): a Kárpát-medencei népi hímzőkultúránk jellegzetességeit magán viselő, saját (egyedi) tervezésű, színvonalas, a minősítés kritériumának megfelelő alkotás, melyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

Ajándéktárgynak minősülnek azok a színvonalas hímzések, melyek viszonylag kevés munkával előállíthatók, sokszorosításra alkalmasak, ugyanakkor technikájukban, stílusukban és gondolkodásmódjukban egyértelműen a népi hímzéshagyományunkat viszik tovább.

Forrás

A népi hagyományokon alapuló hímzések létrehozásánál **forrásnak**, kiindulási alapnak továbbra is a Kárpát-medencében fellelhető tradicionális hímzőkultúrát kell tekintenünk. Köztudott, hogy a történeti népművészet stílusai regionális, táji keretek között alakultak ki és szilárdultak meg. Egy-egy hímzőközpont sajátos, a többtől eltérő díszítmény- és színvilágot hozott létre. A jellegzetességek a minta megkomponálásában, az alapanyag, a fonál megválasztásában, a színezés és az öltéstechnika sajátos alkalmazásában jutnak kifejezésre. Az alkotónak mindenkor tökéletesen ismernie kell a forrásanyagként kiválasztott hímzés valamennyi jellegzetességét. Mindez nélkülözhetetlen a hagyományokat hűen követő rekonstrukciók elkészítésénél ugyanúgy, mint a saját tervezésű, hagyományosabb és modernebb munkáknál is. A saját tervezés is csak akkor lehet sikeres, ha az alkotó – ismerve a hímzés valamennyi jellegzetességét – csak olyan újításokat kezdeményez, melyek nem változtatják meg a hímzés legfőbb karakterét és jellegét a felismerhetetlenségig. A tervezés során az alkotó a hímzés sajátosságai közül szabadon választhat, de fontos az, hogy az alkalmazott jellegzetesség alapján a követett hagyomány egyértelműen beazonosítható legyen.

Napjainkban egyre fontosabb szerepe van a feldolgozásra kerülő forrásanyag helyes és jó megválasztásának. Miután népi hímzeshagyományunk már igen jelentős mértékben feldolgozott, ahhoz, hogy az alkotók újabb területeket tárjanak fel, komoly gyűjtő-, feltáró- és kutatómunkát kell végezniük múzeumi és magángyűjteményekben, valamint a hagyományokat még őrző közösségekben. A tovább éltetésre szánt hímzésanyag kiválasztásnál nagyon fontos az, hogy az egy hagyományos közösség által elfogadott és hosszabb-rövidebb ideig alkalmazott hímzés legyen, s ne csak egy egyedi, a közösségi ízlést nem igazán tükröző archív anyag. A kiválasztást néprajzos szakember véleménye jelentős mértékben segítheti.

A zsúrizásra benyújtott alkotást az adatlapon és a kapcsolódó mellékleteken (fotók, részletező leírások) pontos adatokkal kell ellátni. Szükséges megjelölni az elkészített alkotás funkcióját, mert a funkció alapvetően meghatározza a tárgyak formáját, a díszítmények elhelyezését, sok esetben annak technikai jellemzőit is. Meg kell jelölni azt a forrásanyagot, amiből a tervező ihletet merített munkája elkészítéséhez, az eredeti tárgy legfőbb jellemzőit (kora, funkciója, anyaga) és a forrásanyag fellelhetőségét, a publikáció pontos adatait is. Ha saját gyűjtésen alapul a feldolgozás, szükséges megjelölni annak helyét, idejét is. A pontos adatolás nem nélkülözheti a tervező és kivitelező konkrét feltüntetését sem. Szükséges megjelölni a tárgy alapanyagát, a kivitelezés során alkalmazott díszítési technikát (kézi vagy gépi készítésű) is.

Alapanyag

A népi hímzőhagyományunkat tovább éltető munka elkészítésénél – *mind a hagyományos, mind a modern kategóriában* – fontos az **alapanyag** min-tához, technikához és funkcióhoz is igazodó helyes megválasztása. A kereskedelemben fellelhető anyagok állandóan változnak, az egykor hagyományos alapanyagok ma már alig vagy egyáltalán nem állnak rendelkezésre. Az alapanyag kiválasztásánál fontos szempont, hogy az természetes, vagy természeteshez közeli legyen, ma már nem kerülhető el a természetes és

műszálás anyag keverékének használata sem. Használatuk azonban csak olyan mértékben megengedett, amíg még nem megy az esztétikum rovására, nem rontja a hímzés értékét, nem idegen az adott hímzőstílus gyakorlatától és a fonal használatától sem. Napjainkban már rendelkezünk olyan korszerű anyagokkal, amelyekkel helyettesíteni tudjuk az egykori anyagokat, melyek megjelenésükben és viselkedésükben a leginkább megközelítik az eredeti alapanyagokat. A tisztán műszálás anyag alkalmazása elfogadhatatlan. A helytelen alapanyag-választás a hímzés torzulását eredményezheti (pl. a keresztszemes hímzéseknél a kongré használata, laza lyukai óhatatlanul felnagyítják a mustrát, így az eredeti hímzés jellegét veszti).

Fontos a hímzés jellegéhez illő **fonal megválasztása** is. A hagyományosabb kategória esetében mind anyagában, mind minőségében, mind színében törekedni kell az eredeti hatás elérésére. Ennek figyelmen kívül hagyása megsértheti a hímzés jellegét. (Pl. egy eredendően vastag gyapjúhímzés gyöngyfonállal való kivarrásával megszűnik a hímzés jellemző karaktere). A hímzésnél kiemelt jelentőséggel bír a **színek alkalmazása**, használata is, melyben egy közösség századokon át kialakult ízlése tükröződik és érvényesül. A szín a hímzések területén egy adott stílus alapvető meghatározója is lehet. Vannak tehát tájegységek, ahol a hímzés karakteres jegyét jelenti a meghatározott színek alkalmazása, ez esetben nem tanácsos azok megváltoztatása (kunsági, vásárhelyi és matyó hímzések). A *modernebb* alkotások – a mai lakáskultúra, s egyre inkább a hímzés viseleteken való alkalmazása is – ugyanakkor igénylik az ez irányban történő változtatást is (mint pl. a fekete kisbundahímzések drapp, bordó színekkel való felváltását). A színezés megváltoztatása addig tanácsos, amíg még a hímzés jellege nem sérül. A színek használata legyen inkább visszafogott és a díszítendő textíliával harmonikus színvilágú. A fonalat használat előtt szükséges beavatni, meg kell győződni annak színtartóságáról, megelőzendő azt, hogy a kész munkát mosásnál összefogja.

Díszítmény, stílus

A **hímzésdíszítmény** elhelyezését és megszerkesztését továbbra is a **funkció** és az ahhoz igazodó forma kell, hogy meghatározza. Ez vonatkozik a hagyományokban eddig fel nem lelhető, *új funkciójú* tárgyakra is. A minta elhelyezésének – legyen az lakástextília vagy viselet díszítménye – mindenkor értelme kell, hogy legyen, olyan helyre kell kerülnie, ahol az teljes mértékben indokolt, teljes mértékben érvényesül, dekorativitást kölcsönöz a díszítendő textíliának. A díszítmények elhelyezését és mintaszerkesztését a hagyományokhoz jobban ragaszkodó tárgyak esetében a tradíció is meghatározza (lásd a párnák hármas tagolású díszítményeit, vagy az abroszok széleken körbefutó mintaarendezését).

Minden alkotáson érvényesülnie kell a **kompozíció és a díszítmények helyes összhangjának**. A díszítőelemeket úgy kell kompozícióvá összerendezni, hogy úgy érezzük, nincs benne semmi felesleges, nem kell hozzátenni, sem elvenni belőle, az egyes elemek szervesen kapcsolódjanak egymáshoz. A jó kompozíció feltétele a hangsúlyosabb és kevésbé hangsúlyos térkitöltő elemek összhangja, megfelelő arányának megválasztása. Az egyes részletek kisebbdedhetnek vagy nagyobbodhatnak ugyan, de csak oly mértékben, hogy ismét létrejöjjön az összhang, a részeknek az egészhez és egymáshoz való helyes aránya. A *hagyományosabb* alkotásoknál nem sérülhet az az alapvető szerkesztési alapelv, mely szerint a tükörképi vagy szimmetrikus szerkezet a magyar népi hímzőhagyomány egyik alapvető eleme. A modernebb alkotások ezektől a szerkesztési elvektől már eltérhetnek, de ekkor is törekedni kell arra, hogy a minta elhelyezésének legyen értelme, ne lógjon a levegőben, igazodjon a tárgy formájához, funkciójához, fontos az is, hogy a minta egyes alkotóelemei össze legyenek kötve.

Minden díszítmény (hagyományos, modern) tervezésekor törekedni kell az alkalmazott mintakincs **stílustisztaságára**, vagyis ugyanazon alkotáson belül pl. nem keveredhet a két különböző korszakot képviselő, visszafogott színezésű korai és a sokszínű késő matyó hímzés.

A több darabból álló ún. **kollekciók**, garnitúrák összetartozását kifejezésre kell juttatni, pl. azzal, hogy legalább egy azonos díszítőmotívum jelenjen meg minden tárgyon, ez az összekapcsoló elem bármi lehet. A kollekciónak a darabjait összekapcsolhatja a formai azonosság is.

Technika, kivitelezés

A népi hímzőkultúránkat tovább életető alkotásoknak – legyen azok a *hagyományost* fokozottabban követő vagy *modernebb* alkotások – **hűen őrizniük kell** az adott hímzésre jellemző **sajátos öltéstechnikákat**. A tájegységre jellemző öltéstechnika egyik kategóriában sem változtatható meg, hiszen ez adja a hímzések egyik legmarkánsabb karakterét. Ugyanilyen fontos az igényes, a legapróbb részletekben is fellelhető, minőségi munka, a pontos és precíz technikai kivitel. Ez az elvárás a minősítés valamennyi kategóriájára, így az ajándéktárgyakra is vonatkozik.

Törekedni kell arra, hogy a hímzés – kiegészítő díszítmények – szélcsipke, összedolgozó csipke, aszúr, száلكihúzás alkalmazása stb. – harmonikusan illeszkedjen, és összhangban legyen a hímzésdíszítéssel, ne kerüljön túlsúlyba, ne uralja el az alap hímzés díszítményét. Egy vastag hímzés mellett nem alkalmazhatunk apró, aszúrcsíkos vagy vékony vert csipke szélmegoldást, széleldolgozást.

A technikai újítások bevezetése, a varrógép használata a hímzéssel díszített tárgyak esetében sem kerülhető el. Vannak olyan díszítési technikák, melyek alapvetően a varrógép használatára épülnek, ilyenek a nyargalás és az applikációs vagy rátétdíszítési technika, de varrógéppel készül az a viselet is, amire a hímzés, a nyargalásos, az applikációs stb. díszítmények rákerülnek. Megengedett a varrógép használata a kalocsai riselt hímzés elkészítésénél, de ilyenkor a gépi hímzés mellett kézi hímzés is meg kell jelenjen az alkotáson. A *hagyományos* kategóriában az olyan hímzések esetében, ahol a kézzel való készítés a hímzés alapvető jellegét adja – pl. a hövelyi pókos hímzés –, nem fogadható el a gépi hímzés.

Napjainkban egyre nagyobb teret kap a többféle alkotói műfaj együttes alkalmazása, azaz a szövés, hímzés, csipke, gyöngy, posztórátét stb. egy tárgyon való együttes jelenléte. Ebben az esetben törekedni kell arra, hogy az alkalmazott technikák, műfajok ne legyenek idegenek egymástól, teljes összhangot alkossanak egymással, és együtt is esztétikusak legyenek.

Minden munka elkészítésénél meghatározó kell, hogy legyen az **igényesség**, a legapróbb részletekben is megmutatkozó **minőségi munka és kivitel**. Ennek az igényességnek jelen kell lenni a forrásanyag kiválasztásánál, az alapanyag, fonál megválasztásánál, a hiteles és jellegzetes díszítmények megjelenítésénél, a minták megkomponálásánál ugyanúgy, mint a végső eldolgozásnál, mint pl. a széleldolgozásnál, a vasalásnál, az összekapcsolások igényes megoldásánál. A mívesség mindenkor meghatározza a tárgy esztétikumát és értékét.

Összeállította: DR. V. SZATHMÁRI IBOLYA

RÁTÉTES TECHNIKÁK

Eredet, funkció

A **szúrrátétes** díszítési technika, mint ahogyan az elnevezése is jelzi, az egykor hagyományos, széles körben hordott férfiviseleten, a szűrökön alkalmazott díszítési technikát jelenti. A legmagyarabbnak és legősibbnek tartott, posztó alapanyagból készült téli felsőkabátot, a szúrt egykoron hímzéssel díszítették, a posztó rátétdíszítések – Nagyvárad és Nagyszalonta környékéről kiindulva – a varrógép megjelenését követően alakultak ki, s váltak igen népszerűvé főként a Tiszántúlon. A rátétdíszítések archaikusabb elemei, melyek szabadrajzolatú, kézzel felvarrt díszítmények voltak, kis számban ugyan, de fennmaradtak a Kárpát-medence egyéb térségében is (lásd bakonyi, somogyi szűrök, egyéb textiliák, Eger környéki szűrök, martosi textiliák). A varrógéppel felvarrt posztómintákat, melyeket a felvarrást követően kisollóval vágtak ki, s gyakran cakkos szélűre mintáztak, a szűrnek azon részére illesztették, ahol a hímzésdíszítések is voltak. A posztóvirágos szűrök készítésének – ugyanúgy, mint a hímzett szűröknek – is kialakultak a híres központjai (Derecske, Berettyóújfalu, Debrecen, Nagyvárad, Koltaszeg), s az ezekre a központokra jellemző sajátos díszítési technikái, azaz a mintaelemei és színezési sajátosságai. Miután a szűrök készítésére a 20. század elejétől egyre kevesebb igény mutatkozott, a mesterek már maguk igyekeztek megtalálni a szúrrátétes technika tovább éltetési formáit elsősorban a lakástextiliák, a viseletek, a viseletkiegészítők és egyéb használati tárgyak körében. Az ezen a területen alkotók szerencsésen találták meg a díszítmények korunk igényeihez igazodó, ajándéktárgyakon – könyvborító, könyvjelző, poháralátét, mobiltelefon-tartó, szemüvegtartó, papír zsebkendő-tartó stb. – való megjelentetését is. Ezek a munkák már mindenképpen a modernebb irányt képviselik a szúrrátétes munkák körében. Szerencsére napjainkban a szűrkészítés újbóli reneszánszát éli, ezek a munkák részben a korábbi szűrök rekonstrukciói, részben a mesterek által tervezett, főképpen

a díszítmények terén megmutatkozó, saját tervezésű, új alkotásként jelennek meg, de mind funkciójukat, mind megformálásukat tekintve inkább a hagyományos előzményeket követik és éltetik tovább.

Forrás

A napjainkban készülő szűrátétes munkák **forrásanyagként** elsősorban a varrógép megjelenésével kialakult rátétdíszítményeket használják, amelyek egykoron tehát a szűröket díszítették. A rátétdíszítés tágabb értelmezése ugyanakkor a szűrátéteken túl lehetővé teszi a bőrviseleteken és textíliákon (lakástextil, viselet) megőrzött, rendkívül archaikus rátétdíszítmények alkalmazását és tovább éltetését is. Kiváló példákat találunk ezekre a díszítményekre a női, férfiködmönök, -mellények, kis- és nagybundák díszítményei körében, ahol a rátét többnyire hímzésekkel együtt jelent meg. A textilrátétek emlékegyará a buzsáki, somogyi párnákon vagy a martosi viseleti darabokon (ingeken, főkötőkön, lakástextíliákon) őrződött meg, a túllalaplú rátétek az észak-dunántúli és felvidéki térségekben, pl. a női fejkendők díszeként maradtak ránk.

A követendő forrásanyag között a szűrökön fellelhető rátétdíszítmények mellett napjaikban megjelentek a textíliákon és a bőrökön fennmaradt és fellelhető rátétdíszítmények is. Ezek azok a díszítmények, melyek igen archaikus elemeket örökítenek tovább, s egykoron teljes kézi munkával készültek. Mivel ezek szabadrajzolatú rátétdíszítések voltak, a díszítőmotívumaik – a varrógéppel készült motívumoktól eltérően – nagyobb méretekben is készülhettek és készülhetnek napjainkban is. A felhasználható motívumok bővítéseként ezeket a díszítményeket is mindenképpen számításba kell venni, alkalmazásuk kimeríthetetlen lehetőséget kínál mind a lakástextíliák, mind a viseletek díszítésénél, nagy lehetőséget nyújtanak modernebb alkotások elkészítéséhez. A tárgyak adatolásánál pontosan meg kell jelölni azt a kiinduló forrásanyagot, amit a munka elkészítésénél használtak (a tárgy fellelhetősége, kora, anyag- és díszítménybeli sajátosságai, a publikáció oldal-szám szerinti megjelölése), fontos feltüntetni a zsűrizendő tárgy funkcióját,

az alkalmazott alapanyagot és díszítési technikát, továbbá a tervező és kivitelező nevét is.

Kategóriák

A zsűrizés új minősítő rendszere alapján a rátétdíszítéssel készülő alkotások az alábbi kategóriák alapján kerülnek elbírálásra:

HA (Hagyományos A kategória): készítéstechnikailag kiemelkedő színvonalú alkotás, mely vagy (1) a Kárpát-medencében fellelhető, rátétdíszítések hagyományain alapuló, saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, vagy (2) történeti anyag reprodukciójára (másolatára), feldolgozására épülő kifogástalan munka.

HB (Hagyományos B kategória): a Kárpát-medencében fellelhető, hagyományos rátétdíszítések jellegzetességeit magán viselő, színvonalas alkotás, mely vagy (1) a rátétdíszítés hagyományain alapuló saját (egyedi) tervezésű, vagy (2) történeti anyag reprodukciójára (másolatára), feldolgozására épülő, a minősítés kritériumának megfelelő munka.

MA (Modern A kategória): készítéstechnikailag kiemelkedő színvonalú alkotás, mely a Kárpát-medencében fellelhető rátétdíszítések hagyományain alapuló, saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, melyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

MB (Modern B kategória): a Kárpát-medencében fellelhető, hagyományos rátétdíszítések jellegzetességeit magán viselő, saját (egyedi) tervezésű, színvonalas, a minősítés kritériumának megfelelő alkotás, melyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

Ajándéktárgynak minősülnek azok a színvonalas, rátétdíszítésű alkotások, melyek viszonylag kevés munkával előállíthatók, sokszorosításra alkalmasak, ugyanakkor technikájukban, stílusukban és gondolkodásmódjukban egyértelműen a népi hagyományainkat viszik tovább.

Alapanyag, a rátét anyaga

A hagyományos vonalat tovább éltető szűrkrétés alkotások – mint pl. a szűr – **alapanyagaként** továbbra is a fehér, fekete, drapp, barna, piros színű szűrposztó vagy posztóanyag szerepel, a *modernebb* vonalat képviselő munkák a vékonyabb posztó és a filc alapanyagot használják, s ugyancsak ebből az anyagból készül a rátét díszítménye is. A modern törekvéseknél megengedtetik az is, hogy a posztó- vagy filcrátét – főképpen a viseleteknél – megjelenik más alapanyag, pl. vastagabb szövetanyagon is, ez esetben fontos az, hogy az alapanyag, amire a rátét kerül, kellő vastagságú legyen, legyen tartása, elviselje a rákerülő díszítés vastagságát. A rátét anyaga is változhat (selyem, kékfestő), ilyenkor a legfontosabb elvárás az, hogy az alapanyag, amire a rátét kerül vastagságában, minőségében, színvilágában egyaránt teljes összhangban legyen a rátét anyagával.

Díszítmény, mintaelhelyezés

A rátétdíszítmények elhelyezésénél alapvető elvárás, hogy a díszítmény helyét a funkció által kialakított forma határozza meg. A szűrök díszítésének megvannak az évszázadokon át kialakult, mintaelhelyezési elvei és díszítményei (díszítőmotívumok, hagyományos színvilág), a *hagyományos* alkotásoknak ezeket tiszteletben kell tartaniuk. A *modern* törekvések egy részénél – pl. lakástextíliáknál – a díszítmények a textília egészét is fedhetik, nincsenek nagy űrök és hézagok a díszítőmotívumok között. Más részüknél, mint pl. a viseleteken, viseletkiegészítőkön, használati tárgyakon a díszítmények általában oda kerülnek, ahol annak értelme van, ahol az érvényesül, pl. a mellény, a ruha nyaka köré, kalárisként, vagy a derékvonal díszítéseként – övként. Az utóbbiaknál a mértéktartó, visszafogott díszítés mindenképpen eleganciát kölcsönöz a ruhadarabnak.

A **mintaszerkesztésnek** mindenkor követnie kell a díszítendő felület formáját is. Egy kerek terítő egészen más mintaelhelyezést követel meg, mint egy szögletes forma. A mintaszerkesztésnek áttekinthetőnek, egységesnek, jól követhetőnek kell lennie, kerülni kell az egy díszítendő felületen

belüli, többféle mintaszerkezet (szögletes, hullámvonalas együtt) alkalmazását, mindez kaotikussá teszi a díszítményt.

A díszítmény a hagyományos **mintaelemekből** merít, törekedni kell a stílus tisztaságra, a táji jelleg érvényesítésére, kerülendő a különböző központok által használatos díszítőelemek keverése.

A rátét díszítési technika a *modern* alkotásoknál igen nagy variációs lehetőséget kínál a **színek** alkalmazása terén. Nagyon fontos az, hogy a díszítendő anyag és a rákerülő díszítmény színe harmonikus legyen, akár úgy, hogy azok egymás árnyalatai, akár úgy, hogy azok egymás ellentétei, akár úgy, hogy ugyanazon színnel kerül a díszítmény a díszítendő felületre. Az utóbbi rendkívüli eleganciát kölcsönöz a tárgyaknak. A többszínű alátét alkalmazásakor is fontos a színek harmonikus összeválogatása, az alaptextíliához való illeszkedése.

A szélek eldolgozásánál az alapanyag színével megegyező vagy attól eltérő színű varrógéppel varrt **nyargalásos** díszítmény ugyancsak számtalan variációs lehetőséget kínál az alkotóknak. Egyszerű eldolgozásként pl. nagyobb teret enged a rátétdíszítmény érvényesülésének, de kiemelt díszítőmotívumként is bátran alkalmazható, a díszítmények igen gazdag variációit hordozza magában.

A több darabból álló ún. **kollekciók**, garnitúrák összetartozását kifejezésre kell juttatni, pl. azzal, hogy legalább egy azonos díszítőmotívum jelenjen meg minden tárgyon, ez az összekapcsoló elem bármi lehet. A kollekció darabjait összekapcsolhatja a formai azonosság is.

Technika, kivitelezés

A rátétes díszítési technika többségében varrógéppel készül. A legarchaikusabb rátétek kézi technikáját is alkalmazhatjuk főképpen túll-, vékony textil alapú és bőrmunkák esetében.

A szúrrátétes technika egyik legfőbb jellemzője – legyen az hagyományos vagy modern alkotás – a legapróbb részletekben is megmutatkozó **mívesség**, az aprólékos megmunkálás. Nagyon fontos az alapanyag megválasztásától

kiinduló, a díszítmények megtervezésében, s a megmunkálás minden egyes részletében megmutatkozó **igényesség** is.

Összeállította: DR. V. SZATHMÁRI IBOLYA

PASZOMÁNY- ÉS ZSINÓRDÍSZÍTMÉNYEK, KÖTÖTT GOMBOK

Eredet, funkció, forrás

A nagyhirű gombkötő- és paszományosmesterség egykoron a viseletekhez és lakásbelső-textíliákhoz is nagy számban készítette a mintásra megszőtt és megkötött szalag- és zsinórszerű díszítményeket és gombokat. Napjainkban a tovább éltetés lehetőségét többnyire csak a viseleteken találjuk. Történelmi korok különböző társadalmi rétegekhez kötődő viseleti darabjain női és férfiruhákon egyaránt, valamint a katonai egyenruhákban gyakran fellelhetők azok a zsinórszerű díszítmények, melyeknek megformálása, megmunkálása a szakma kiváló ismeretét feltételezi. Az öltözékek, melyeken ma ezek a díszítmények megjelennek részben az eredeti ruhadarabok **hű rekonstrukciói**, részben pedig az ünnepnapokon, a mindennapokban is hordható, **korszerű viseletek**.

A zsűrizésre benyújtott alkotást az adatlapon és a kapcsolódó mellékleteken (fotók, részletező leírások) pontos adatokkal kell ellátni. Meg kell jelölni azt a forrásanyagot, amiből a tervező ihletet merített munkája elkészítéséhez, az eredeti tárgy legfőbb jellemzőit (kora, funkciója, anyaga) és a forrásanyag fellelhetőségét, a publikáció pontos adatait is. Ha saját gyűjtésen alapul a feldolgozás, szükséges megjelölni annak helyét, idejét is. A pontos adatolás nem nélkülözheti a tárgy funkciójának, anyagának, a díszítés technikájának megjelölését, továbbá a tervező és kivitelező konkrét feltüntetését sem.

Kategóriák

A zsűrizés új minősítő rendszere alapján a paszomány- és zsinórdíszítmények, kötött gombok az alábbi kategóriák alapján kerülnek elbírálásra:

HA (Hagyományos A kategória): készítéstechnikailag kiemelkedő színvonalú alkotás, mely vagy (1) a Kárpát-medencében fellelhető, paszomány- és

zsinórdíszítmények, kötött gombok hagyományain alapuló, saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, vagy (2) történeti anyag reprodukciójára (másolatára), feldolgozására épülő kifogástalan munka.

HB (Hagyományos B kategória): a Kárpát-medencében fellelhető, hagyományos paszomány- és zsinórdíszítmények, kötött gombok jellegzetességeit magán viselő, színvonalas alkotás, mely vagy (1) az említett díszítmények hagyományain alapuló saját (egyedi) tervezésű, vagy (2) történeti anyag reprodukciójára (másolatára) feldolgozására épülő, a minősítés kritériumának megfelelő munka.

MA (Modern A kategória): készítéstechnikailag kiemelkedő színvonalú alkotás, mely a Kárpát-medencében fellelhető paszomány- és zsinórdíszítmények, kötött gombok hagyományain alapuló, saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, melyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

MB (Modern B kategória): a Kárpát-medencében fellelhető, hagyományos paszomány- és zsinórdíszítmények, kötött gombok jellegzetességeit magán viselő, saját (egyedi) tervezésű, színvonalas, a minősítés kritériumának megfelelő alkotás, melyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

Ajándéktárgynak minősülnek azok a színvonalas, paszomány- és zsinórdíszítmények, kötött gombok, melyek viszonylag kevés munkával előállíthatók, sokszorosításra alkalmasak, ugyanakkor technikájukban, stílusukban és gondolkodásmódjukban egyértelműen a népi hagyományainkat viszik tovább.

Alapanyag

Mind a hagyományosabb, mind a modern alkotások elkészítésénél fontos az **alapanyag**, a **fonál** igényes megválasztása. Törekedjünk arra, hogy a választott fonál természetes vagy természeteshez közeli legyen, ma már

nem kerülhető el a természetes és műszálas fonál keverékének alkalmazása sem. Használatuk azonban csak olyan mértékben megengedett, amíg még nem megy az esztétikum rovására. Napjainkban már rendelkezünk olyan korszerű alapanyagokkal, amelyekkel helyettesíteni tudjuk az egykori anyagokat, melyek megjelenésükben és viselkedésükben a leginkább megközelítik az eredeti anyagokat. A tisztán műszálas fonál alkalmazása elfogadhatatlan.

Minta, technika, kivitelezés

A paszománymunkák egy része a viselettől függetlenül, önállóan, többnyire egy kemény lapra applikálva jelenik meg a zsűri előtt. Kérjük az alkotókat, hogy ezeket a munkákat zsűrizésre lehetőleg a viseleti darabbal együtt adják be. Ebben az esetben a zsűri elsősorban a készítési technika minőségét, a megformált minta tökéletességét vizsgálja, de szükséges látni azt is, hogy az alkotó hová és milyen formában képzei el a paszományt vagy gombokat.

A mintára megformált paszomány- és zsinórdíszítménynél alapvető elvárás az, hogy a **minta** szabályos rajzolatú, esztétikus megjelenítésű legyen, a hagyományosabb alkotások formájukban is kövessék a tradicionális előzményeket. A kivitelezés hibájaként gyakran előfordul a laza szövés vagy kötés, ami azt eredményezi, hogy nincs tartása a díszítménynek.

A paszományok és zsinórdíszítmények, kötött gombok mai, modern alkotásokon való használata lehetővé teszi azt, hogy sokféle színben készítsék azokat, a túlzottan harsány és rikító színek azonban kerülendők. Fontos az, hogy az alaptextília és a rákerülő díszítmények harmonikusan illeszkedjenek egymáshoz. A díszítmények között alkalmazhatunk a ruhaanyag színével ellentétes, vagy ahhoz hasonló, vagy árnyalatokban eltérő színeket, az összkep mindenkor esztétikus és ízléses legyen.

Az összhang megköveteli azt, hogy a paszomány- és zsinórdíszítés vastagsága, a gomb nagysága megfeleljen a ruhaanyag vastagságának. Gyakran előforduló hiba, hogy egy vékonyabb alapanyagra visznek rá igen vastkos díszítményeket, mindez fordított esetben sem megengedett.

Nagyon fontos a **díszítmények helyének** jó megtalálása. Ennek többnyire megvannak a történelmi előzményei (karcsúsító vonalak mentén, széleken, a gomboknak a gombolásnál, ujjak végein stb.). Fontos az, hogy a minta elhelyezésének mindig legyen értelme, ne lógjon a levegőben. A díszítményeknek igazodni kell a díszítendő felület formájához is. Kerüljük a minták túlzott zsúfolását vagy a túlzott leegyszerűsítést is.

A több darabból álló ún. **kollektciók**, garnitúrák összetartozását kifejezésre kell juttatni, például azzal, hogy legalább egy azonos díszítőmotívum jelenjen meg minden tárgyon, ez az összekapcsoló elem bármi lehet. A kollektció darabjait összekapcsolhatja a formai azonosság is.

A kivitelezés során nagyon fontos a legapróbb részletekben is megmutatkozó, **igényes technikai kivitel**, a zsinórok felvarrásánál gyakran jelentkező hiba az egyenetlen, laza felvarrás.

Újabb jelenséggé válhat az, hogy a paszományokat nem saját szövésű zsinórból, hanem boltban, készen kapható zsinórból készíti az alkotó. Ez gyakran nem derül ki a beadott munkáról. Ezért fontos a forrásanyagként használt előzmények pontos adatolásán túl a zsűrizési lapon feltüntetni azt is, hogy a készítő a zsinórt saját maga készítette vagy sem.

Összeállította: DR. V. SZATHMÁRI IBOLYA

KÉKFESTŐMUNKÁK

Eredet, funkció, forrás

A kékfestés a középkori városokban és kolostorokban gyakorolt kelmefestésből nőtt ki a 18. század folyamán. A nyugatról érkező új eljárás egyben a mintakincsét is magával hozta. A kékfestők házi, illetve gyári vásznakat mintadúccokkal mintáztak, amit indigócsávéban kékre festettek.

A kékfestőanyagot elsősorban viseletek készítésére használták, kedveltsége vidékenként változott, egyes nemzetiségi területeken a közelmúltig elmaradhatatlan része volt a hagyományos viseletnek. Újbóli divatja az 1960-as években következett be, az ekkor még működő műhelyek áttértek az indatrénnel való festésre, ami az indigóval szemben szebb és tartósabb színt adott a textíliának.

A kékfestőanyag mai használatával a viselet mellett lakástextíliák körében is találkozunk, függöny, terítő, futó, abrosz, konyhai textília stb. is készül belőle, van példa a fali- és bútorkárpitként, faliképként való alkalmazására is. A zsűrizésre benyújtott alkotást az adatlapon és a kapcsolódó mellékleteken (fotók, részletező leírások) pontos adatokkal kell ellátni. Meg kell jelölni azt a forrásanyagot, amiből a tervező ihletet merített munkája elkészítéséhez, az eredeti tárgy legfőbb jellemzőit (kora, funkciója, anyaga) és a forrásanyag fellelhetőségét, a publikáció pontos adatait is. Ha saját gyűjtésen alapul a feldolgozás, szükséges megjelölni annak helyét, idejét is. A pontos adatolás nem nélkülözheti a tárgy funkciójának, anyagának megjelölését, továbbá a tervező és kivitelező konkrét feltüntetését sem.

Kategóriák

A zsűrizés új minősítő rendszere alapján a kékfestőmunkák az alábbi kategóriák alapján kerülnek elbírálásra:

HA (Hagyományos A kategória): készítéstechnikailag kiemelkedő színvonalú munka, mely a Kárpát-medencében fellelhető, kékfestőmunkák hagyo-

mányain alapuló, saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás.

HB (Hagyományos B kategória): a Kárpát-medencében fellelhető, hagyományos képfestőmunkák jellegzetességeit magán viselő, színvonalas alkotás, mely a képfestőtechnika hagyományain alapuló saját (egyedi) tervezésű, a minősítés kritériumának megfelelő alkotás.

MA (Modern A kategória): készítéstechnikailag kiemelkedő színvonalú alkotás, mely a Kárpát-medencében fellelhető képfestőmunkák hagyományain alapuló, saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, melyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

MB (Modern B kategória): a Kárpát-medencében fellelhető, hagyományos képfestőmunkák jellegzetességeit magán viselő, saját (egyedi) tervezésű, színvonalas, a minősítés kritériumának megfelelő alkotás, melyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

Ajándéktárgynak minősülnek azok a színvonalas képfestőalkotások, melyek viszonylag kevés munkával előállíthatók, sokszorosításra alkalmasak, ugyanakkor technikájukban, stílusukban és gondolkodásmódjukban egyértelműen a népi hagyományainkat viszik tovább.

Alapanyag

Mind a hagyományosabb, mind a modern alkotások elkészítésénél a képfestésre kiválasztott alapanyag természetközeli kell, hogy legyen, ma már nem kerülhető el a természetes és műszálas anyag keverékének alkalmazása sem. Használatuk azonban csak olyan mértékben megengedett, amíg még nem megy az esztétikum rovására. Napjainkban már rendelkezünk olyan korszerű anyagokkal, amelyekkel helyettesíteni tudjuk az egykori anyagokat, melyek megjelenésükben és viselkedésükben a leginkább megközelítik az eredeti alapanyagokat. A tisztán műszálas anyag alkalmazása elfogadhatatlan.

Díszítmény, technika, kivitelezés

A kékfestő alapanyag elkészítése során – legyen az hagyományos vagy modern alkotás – figyelmet kell fordítani az évszázadokon keresztül alkalmazott technológiai eljárások pontos és precíz betartására, a mintázás minden egyes részletében megjelenő, igényes technikai kivitelére. A technikai újítások azon mértékig engedhetők meg, melyek alkalmazásával nem sértjük a hagyományos kékfestőmunkák alapvető jellegzetességeit.

A kékfestőanyagok díszítésénél az alkotó többnyire a készletében fellelhető mintázó nyomódúcokat alkalmazza. A díszítményekben változatosságot hozhat a meglévő mintakincsek variálása, illetve az újabb nyomódúcok elkészítése és alkalmazása.

A kékfestőanyagok egyik csoportjában a mintázat (igen gyakran ugyanazon mintakincsel, de több motívum variálásával is) a textil egész felületét egységesen fedheti. A **viseleteknél** alkalmazott kékfestőanyagok általában ilyenek. Viseleti darabok készülnek mintázatlan kékfestőanyagból is (férfiingek, kötények).

A hagyományosabb öltözékek a tradíció által kialakított szabásvonalakat követik, míg a modernebb törekvéseknél ezek már elmaradhatnak.

A kékfestőanyagból készített viseleti darabokhoz az alapszínnel és a minta színével harmonizáló viseleti kiegészítő darabok (pl. blúz, szoknya, alsószoknya) és díszítések alkalmazása ajánlatos. A kék alapon fehér mintás kékfestőanyag esetében a fehér vagy az alapszínhez közeli, színezett vert csipke, diszkrét, keskeny selyem- vagy bársonyszalag, a fehér hímzés és az azsúrozás elegánssá és dekoratívvá teszi a kékfestőöltözéket.

A **lakástextiliák** körében inkább találkozunk olyan díszítménnyel, ahol nem az egész felületet fedi a minta, ilyenkor a forma és a funkció kell, hogy meghatározza a díszítmény elhelyezését – pl. az abroszon a széleken körbefutva jelenik meg a csíkszerűen megkomponált és elhelyezett minta. Különösen a modern, új funkciójú tárgyak esetében figyelni kell arra, hogy a minta elhelyezésének mindenkor legyen értelme, ne lógjon az a levegőben.

A modernebb törekvések megengedhetik a színekkel való variálást, akár úgy, hogy egy mintán belül több színt is alkalmazunk (fekete, kék, zöld, fehér, sárga, piros), akár úgy, hogy az alapszín árnyalatait változtatjuk.

A több darabból álló ún. **kollektciók**, garnitúrák összetartozását kifejezésre kell juttatni, pl. azzal, hogy legalább egy azonos díszítőmotívum jelenjen meg minden tárgyon, ez az összekapcsoló elem bármi lehet. A kollektció darabjait összekapcsolhatja a formai azonosság is.

A képfestőalkotások elkészítésénél alapvető elvárás a kivitelezés legapróbb részleteiben is megnyilvánuló igényesség és minőségi munka.

Méterárúként beadott alkotás hossza minimum 5 méter legyen.

VISELETEK

A hagyományos viseletek tovább éltetésének továbbra is két, egymástól markánsan elkülönülő irányzata él napjainkban. Egyrészt jelen van a hagyományos öltözékek egy az egybeni reprodukálása, az eredeti öltözékek hű vagy ahhoz közeli másolása. A másik irányzat a hagyományokat csupán forrásként használja, alkotóik saját tervezéssel új alkotásokat hoznak létre, olyan alkotásokat, melyek magukon viselik a választott hagyomány karakterisztikus jegyeit. Az új minősítő rendszer ezeket külön-külön kategóriában, azaz a hagyományos A-B és a modern A-B kategóriában bírálja el.

Kategóriák

HA (Hagyományos A kategória): készítéstechnikailag kiemelkedő színvonalú alkotás, mely vagy (1) a Kárpát-medence népi viselethagyományain alapuló, saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, vagy (2) történeti anyag reprodukciójára (másolatára), feldolgozására épülő kifogástalan munka. Műtárgymásolat esetében a teljes viselet egy tételként adható be.

HB (Hagyományos B kategória): a Kárpát-medence népi viselethagyományainak jellegzetességeit magán viselő, színvonalas alkotás, mely vagy (1) népi viseleteink hagyományain alapuló saját (egyedi) tervezésű, vagy (2) történeti anyag reprodukciójára (másolatára), feldolgozására épülő, a minősítés kritériumának megfelelő munka.

MA (Modern A kategória): készítéstechnikailag kiemelkedő színvonalú alkotás, mely a Kárpát-medence népi viselethagyományain alapuló, saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, melyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

MB (Modern B kategória): a Kárpát-medence népi viselethagyományainak jellegzetességeit magán viselő, saját (egyedi) tervezésű, színvonalas, a minő-

sítés kritériumának megfelelő alkotás, melyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

Ajándéktárgynak minősülnek azok a színvonalas viseletek, viseletkiegészítők, melyek viszonylag kevés munkával előállíthatók, sokszorosításra alkalmasak, ugyanakkor technikájukban, stílusukban és gondolkodásmódjában egyértelműen a népi viselethagyományunkat viszik tovább.

Funkció

A hagyományos viseletek **rekonstruálására** nemcsak nálunk, más országokban is találunk szép példákat. Életre hívásában, életben tartásában fontos szerepet játszott, játszik az, hogy egy közösség hovatartozásának kifejezőjeként, egy közösséghez való tartozás szimbólumaként, az összetartozás jeleként ezeknek a ruhadaraboknak nagyon fontos szerepe volt és van napjainkban is. Erre kiváló példákat találunk a kisebbségi létben élő magyarság körében, ahol a hagyományos viselet megtartása egyben a magyarsághoz való tartozás egyik legfontosabb kifejezési eszköze lett. Az utóbbi időben az anyaországbeli települések körében is egyre fontosabbá vált a helyi viseletek felkutatása és elkészíttetése. Általában hagyományörző együttesek, néptáncos csoportok fellépő ruhaként használják, újabb jelenséggé pedig a falu, vagy a város napja eseményeihez kapcsolódóan öltik magukra ezeket az öltözékeket, többnyire alkalmi jellegű viseletek, felöltésük az évnek egy-egy rendkívüli és kivételes nagy ünnepéhez és eseményéhez kapcsolódik. Jelentős igény van tehát rá, ezt a formát is mindenképpen fenn kell tartani. Elkészítésük igen nagy mesterségbeli tudást, sőt sokszor többféle mesterség együttes ismeretét és alkalmazását is igényli, amit egy embertől nem várhatunk el. Mivel az egyes viseleti darabok elkészítése gyakran speciális mesterségbeli tudást igényel – pl. a fejfedő, a lábbelik vagy a bőr- és posztóruhák elkészítése is –, ezért gyakran több mesterember, több alkotó összehangolt, együttes munkájára van szükség a komplex viselet elkészítéséhez.

Viseletrekonstrukciónak tekinthető egy **komplex öltözék**, aminek lábbelije, fejviselete, öltözékkiegészítői egyaránt megvannak, de már rekonstrukció-

nak számít a lábbeli, fejfedő és öltözékkiegészítők nélkül beküldött ruha is. Az alkotó választása, mit készít el.

A hagyományos népviseletet tovább éltető munkák másik csoportja **önálló tervezésű alkotás**. A népviselet, a hagyományos öltözék mai készítése a hagyományokon alapuló kézművesség köréből talán az a terület, ahol az iparművészet irányába történő nyitás a leginkább tapasztalható, amit mindenekelőtt a használhatóság, a divat és a kor igénye hozott és hoz magával. A tervezés során az alkotó a hagyományos népviseletekből merítve hoz létre korszerű, mai elvárásainkhoz és igényeinkhez is igazodó, modern öltözékeket. A mindennapok igényeihez igazodva az egyik legfontosabb elvárás ezekkel a ruhákkal szemben az, hogy hordhatók, használhatók legyenek. Ehhez meg kell találni a megfelelő arányokat a hagyomány diktálta követelmények, napjaink igényei és a funkcionális hasznosítás között.

Forrás

Mind a hagyományosabb, mind a modernebb viseletek elkészítéséhez a forrást a Kárpát-medence rendkívül gazdag viselethagyománya jelenti. Az alkotóknak, bármilyen területen készítik munkáikat – teljes körű ismerettel kell rendelkezniük a választott, hagyományos viseletekről mind azok alapanyagát, mind azok szabásvonalait, mind az alkalmazott díszítményeit tekintve. A modernebb ruhák készítői „csupán” **forrásként** használják a hagyományos előzményeket. Ez nem jelenti azt, hogy nem kell tökéletesen ismerniük azt a hagyományos viseletet, amiből merítenek, hiszen csak ekkor képesek azokat a karakteres és jellegzetes vonásokat kiválasztani, amelyeket a tervezés során felhasználnak. Fontos, hogy jól válasszuk ki a reprodukálásra szánt öltözéket is, ez mindenképpen a közösség egésze által elfogadott és hordott, jellegzetes hagyományos viselet kell, hogy legyen, a közösség egészét reprezentálja. Arra is figyelmet kell fordítani, hogy a választott viselet a legautentikusabb, legnemesebb korszakot képviselje. Előforduló hiba ugyanis, hogy az elkészült rekonstrukció már a hagyományos viselet „felhígulásának” korszakát képviseli, ezért, ha valaki nem biztos önmagában a

kiválasztásnál, mindenképpen kérje ki néprajzos szakemberek véleményét, ezzel megelőzhető az, hogy munkáját, energiáját feleslegesen nem megfelelő viselet elkészítésére fordítja.

A zsűrizésre benyújtott alkotást az adatlapon és a kapcsolódó mellékleteken (fotók, részletező leírások) pontos adatokkal kell ellátni. Meg kell jelölni azt a forrásanyagot, amiből a tervező ihletet merített munkája elkészítéséhez, az eredeti tárgy legfőbb jellemzőit (kora, funkciója, anyaga) és a forrásanyag fellelhetőségét, a publikáció pontos adatait is. Ha saját gyűjtésen alapul a feldolgozás, szükséges megjelölni annak helyét, idejét is. A pontos adatolás nem nélkülözheti a tervező és kivitelező konkrét feltüntetését sem. Ha több alkotó is közreműködött a viselet elkészítésénél, szükséges feltüntetni az egyes alkotókat is. A zsűrizést a viselet egészére kérheti a beadó alkotó, de kérhetik a „bedolgozó” alkotók is – pl. a csizma és a párta készítői önállóan is –, ilyenkor újabb zsűridíj kifizetése jelentkezik. Pontosan fel kell tüntetni a zsűrizési lapon, hogy ki és mire kéri a zsűrizést. Szükséges megjelölni továbbá a zsűrizésre benyújtott tárgy funkcióját, alapanyagát, a kivitelezés során alkalmazott díszítési technikát (kézi vagy gépi készítésű) is.

Alapanyag

A viselet készítésénél – legyen az hagyományosabb vagy modernebb – alapvető elvárás a megfelelő **alapanyag** használata és alkalmazása. Az egykor hagyományos alapanyagok ma már alig vagy egyáltalán nem állnak rendelkezésre. Az alapanyag kiválasztásánál fontos szempont, hogy az természetes vagy természeteshez közeli legyen, ma már nem kerülhető el a természetes és műszálas anyag keverékének alkalmazása sem. Használatuk azonban csak olyan mértékben megengedett, amíg még nem megy az esztétikum rovására. Napjainkban már rendelkezünk olyan korszerű anyagokkal, amelyekkel helyettesíteni tudjuk az egykori anyagokat, melyek megjelenésükben és viselkedésükben a leginkább megközelítik az eredeti alapanyagokat. A tisztán műszálas anyag alkalmazása elfogadhatatlan. Korszerű és modern viseletek tervezésénél újabb lehetőségeket kínál a nemez, a selyemmel kom-

binált nemez alapanyagként való használata, s a gubaszövés technikájának viseleteken való alkalmazása is.

Tervezés, forma, díszítési technika

A tervezés során alapvető elvárás az, hogy az alkotó egy vagy több elemet kiragadva – pl. a szabásvonalat, a díszítményeket – úgy ment át a hagyományosból, hogy rá lehessen ismerni arra, hogy mit is örökít tovább. Az alkotónak a hagyományos előzmény tökéletes ismeretén túl tervezési, szabászati és varrási ismeretekkel és gyakorlattal is rendelkeznie kell. A tervezés tudománya azt is jelenti, hogy az alkotóknak tisztában kell lenniük a kor elvárásaival, a divattrendekkel is, melyek birtokában képesek olyan öltözékeket létrehozni, melyek hordhatóak, vonzóak és keresettek.

A *hagyományos* viseleti darabok továbbvitelénél az alkotó a **formai** megjelenítés során az eredeti szabásvonal egészét követheti, vagy annak egy jellegzetes karakterét is kiragadhatja. A szabásvonal kialakításánál ne essünk a túlzott leegyszerűsítés hibájába (pl. a mellény egybevarrása a szoknyával), és ne rúgjuk fel teljesen a tradicionális szabásvonalat sem (kötények, blúzok esetében gyakran előforduló hiba). A modernebb alkotások már elrugaszkodhatnak a hagyományos formai elemektől, a népi iparművészeti jelleg ebben az esetben más területen – pl. a díszítményben – jelentkezik.

Az öltözéken legtöbbször valamilyen **díszítmény és díszítési technika** is megjelenik. Ennek kiválasztásánál alapvető elvárás az alapanyag sajátosságával összeegyeztethető, a hagyományban is fellelhető díszítmény és díszítési technika alkalmazása (pl. a posztóruhán rátét- vagy zsinórdíszítés használata), és nagyon fontos a díszítmény és az alapanyag harmonikus összhangja, szinkronja.

Mind a hagyományosabb, mind a modern alkotások esetében fontos az, hogy a díszítmény, a **minta szerkesztése** tökéletesen igazodjon a díszítendő felülethez, szükséges a megfelelő arányok megtalálása a díszített és díszítetlen felületek között. A rész és egész harmonikus összhangja az esztétikus megjelenítés egyik alapvető követelménye. Jól kell megtaláljuk a díszítmény

helyét is, oda tervezzük, ahol annak értelme van, ahol az igazán érvényesül. Az új tervezések során a díszítmények kiválasztásánál vegyük figyelembe a tárgy funkcióját is. A díszítmények elrendezésénél a mértéktartó, a visszafogottabb jelenlét a tanácsos, a kevesebb többet mond, a sok és zsúfolt díszítmény alkalmazásánál az öltözék veszít eleganciájából. Törekedni kell az alkalmazott díszítmények stíluszisztaságára. Gyakran vagyunk tanúi annak, hogy egy alkotáson belül stílárisan eltérő elemek szerepelnek (pl. különböző korszakokat képviselnek), mindez megengedhetetlen.

Mind az öltözék alapanyaga, mind a díszítmények megválasztásánál kimeríthetetlen lehetőségeket kínálnak a különböző alkotói műfajok és díszítmények együttes alkalmazásai egy viseleten belül, pl. gyapjú szövött anyag nemezzel párosítva, csipke, vászonszöttes, hímzés együttes alkalmazása, gyöngy, zsinórdíszítés harmonikus és ízléses kombinálása stb. Ez esetben a legfontosabb elvárás az, hogy az alkalmazott anyagok és díszítési technikák tökéletesen összhangban legyenek egymással.

A hagyományos és modern öltözékek elkészítésénél nagy lehetőség rejlik a rátétdíszítések alkalmazása terén, a posztórátéteken túl a még kiaknázatlan bőrviseletek – mellények, bundák, ködmönök stb. – rátétdíszítései és a textilrátétek (Martos) is mintául szolgálhatnak díszítményeknek. Ezeket bőr-, posztó- vagy textilmunkák díszítéseként egyaránt használhatjuk.

Mind a hagyományos, mind a *modernebb* alkotásoknál az egykor hagyományos **színek** használatától el lehet térni, fontos a színek ízléses megválasztása, harmonikus egymás mellé rendelése, a díszítmény és az alapanyag színének harmonikus összhangja, eleganciája. Ilyen esetekben az öltözék a hagyományos elemek más jellemzőjét kell, hogy továbbörökítse, amiből az eredet nyilvánvalóvá válik (pl. hagyományos díszítőelemek, szerkesztési módok vagy szabásvonalak). A kékfestő alapanyag használatánál az újabb törekvések megengedik a színekkel való variálást akár úgy, hogy egy mintán belül több színt is alkalmazunk (fekete, kék, zöld, sárga, piros), akár úgy, hogy az alapszín árnyalatait változtatjuk.

A több darabból álló ún. **kollekciók**, garnitúrák összetartozását kifejezésre kell juttatni, pl. azzal, hogy legalább egy azonos díszítőmotívum jelenjen meg minden tárgyon, ez az összekapcsoló elem bármi lehet. A kollekciónak a darabjait összekapcsolhatja a formai azonosság is.

Kivitelezés

A kivitelezés során nagyon fontos az igényes, a legapróbb részletekben is fellelhető **minőségi** munka és kivitel. Ennek az igényességnek jelen kell lennie az alapanyag megválasztásában, a szabásvonalak kialakításában, a végső eldolgozásokban, a hiteles és jellegzetes díszítmények elhelyezésében és megjelenítésében egyaránt.

A kézi készítésű díszítési technológiák mellett alkalmazható a varrógép is. A viseleteket az alkotók többségében varrógéppel varrják össze, és a varrógép használatát követeli meg a szűrrátét és a nyargalásos díszítési technika elkészítése is. A hagyományos kategóriában a varrógéppel összeállított viseletek esetében törekedjünk arra, hogy azon szerepeljen valami kézimunka (pl. egy kis hímzésdíszítés, egy kézzel felvarrt farkasfog vagy kézzel kivitelezett csipkedísz) is.

Korunk elvárása a modernebb kategóriában teret enged a hímzés-, szövés-, zsinór-, rátét-, kékfestő- stb. minták nyomtatással való megjelenítésének egy ízlésesen megtervezett, míves kivitelű, esztétikus öltözéken.

A viseleti rekonstrukciók körében külön csoportot alkothatnak az ún. fellépő ruhák, a néptánccsoportok öltözékei. Ezeknél az egy az egybeni rekonstrukciókhoz képest bizonyos engedmények tehetők, hiszen alkalmazkodni kell a színpad és a használat körülményeihez. A fellépő ruha vagy jelmez, ahhoz, hogy jobban érvényesüljön a színpadon, az ízléshatáron belül megengedi egy kicsit erőteljesebb színek és méretek alkalmazását is pl. a szoknyákon körbefutó szalagok vagy egyéb díszítmények esetében. Vagy a sokszoknyás sárközi és felvidéki viseletek esetében ahhoz, hogy mozogni is tudjanak benne, kevesebb alszoknyát használnak, de hogy az

eredeti viselet hatását is visszaadják, másféle megoldásokkal, „trükkökkel” is próbálkoznak, ez semmiképpen nem mehet az esztétikum rovására.

Összeállította: DR. V. SZATHMÁRI IBOLYA

NÉPVISELETES BABA

A népi iparművészeti zsűrizésnél elfogadható babafajták definíciói:

1. **Hagyományos népviseletes baba:** aminek feladata, hogy valamely tájegység népviseletét bemutassa egy emberi test méretarányait betartó babán.
2. **Modern népviseletes baba:** bármely olyan figura, ill. tárgy, aminek fejearca van, és valamely tájegység viseletét magán hordja. Az emberi test méretarányítól itt el lehet térni az esztétikai szempontok megítélése a mindenkori zsűri feladata. Mivel új kategória, a jövőbeni alkotók fantáziáját nem zárhatjuk szűk keretek közé, mert ez akadályozná a szakág fejlődését.
3. **Népi játék baba:** gyermek kézbe adható, egészségre ártalmatlan, játszásra alkalmas baba.

Ezeket a babákat a *népi játék* szakágon belül zsűrizzük. A zsűrizési szempontokat lásd a népi játék szakág anyagánál.

(H) Hagyományos népviseletes baba

Történeti áttekintés

„A népviseletes babák készítésének nincsenek a távoli múltban gyökerező hagyományai. A jelentkező igény hívta létre, és tette virágzóvá az 1930-as évektől, és lett a magyar NÉPI IPARMŰVÉSZETNEK egy új hajtása.”

(Varga Marianna)

Ezek a babák ritkán a gyermekjátékok, inkább a díszbabák sorait bővítették. A paraszti kultúrában a díszbabák igénye sokáig nem merült fel, csupán néhány helyen (főleg a Sárközben) készítettek „háromlábú” babát, ami teljes ünnepi díszben a tisztaszobában állt.

A millenniumi ünnepségek kapcsán az érdeklődés erőteljesen a népi kultúra felé fordult. Nemesi és polgári családokban a babagyűjtés már korábban elkezdődött, külföldi és hazai márkás porcelánbabák díszítették a gyermek-

szobákat, sőt esetenként már a szalonokat is. Ezek a gyűjtemények bővültek a népviseletbe öltöztetett babákkal.

Bizony az első viseletes babák gyári játékszerek voltak, amiket a falu ügyes varróasszonyai öltöztettek fel saját ünnepi viseleteikbe. Ezek láthatók múzeumokban és rangosabb gyűjteményekben. Értékük felbecsülhetetlen, hiszen egy kort idéznek, egy kort, amikor valami elkezdődött. Ezek a babák egyedi készítésűek (véletlenül sem találunk két egyformát), személyre szólóak, ajándék-, emlék-, dísz tárgy szerepét töltötték be.

Öltözetük maradék anyagokból készült, díszítőelemeik is a saját ruhára vásárolt (vagy készített) maradékaiból került ki. Eredetiségük vitathatatlan! A kicsi ruhadarabok elkészítésénél az ismert szabásvonalat alkalmazták, ami nehézkessé, helyenként darabossá tette az öltözetet. Tehát elkészült a viselet pontos mása kicsiben, de nem kicsinyítve! Már az öltöztetendő babák testarányai sem voltak megfelelőek (a leírtak szerint), ez még fokozta a viselet torzulását.

A mai babás számára csodálni lehet ezt a vonalat, de követni semmiképp sem. Nekünk a teljes viselet hiteles ábrázolása a cél.

Az olcsó vásári babák megjelenése bővítette a kört. A maséfejű, viaszosvásznon testű „leánykák” esztétikai követelmények tekintetében ugyan meg sem közelítették porcelán rokonaikat, mégis teret hódítottak, mivel a formájuk kiválóan alkalmas volt a sokszoknyás viselet hordására, és bárki könnyen hozzájuthatott ezekhez. A baj ott kezdődött, amikor a szériában gyártott kaucsukbabák elárasztották a boltokat, és rövidesen megjelentek a hasonlóan igénytelen, de túlságosan is tartós műanyag „testvérkéik”.

Ez a vadhajtás kezdett országszerte elburjánzani, és sajnos a mai napig tart. A babatest készítése a nép körében ismeretlen, ezt pótolandó, a kereskedelemben beszerezhető lehetőségekhez fordultak. Az 1930-as években az igény már nagyon is megvolt a viseletes babákra, a népi kultúra felé fordulás minden vonalon jelentkezett – visszavonhatatlanul nemzeti kultúránk részévé vált.

Tehetséges iparművészek felismerték a lehetőséget, és megteremtették a népi babakészítés új irányvonalát. A rongyszobrászat, mint új iparművészeti ág, megteremtődik, és művészi textilbaba válik viseleteink hordozóivá!

Tehát a népviseletes babák készítése nem népi, hanem polgári kezdeményezésre indult el.

A Háziipari és Nép Iparművészeti Szövetkezetek létrehozása nagy lépés volt a babakészítés területén. Bölcsője lett az egyedi és sorozatban gyártott szép és hiteles termékeknek. A szövetkezetek hanyatlása, megszűnése sok negatív következmény mellett a mesterségbeli tudás átadását is ellehetetlenítette. Meg kellett tennem ezt a kis „történeti” áttekintést, mivel a leírtak a zsűrizés szempontjai meghatározásának alapjául szolgálnak.

Gondolatok a népviseletes babák zsűrizéséről

1. A baba mint a viselet hordozója bírjon azokkal az antropológiai adottságokkal, amelyek az adott népcsoportra jellemzőek:

- a) testarányok,
- b) bőr-, haj-, szemszín, arcforma,
- c) hajviselet,
- d) nemek és életkor szerinti elkülönítés,
- e) az adott etnikum szépségideálja.

Hogy a baba textilből, porcelánból, maséból stb. készül, az véleményem szerint nem behatóraolandó, sőt az sem, hogy az említett anyagok milyen arányban kerülnek használatra. (Pl. egy porcelán- vagy maséjéhez lehet textilből készült kezecskéket párosítani.) Fontos, hogy a szín és a stílus minden „alkatrészénél” egyforma legyen.

2. Hiteles öltözet

Tökéletesen kell ismerni az elkészítendő öltözetet. Tudni kell „babásítani”, azaz úgy lekicsinyíteni, hogy megfeleljen az eredeti arányainak:

- a) alsóruházat,
- b) felsőruházat,
- c) fejrevalók,
- d) lábviselet,
- e) kiegészítők.

a) **Az alsóruházatnál** igyekezzünk az eredeti anyagot (vászon, barherd stb.) használni, csak a lehető legvékonyabb kelméből.

Az alsóruhák elrendezése határozza meg a felsőruházat állását – a vázát képezi. (Az eredeti felnőttviseleteknél sem volt ez másként.)

Díszítőelemeket csak akkor és annyit használjunk, mint amennyi valójában volt.

b) **A felsőruházat** jeleníti meg az ábrázolt népcsoport forma- és színvilágát, ízlésvilágát és szépségideálját.

A textíliák megválasztása nagyon lényeges! (A műszálas anyagok szót sem érdemelnek, mivel használhatatlanok merevségük, vasalhatatlanságuk, harsány színeik stb. miatt.)

A díszítőelemek nem megfelelő alkalmazásával az egész öltözetet el lehet rontani. A megfelelő színek és arányok betartása nagyon lényeges! Inkább kevesebb legyen mint több. Őrizkedjünk a túlzottan sok „ragyogó” (nagyon fényes aranycsipke, flitter stb.) használatától.

Új ruhadarabokra felhasználhattak régebbi díszítményt (lefejtett zsinórdísz, csipkét, szalagot stb.), de fordítva sohasem!

A szöttesek alkalmazásánál vigyázni kell! Minden vidéknek sajátos motívumkincse van, ezeket összekeverni bűn!

A hímzett darabok elkészítésénél (ing, kötény, kendő, suba, szűr, ködmön stb.) az esetek nagy részében az eredeti technika alkalmazhatatlan, a motívum megfelelő kicsinyítése miatt.

Ebben az esetben olyan technikát kell kitalálni, ami az eredeti látszatát kelti. Az öltözetdarabok színösszeállításánál mindenkor az adott népcsoport ízlésvilágát vagy a vonatkozó szabályokat kell figyelembe venni.

c) **Fejrevalók**

Párták, szalagok, főkötők, kendők, kalapok, fövegek, süvegek stb.

Talán a legtöbb állapotjelzőt hordozzák: a kort, alkalmat, családi állapotot, vallási, vagyoni hovatartozást stb.

Köznapi öltözethez sohasem szabad a legdíszesebb fejrevalót adni! És ugyan-ez vonatkozik a táncban viselt öltözetre is!

Készítésüknél ismételten az arányokra kell nagyon odafigyelni! Tapasztalatom szerint érdekes módon pont a főkötőket szeretik leegyszerűsíteni, a díszítmények változatossága kevéssé érvényesül. Pedig épp a fejrevalók azok a darabok, melyek kicsinyítése a legkönnyebb.

d) Lábviselet

Hazánk népviseleteiben a lábviselet népcsoportonként ugyanúgy változik, mint az öltözet!

A harisnyák színe, formája, díszítése nagy különbségeket mutat. A lábbelik úgyszintén.

Előfordul: papucs, pacsker, bocskor, „fogas” és „cúgos” „panglis” cipő, félcipő, (magas szárú, alacsony és magas sarkú, stb.). Többnyire fekete, ritkán piros vagy bordó. A csizmák számtalan változata és formája előfordult.

e) Kiegészítők

Ékszerek, imakönyv, rózsafüzér, kosarak, edényfélék, virágok stb. Ezek a kiegészítők nagyon emelik a baba nívóját, de elhagyhatók. A kézbe való kendő viszont nem!

A kiegészítőknek olyannak kell lenniük, amilyeneket az adott helyen valóban használtak (pl. cserépedények).

3. Esztétikai követelmények

A babára és ruházatára egyaránt vonatkoznak.

Legyen a baba a viselet méltó és hiteles hordozója.

Az arc legyen karakteres, hogy nő/férfi, fiatal/öreg látszódjon rajta. A végtagok legyenek jól kimunkáltak!

A művesen elkészített öltözeti elemek harmonikusan illeszkedjenek egymáshoz. Legfőképpen olyan összhatása legyen, mint az emberi öltözetnek.

Kategóriák

HA kategóriás az a baba, amely fent leírt követelményeknek maradéktalanul megfelel.

HB kategóriás az a baba, ahol a néprajzi hitelesség maradéktalanul megvan, de akár a babánál, akár az öltözetnél esztétikai hiányosságok mutatkoznak.

Ajándéktárgy kategóriába sorolható az a babácska, mely nagy vonalakban magán hordja az adott népcsoport jellemző vonásait leegyszerűsített formában. Viszont feleljen meg a legalapvetőbb esztétikai követelményeknek.

A népviseletes babák tekintetében a tervező és kivitelező napjainkban már ugyanaz a személy, de ha mégsem, akkor a kivitelező nevét minden esetben fel kell tüntetni.

A zsűrijegyzőkönyvben az alkotó mindig tüntesse fel konkrétan: milyen földrajzi területről és milyen etnikumból, milyen korból választotta az öltözetet, azaz jelölje meg a forrást.

(M) Modern népviseletes baba

Alapanyag

- természetes anyag,
- természetes anyag hatását visszaadó műszálas anyag,
- a műanyag használata nem ajánlott.

Díszítmény, stílus

Határozottan hordozza valamely tájegység viseletének jegyeit. A motívumok használata helyes legyen (pl. kötényen használt motívum ne kerüljön a felsőtestre stb.) A tárgy mindig öltöztetett legyen, azért népviseletes baba. Pl. egy figurán a ruha nem lehet festett, kizárólag textíliából lehet felöltöztetve. A kategóriába sorolásánál a viselet hitelessége, részletessége legyen a mérce.

Felületkezelés

Ne legyen semmi olyan modern impregnáló anyaggal bevonva a kész baba, amitől a textília elveszíti textilhatását, és szoborszerűvé válik a figura.

Forma

Itt szárnyalhat az alkotói fantázia az emberalak, baba, bábu megjelenítésében. A tárgynak mindenképpen legyen feje.

Forrás

Az adatlapon meg kell jelölni az ihletet adó tájegységet.

Funkció

Dísz tárgy, használati tárgy, öltözékkiegészítő.

Kategóriák

MA: Törvényi szöveg + a tájegység viseletének minden jegyét hordozza.

MB: Törvényi szöveg + a tájegység fő jellemzőit hordozza.

Ajándéktárgy: a tájegység itt is egyértelműen felismerhető legyen.

Kizáró okok

Két vagy több tájegység jellegzetességeit egy alkotáson belül keveri. Nem ismerhető fel a tájegység. A modernizálás átcsap esztétikai bűncselekménybe.

Kollekció fogalma

Egymással funkciójában összetartozó több tárgy.

Összeállította: ZORKÓCZY MIKLÓSNÉ, NAGYNÉ KOLUMBÁN ZSUZSA

SZÓTTES

Foglaljuk össze azon tárgyak jellemzőit, melyek a **népi iparművészet tárgykörébe tartoznak**.

Főbb tárgycsoportokat nevezünk meg, melyek meghatározásánál az a szándék vezetett, hogy megtartsuk az elmúlt évtizedek eredményeit, illetve teret engedjünk a legfrissebb kezdeményezéseknek.

Reprodukció (Hagyományos kategória)

- Múzeumi tárgymásolat, mely változtatás nélküli.
- Múzeumi másolat egésze vagy része azonos.

Az alkotók részéről a múzeumokban, gyűjteményekben folytatott kutatómunka járhasson azzal az eredménnyel és szándékkal is, hogy tárgymásolatot készíthessenek. Számtalan szóttesemlék kiválthat belőlünk olyan érzelmi, esztétikai azonosulást, hogy nem érezzük, hozzá kellene tennünk valamit, vagy akár el kellene venni belőle bármit is. **A népművészet értékei iránt elkötelezett alkotók ne legyenek rákényszerítve a feldolgozásra, az átírássra.** A gyakran holt anyagként heverő csodálatos gyűjteményeink életre kelhetnének, s mindez a muzeológusok, néprajzosok szakmai bevonásával történhetne. Más műfajban – a néptáncra, a népzeneire utalok – mennyi öröm és az eredetiség átélése a jutalma annak, hogy változtatás nélküli autentikus anyagot is bemutathatnak az előadók. Miért fosztja meg magát a tárgyalkotó műfaj ugyanettől?

A tervező és a kivitelező alkotó személye nem kell, hogy azonos legyen. A tervezés és kivitelezés időpontjának sem kell egybeesnie. (Ebben az esetben a minősítést kérő adatlapon fel kell tüntetni mind a tervező, mind a kivitelező nevét.) A megelevenedett múlt inkább idézné az „élő népművészetet”; nem utolsó szempont, hogy elérhető, megvásárolható közelségbe kerülhetnének autentikus szótteseink. Legyen valóban közkinccs!

A zsűrizési dokumentum forrásmegjelölésénél a múzeum, a gyűjtemény megnevezése, kiegészítve a reprodukálható tárgy leltári számával, fotójával elégséges adatot szolgáltat akár a visszakereséshez is.

Kortárs népművészet (Hagyományos és modern kategória is lehet)

- Magába foglalja a **hagyományok feldolgozását, variációk készítését, átírását, karakterében őrizve az eredetire utaló jegyeket.** „A forrásanyag felhasználásának mértéke nem kötött. Az elvonatkoztatás a jellemzők megtartásáig szabad.” (L. E.)
- Ez a kategória biztosítja a **tájegységi sajátosságok továbbvitelét**, amely feltétele, hogy az alkotó birtokolja a tájegység szöttehagyományainak mély ismeretét.
- A **nemzetiségi hagyományok folytatása** és őrzése az adott motívumvilág, színbeli és formai sajátosságok alkalmazásával és megtartásával.
- A szövésközismert **mesteregyéniségeinek, tervezőegyéneinek munkássága** is jelenthet forrásanyagot a kortárs népművészet képviselőjének.
- Saját arculat, **saját stílus** bátor folytatását is kínálja ez a tárgycsoport.

Folklorizmus; Magyar etno-art (Modern kategória)

A folklorizmus fogalmát először is meg kell tisztítani a rátapadt félreértésektől. A valódi jelentése: a folklór elemeinek befogadása, átvitele, áttemelése bármely más területre, ami a folklórtól különbözik. A folklórelemek – a folklorizmus nyomán – megjelenhetnek például: a köznapi kultúra, a hétköznapi kulturális jelenségek, az idegenforgalom, a divat, a dizájn szerteágazó területein, az autonóm és alkalmazott művészetekben.

A mi esetünkben a folklórjelenségeknek, folklórelemeknek a mai tárgyalható szövő textilművészetbe történő átvitele jelenti a folklorizmust, mely jelenség pontos és közérthető meghatározása a magyar etno-art kifejezés. **A magyar etno-art kifejezés a magyar szöttehagyomány iparművészeti, mai textilművészeti alkalmazására vonatkozik.**

Ez az alkotói folyamat a historizmusban, s a szecesszió korszakában kezdődött el. A szecesszió európai térhódítása nyomán a magyar szecesszió leglényegesebb sajátossága a magyar népművészetből való merítés volt. Koltaszeg népművészete került be első alkalommal a magyar közkultúrába. Kós Károly munkásságának vagy a gödöllői művésztelep működésének és eredményeinek szellemi bázisa és művészi gyakorlata is volt a népművészet elemeinek beemelése az akkor legkorszerűbb művészetszemléletbe.

A millennium időszaka a népművészet iránti érdeklődést felerősítette.

A folklorizmus korabeli eredményeit ma a legjelesebb múzeumok őrzik. A mai iparművészetnek, mely a magyar hagyományt inspirációs forrásnak tekinti, történeti áttekintésben kell látnia a korábbi eredményeket, annál is inkább, hogy a témafeldolgozás gyermekbetegségeit elkerüljük, s a feldolgozás folytonosságát biztosítsuk. A szőnyegtervezésben sajátos utat képvisel Lakatos Artúr, Kóródy György, Kiss Béla munkássága is. A szövöttanyagtervezésben és -kivitelezésben korszakos jelentőségű életmű Piszerné Szabó Éva munkássága: tervei, melyeket saját műhelyében készített, a „Nagy Lajos” szövet, az Erdély/Transylvania szövet, a „Díszmagyar” szövet – Tüdős Klára tervei alapján –, valamennyi kéziszövött-méteráru; az „Énlaka” címet viselő méterárúja is szolgálhat példaként a mai, legmodernebb elképzelés számára. Az említett textíliák láthatók az „Art deco és modernizmus” című kiadványban, mely az Iparművészeti Múzeum kiadásában jelent meg 2012-ben. Időben közelebbi példákat említve: Ardai Ildikó festékes szőnyegátírásai vagy Nyakas Miklósné (a népművészet mestere) Madaras drapériája, mely a debreceni Déri Múzeum gyűjteményében található.

Az iparművészeti feldolgozás a népművészet és a textiltörténet mély ismeretét, sajátos tervezői képességeket igényel, melynek párosulnia kell a téma iránti művészi affinitással is.

A hagyomány körének meghatározása

A népi iparművészet alapjául szolgáló hagyományt szélesebb merítéssel, nagyobb összefüggésben kell értelmeznünk.

Nehéz volna letagadni a paraszti szőttesek motívumaiban fellelhető azonos-
ságot a céhes, középkori képes szőttesek mintázatával vagy annak részletei-
vel. A belátható jelentéstartalmi, motívumbeli, szerkesztő és kompozíciós
azonosság indokolta, hogy a paraszti szőttes-hagyatékkal szemléletében,
funkciójában, anyaghasználatában gyakran azonos szerepet betöltő céhes és
takács hagyomány is szolgálhat a népi iparművészet ihlető forrásául.

A népi (értsd: paraszti) megnevezést egy korszak hamis kultúrpolitikája
szinte kizárólagosan jelölte meg a magyar kultúra hordozójaként, kitagad-
va minden más csoportot, réteget a hagyomány teremtéséből és őrzéséből.
A paraszti szőttekultúráról, mint „tisztá forrásról”, ma már levéltári doku-
mentumokból ismert tény, hogy az előljárási tiltó rendeletei között igyeke-
zett megmaradni, s e rendeletek korlátozták a csíkozás, a mintázás módjáb-
an (is).

**A szőttes készítésének elve akár ezer évet áttekintve sem változott meg
alapjaiban. A szövött anyag készítésének sokféle módja élt egymás mel-
lett időben és térben.**

Korról korra tekintve látható, hogy más-más réteg, csoport bizonyult a szövés-
kultúra folytatójának, őrzőjének. Az Árpád-korban nem a jobbságnak volt
alkalma a hagyományainkat őrizni, kutatható nyomot hagyva maguk után,
hanem az arisztokráciának, amely életének képi megörökítésében vagy leíró
visszaemlékezésében mellesleg utal a kor szövött anyagainak használatára.
Az akkori, valószínűsíthetően önálló paraszti, házi szövés gyakorlata meg-
maradt az ország egyes területein a XX. század közepéig.

Takácsmester még nagyvárosban is működött az 1970-es években, immáron
iparosengedéllyel.

Az európai színvonalú magyar textilgyárak a XX. század első évtizedeiben
egyaránt szőtték az arisztokrácia által használt szöveteket, akár a díszmagyar
női és férfiöltözék alapszöveteit, de ünnepi abroszok, háztartási textíliák tra-
dicionális változatait is, amelyből jócskán jutott a parasztházakba – szövött
ágyterítők, ágyneműk formájában. A selyem, plüss és damaszt jacquard vagy
nyüstös gépi szövetek mintázatának szabadrajzolatú gránátalmái ugyanazon

a fán termettek, mint a szedettesen megformált, kissé geometrikus építkezésű mintasorok almái. A „ki tanult kitől, ki hatott kire”, illetve a „fentről leszivárgás” (folklorizáció) sokat hangoztatott elvét is ideje lenne átgondolnunk.

A szöttesek használóinak köre a paraszt-polgári, polgári, tisztviselő, iparos, avagy nemesi rétegre is kiterjedt, de az arisztokrata háztartásban is helye volt. Nem mondhatjuk, hogy ők nem voltak a hazai hagyományok őrzői és letéteményesei. A finomabb anyaghasználat, a mivességben, technológiában megmutakozó különbség nem jelentette a szellemi és szemléletbeli különbözőséget. Ezen egyszerű összefüggés belátása nagy előrelépést jelentett a hagyomány értelmezésében.

Minősítés

A minősítés alapja: mindhárom tárgycsoportban az anyag-forma-funkció egységének kell érvényre jutnia.

Anyaghasználat

A természetes anyagok, illetve a természetes anyagok tulajdonságaival rendelkező nem természetes anyagok egyaránt elfogadhatók szöttesek, szőnyegek készítésére.

Forma

A szöttes készülhet későbbi alkalmazásra méterárúként. Ebben az esetben is célszerű megnevezni a folyóméterben készült textília felhasználási funkcióját. Pl. a fényáteresztő vagy fényelzáró függöny más-más elvárásnak felel meg.

A tárgyként bemutatott szöttes és szőnyeg esetében a funkciónak megfelelő befoglaló forma arányai, a tárgy belső arányai, a díszítettség jelentősége, jelentése, elhelyezkedése egyaránt a formaalkotás része. A választott motívumvilág és mintaszerkesztés stílusbeli tisztasága természetes elvárás.

A forma és szerkezet összefüggésének, a formaalkotó konstrukciónak, a szövés esetében a szövetszerkezet, a kötésmód, a lánc- és vetüléksűrűség megvá-

lasztásának formateremtő jelentősége van. A tárgyalakításban az összedolgozás, a toldás, a szegésmód, a kiegészítő toldalékok alkalmazása egyaránt a formaalkotás szerkezeti és esztétikai eleme, amely a tárgy szerves részét képezi. A szövés, illetve a varrás terén a kézi és a nem teljesen manuális, illetve gépi kivitelezés egyaránt alkalmazható, az adott tárgy, illetve tárgycsoport karakterének megfelelően.

A szedetttes szöttesek mintázásában indokolatlanul mellőzzük az utóbbi időben a pamutnyüstök és pamut félnyüstök használatát, melyek gazdag mintázási lehetőségeket nyújtanak.

Funkció

Készíthetünk eredeti, avagy megváltozott funkciójú tárgyakat, de az új funkciónak új formát is kell adnunk. „A funkció és forma összhangja nem változhat.” (L. E.)

A tárolásra, hordásra szolgáló tárgyak esetében különösen lényeges a záródás, kapcsolódás, illeszkedés sajátos, hagyományos szellemű megoldásainak keresése, alkalmazása. A függesztés, a rögzítés formai megoldása is hozzátartozik a tárgytervezéshez. Az öltözékek és öltözködési kiegészítők esetében is ugyanolyan fontos az alapanyag szövése, mint az öltözékké válás feltételül szolgáló szerkezeti megoldások megválasztása, mely részben formai kérdés, de minősítéskor a használhatóság szempontjai elsődlegesek e tárgyak esetében.

A lakástextíliák, az ágy- és asztalneműk, az öltözék és öltözékkiegészítők **szövött alapanyagai** – legkevesebb 2 folyóméter – és a belőlük készült tárgy egyaránt benyújtható zsúrizésre.

A szöttek, a szőnyeg funkciója: **használati tárgy**, melynek árnyalt módon felel meg attól függően, hogy a használata mindennapi, folyamatos, avagy alkalmi, egyszeri.

Az **alkalmi, egyszeri** vagy egyedi célt szolgáló szöttesekről se feledkezünk meg, hisz ennek a funkciónak is nagy hagyománya van a magyar szöttesemlekekben.

A reprezentatív ajándéknak szánt textíliák, melyeknek egyetlen célja az alkalom, a megajándékozott vagy az ajándékozó jelentőségének kifejezése volt, újra figyelmünk homlokterébe kerülhetnek. Ezek a tárgyak minden korszakban a műfaj magasiskoláját jelentették. Az alkalom lehet rituális, az élet fordulóihoz kapcsolódó esemény.

A **kölcsönözhető textíliák** köre is sok lehetőséget rejt. Saját környezetkultúránk megteremtéséhez hozzátartozik, hogy az alkalmi textilek terén is hozzáférhető kínálatunk legyen.

Kategóriák

HA – A **Reprodukció** és a **Kortárs népművészet** nevű tárgycsoportba tartozó szövött textilek kaphatnak **HA** minősítést.

Fő kritériuma a kiemelkedő műfaji vállalkozás és megvalósítás, mely útmutatóul szolgál saját tárgycsoportjában. Az alkotói szándék nagyigényű legyen, mely tükröződjön a szőttes, a szőnyeg minden részletében. Elsősorban **egyedi, kézzel szövött textília**, amely tervezésében, kivitelezésében a szakmai tudás reprezentálására alkalmas. Egyedinek a kis példányszámú, számozott textíliákat értjük, értékét ezzel is kifejezve. Az alkotó nevének, szignójának feltüntetése is jelenthet garanciát az egyediségre. A HA kategória kiemeltségét biztosítja az a tény, hogy a zsűri egyhangú döntése alapján adható.

HB – A **Reprodukció** és a **Kortárs népművészet** nevű tárgycsoportba tartozó szövött textilek kaphatnak **HB** minősítést.

Ide tartoznak azok a szőttesek, szőnyegek, melyek kivitelezésének technológiai összetettsége, munkaigényessége, mivessége nem éri el a HA jelzésű szőttesekét. Ide sorolhatók a **kézi és gépi szövással készült** szövött textilek, melyek **sorozatgyártásban is** megtartják esztétikai és technikai minőségüket.

A HB minősítésű szőttes, szőnyeg a tervezés és kivitelezés minőségének színvonalában nem különbözik a HA minősítésű textíliától.

MA – A **Magyar etno-art** csoportba tartozó szövött textilek kaphatnak **MA** minősítést.

A Magyar etno-art megnevezésű tárgycsoportba soroljuk azokat a szövött textileket, melyek a magyar szőttshagyomány iparművészeti, mai textilművészeti alkalmazását valósítják meg.

A Kortárs népművészet csoportjába tartozó azon szöttek, melyek a magyar szőttshagyomány iparművészeti, mai textilművészeti alkalmazását valósítják meg, kaphatnak MA minősítést.

Fő kritériuma a kiemelkedő műfaji vállalkozás és megvalósítás, mely útmutatóul szolgál saját tárgycsoportjában. Az alkotói szándék nagyigényű legyen, mely tükröződjön a szövött textil minden részletében. Tervezésében, kivitelezésében a szakmai tudás reprezentálására alkalmas textília, melynek kivitelezése őrizze meg az egyediséget! **Tárgyak esetében egyedinek** a kis példányszámú, számozott textíliát értjük, értékét ezzel is kifejezve. Az alkotó nevének, szignójának feltüntetése jelentheti a garanciát az egyediségre is. Elsősorban ilyen egyedi textíliákra adható A minősítés. Az MA kategória kiemeltségét biztosítja az a tény, hogy a zsűri egyhangú döntése alapján adható.

MB – A **Magyar etno-art** nevű tárgycsoportba tartozó szövött textilek kaphatnak MB minősítést.

Ide tartoznak azok a szöttek, szőnyegek, melyek kivitelezésének technológiai összetettsége, munkai igényessége, művessége nem éri el a MA jelzésű szöttekét. Ide sorolhatók a **kézi és gépi szövással készült** szövött textilek, melyek **sorozatgyártásban is** megtartják esztétikai és technikai minőségüket.

Az MB minősítésű szöttek, szőnyeg a tervezés és kivitelezés minőségének színvonalában nem különbözik az MA minősítésű textíliától.

Ajándéktárgy – A szóró- és reklámajándék, a figyelmességet kifejező kis emléktárgy készítésének buktatóit elkerülhetjük, ha a tárgyhoz funkciót is rendelünk. Az „**egy tárgy egy funkció**” elve többé-kevésbé megóv bennünket a giccs csapdájától. Az anyag-forma-funkció harmonikus megvalósulása az ajándéktárgyak esetében is számon kérhető. A játék, mint hálás funkció, nem tartozik ebbe a kategóriába, hiszen az önálló szakággá vált, és ezzel

a szövött anyagnak is új és kiaknázatlan területét jelölte ki. A zsűri által elfogadott ajándéktárgy betűjel nélküli zsűriszámot kap, az ajándéktárgy megjelöléssel: A.

Kizáró okok

A kivitelezés technikai, technológiai elégtelensége, mely a szőttes, szőnyeg, az öltözék funkciónak megfelelő alkalmazását nem teszi lehetővé.

Anyaghasználatában, formai elemeiben nem képviseli egyik tárgycsoport – „Reprodukció”, „Kortárs népművészet”, „Magyar etno-art” – elvárásait sem.

Ha a textilია az anyag-forma-funkció hármass egységét nem valósítja meg.

Ha a textilია tervezésének és kivitelezésének minősége hiányt szenved szakmai felkészületlenség miatt.

A stílusok, motívumok értelmetlen keverése stílustalanságot; a motívumok jelentésének figyelmen kívül hagyása pedig a szó legszorosabb értelmében tartalmi hibát jelent.

Tanulódarab nem zárja ki a zsűriztetést, ha megfelel a zsűrizési követelményeknek. (Az alkotó korára, státuszára vonatkozó korlátozás nincs.)

Kollekció

Tárgycsoport, garnitúra, tárgyegyüttes.

Egyetlen, megnevezett funkció kiszolgálásához szükséges tárgyak csoportja, melyek tartalmi, esztétikai összefüggést mutatnak egymással. A kollekció egésze kaphat zsűriszámot.

Színvariáció

Azonos tárgyak sorozata, melyek csak színükben különböznek. Valamennyi benyújtott színvariáció megkaphatja ugyanazt a zsűriszámot, ha a színváltás nem befolyásolja a textilია esztétikai egységét. A színvariáció-sorozat, amennyiben az alkotó ehhez hozzájárul, a zsűrizési dokumentáció megjegyzés rovatában megbontható.

CSIPKE

A csipke változatos technikák összességét magába foglaló, nehezen behatárolható fogalom: *fonalak, fonalrendszerek keresztezésével, összekapcsolásával, csomózásával kialakított lyukacsos anyag, amelynek díszítményét a fonalak összedolgozása során kialakult textúra adja*. A szövés és a csipke, illetve a hímzés és a csipke egyes fajtái közti számtalan technikai, megjelenésbeli hasonlóság miatt a különböző textiltechnikákat nehéz egymástól elkülöníteni, így a határterületeken jellemző az átjárhatóság. A csipkékkal egyes esetekben a hímzés, máskor éppen a szövés hatását kívánták utánozni, de ennek fordítottja sem ritka, amikor éppen a finoman áttört hímzéssel vagy a lebegően könnyű laza szövettel kívánták elérni a csipkés hatást. Ezért a csipke fogalmát tágan értelmezve a határterületek áttört munkái is zsúrizhatók az alkotó kérésére.

Csipketechnikák

E technikai és megjelenésbeli sokféleség miatt lényeges meghatározni, hogy mely textiltechnikák zsúrizhatók csipke kategóriában:

- *vert csipke*
- *varrott csipke* (szélösszedolgozások és szélvarrások = tücsipke, pókolás)
- *rece*
- *rojtkötés* (csomózott és fonott rojt)
- *sprang* (=fonott csipke)
- *frivolitás* (=hajócska munka)
- *horgolt csipke*
- *kötött csipke*
- *vegyes technikák* (pl. zsinórcsipke, point lace)
- *határterületek* (szálhúzásos és szálszorításos munkák, tüllhímzés, -rátét, forgatott rece)
- *a 20. században kialakult csipkefajták* (pl. Hunnia, Móga, Pannónia, nemesanyai, halasi stb.)

Alapanyag

A csipkék készítéséhez természetes alapanyagú (pl. len, pamut, kender, selyem, gyapjú) szálak, illetve fémfonalak (beszerzési nehézség hiányában ahhoz megjelenésben és viselkedésben is leginkább hasonlító műszálak) használatosak. A színes fonalak alkalmazása körültekintő bánásmódot igényel: legyen visszafogott és a díszítendő textillel harmonikus színvilágú. A csipkével díszített alaptexthoz az alkotó a lehetőségekhez mérten természetes anyagot válasszon, de a természetes viselkedésű, nem természetes alapanyag is elfogadható.

Az elkészült csipkék tartósabbá tételéhez enyhébb keményítés megengedhető. Fontos, hogy a csipke ne legyen nagyon kemény, illetve a felületén a keményítő ne képezzen hártját, mert a fokozott keményítőhasználat jelentős mértékben rontja a csipke esztétikai megjelenést.

Funkció

Évszázadokon át a csipkék a különböző országok, korok és társadalmi rétegek divatjához alkalmazkodó öltözet- vagy lakástextilek kiegészítő díszeként vagy önmagukban egy-egy dekoratív viseletdarabként voltak használatban. A külföldről behozott drága és leheletvékony csipkék mellett magyar nemesi udvarházakban saját készítésű, jellegzetes – az úri hímzésen alapuló – mintakincsű csipkéket is készítettek, asztalterítők, asztalkendők, ágytakarók, lepedők, kendők, ingek, ingvállak, szoknyák, kötények stb. díszeként. Egyházi használatban úrasztalterítők, oltárterítők, miseingek, miseruhák, egyéb egyházi kiegészítők szegélyeként is népszerű volt. Az alsóbb társadalmi rétegek ezeket a drága és értékes csipkemintákat igyekeztek saját lehetőségeikhez mérten átvenni (pl. egyszerűbb mintakincssel, vastagabb szálból, kevesebb gombostűvel elkészítve) és ízlésvilágukhoz igazítani. Így a népi csipkéknak számtalan technikai és mintakincsbeli változata alakult ki. Néhol a hímzések hatását is rusztikus csipkerátéttal helyettesítették.

A 19. század második felétől a nőipari oktatás, majd a század végétől az állami és magánkezdeményezésű műhelyek számos kézimunka elterjesztésében

szerepet vállaltak, főleg megélhetési célzattal. A 20. század első felében a csipkéket változatosan alkalmazó öltözetkiegészítők mellett tért hódítottak a kisebb-nagyobb csipkével díszített terítők és kendők, melyek funkciójukat veszítve a század közepétől – a szövetekzetek fő termékeként – vitrinterítők-ké egyszerűsödtek.

A csipke fő funkciója tehát évszázadokon keresztül a díszítés volt, főként az öltözetek, hímzett, szövött terítők összedolgozásaként, rátét-, szél- és betétdíszítéseként voltak használatosak. Így ezek a métercsipkék textilhez dolgozva, más alkotóműfajokkal együtt, felhasználásban zsűrízendők. Méterben (azaz hordozóanyaghoz való hozzádolgozás nélkül) csak min. 2 méter hosszúságú csipke zsűrízése indokolt. Torchon csipke csak felhasználásban zsűrízhető, méterben nem. Terítők csupán vert, varrott, rece- és frivolitástechnika esetén díjazhatók.

Kollekció

Lényeges, hogy a kollekció darabjai díszítményben, léptékben és technikában illeszkedjenek egymáshoz.

Korunk népi iparművészetének legfőbb feladata – a kézműves technikák és a hagyományos mintakincs megőrzésén túl – a megújulás lehetősége, az újabb utak keresése, hogy ne csak passzív hagyományörzés, hanem jelen korunkban is használható művészet legyen, mely része a mindennapoknak. Legfontosabb cél a csipke helyének megtalálása ebben a közegben, napjaink népi iparművészetében, legyen az akár ünnepi, akár hétköznapi életünk része.

Egy tárgyon egyaránt értékes a hímzés, szövés, csipke stb., ez a maga kategóriáján belül mindegyik műfajban kaphat zsűriszámot, ha kéri az alkotó.

Kategóriák

A zsűriszám odaítélése – legyen az bármely kategória – csak a technikailag szépen kivitelezett, a hagyományokra építkező, a használhatóságot szem előtt tartó tárgyak esetében indokolt. A készítőstechnika szempontjából rendkívül fontos a választott technika ismerete mellett annak következetes alkalmazása, a kezdés és eldolgozás szépsége, a munka megfelelő feszsége

és szabályossága, illetve a díszítendő textilhez való hozzádolgozás módja. A hagyomány továbbvitelére – a választott technikán kívül – többféle lehetőség is kínálkozik, pl. a felhasználás helye, módja, a klasszikus mintakincs vagy egyes motívumok, mintaelemek kiemelése, a mintaszerkesztés mikéntje, a színhasználat vagy a díszítendő textil és a csipke összhangja. A hagyománynak nem szolgálai utánzásán, hanem továbbgondolásán, újraértelmezésén, új közegbe való átültetésén van a hangsúly. A hagyományos (HA, HB) kategóriában a hagyományokhoz jobban kötődő, míg a modern (MA, MB) kategóriában az újításokat fokozottabban képviselő alkotásokat értékeli a zsűri. A tervezés kiindulópontjául szolgáló forrásanyag adatlapon való feltüntetése minden esetben kötelező (pl. saját gyűjtés helye, időpontja; múzeumi gyűjtemény és a tárgyak beazonosítható megnevezése; kiadvány címe, oldalszáma, képe).

HA (Hagyományos A kategória): készítéstechnikailag kiemelkedő színvonalú alkotás, mely vagy (1) népi hagyományokon alapuló saját tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, vagy (2) történeti anyag reprodukciójára/másolatára/rekonstrukciójára/feldolgozására épülő kifogástalan munka.

HB (Hagyományos B kategória): a magyar népművészet jellegzetességeit magán viselő színvonalas alkotás, mely vagy (1) népi hagyományokon alapuló saját tervezésű, vagy (2) történeti anyag reprodukciójára/másolatára/rekonstrukciójára/feldolgozására épülő munka.

MA (Modern A kategória): készítéstechnikailag kiemelkedő színvonalú alkotás, mely a népi hagyományokon alapuló saját tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, amiben az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

MB (Modern B kategória): a magyar népművészet jellegzetességeit magán viselő saját tervezésű, színvonalas alkotás, amelyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

Ajándéktárgy: a kategória a népi hagyományokon nyugvó, viszonylag kevés munkával előállítható, de sokszorosításra alkalmas alkotásokat foglalja magába.

Összeállította: ERDEI T. LILLA

NEMEZTÁRGYAK

A nemez helye a magyar népi iparművészetben

A nemezkészítés szerepe különleges a magyar népi kultúrában, a népművészetben és a népi iparművészetben egyaránt. Olyan kézműves mesterségről van szó, melynek gyökerei több ezer évre nyúlnak vissza. Írásos emlékeink szerint a magyarság 9. századi Kárpát-medencébe település előtt már alkalmazta.

A nemez régészeti szempontból romlandó anyag, tárgyi, régészeti emlékei ritkák, a használat során elkoptak, vagy a földben elporladtak. Írásos és régészeti emlékek bizonyítják a különböző süvegek, kalapok, nyeregalávalók és nemezcsizmák használatát a 20. század közepéig.

A mesterség újrafelfedezése az 1970-es évek végén kezdődött, köszönhetően a nomád nemzedék tagjainak, Nagy Marinak és Vidák Istvánnak. A nemezkészítés újra elterjesztése egybeesett a magyar népművészeti, népi iparművészeti mozgalom új lendületével, amikor a díszítések elburjánzásával szemben a hagyomány fontossága, beépülése mindennapi életünkbe, a népművészeti tárgyak használhatósága hangsúlyozódott.

A nemezkészítés magyar hagyományai

A 17–18. századig a süvegesmesterség őrizte meg a nemezkészítés fogásait, majd a 19. század elejére ezt felváltotta (a nagyrészt német területről visszaérkező, német szakkifejezéseket használó) kalaposmesterség. A kalaposság a magyar süvegesmesterséggel házasodva mégiscsak meg tudta tartani hosszú időn keresztül magyaros jellegét, a Kisalföldtől a Székelyföldig kialakult a jellegzetes típusú nemezfejfedő. Emellett hosszan élt még a mesterség tárgyai között a nemezéből készült botos (szőrscizma) is.

Jellegzetesen magyar nemeztárgy még a nyeregalávaló, izzasztó, melynek emlékeivel a 20. század közepéig találkozunk. A mesterség alapvető módszereinek emléke legtovább a népi játékokban mutatható ki.

A fentiek miatt a mai alkotók három alapvető forrásból meríthetnek:

1. A nemezkészítés régészeti emlékei a magyarsággal rokon népeknél.
2. A ma élő pásztornépek munkái, akik életében a nemezkészítés fontos szerepet kap, akik életmódban, kultúrában rokonságot mutatnak a honfoglalás korának és az azt megelőző korok magyarságának kultúrájával.
3. A magyar tájegységek népművészetének azon tárgyai, melyek formavilága, mintakincse közel áll a nemezkészítés hagyományaihoz.

1. A nemezkészítés régészeti emlékei

Elsősorban a szkíta és hun népek sírjaiból feltárt nemeztárgyak sorolhatók ide. Jellemzőek a Szibériában található sírhalmok leletei, ezeket a paziriki kultúrához szokás sorolni a legismertebb feltárt kurgánok neve után. Nagyméretű nemeztakarókat, nyeregtakarókat, töredékeket ismerünk innen, de megjelennek a térbeli tárgyak is. Már itt megjelennek a bőrrátétek, de gyakori az egyéb állati szőrök (pl. ló-, kecske-, teveszőr) alkalmazása, illetve a fa és a fém mint szerkezetereősítő, illetve díszítőanyag.

Ehhez a kultúrához áll legközelebb a közelmúltban feltárt szintén kb. 2500–2700 éves tuvai kurgánokból előkerült nemeztárgyak sokasága is.

Meg kell említeni, mint későbbi leletanyagot, a Noin ula-i halomsírok nemezeit is. Az itt feltárt hun nemezek (takarók, fejfedők, harisnya) készítésénél egyaránt használták a bőrrátétet, a zsinórozást, a varrást és a tűzést.

A szkíta és a hun nemeztárgyak mintavilága közeli rokonságot mutat egymással, de a honfoglaló magyarság fennmaradt díszített tárgyaival is. Ezért tartjuk követésre érdemesnek ezeket a mai magyar nemezkészítők számára formavilágukban, díszítés- és készítmódjukban egyaránt.

2. A pásztornépek mai nemezei

Ide soroljuk a Közép-Ázsiában és Kis-Ázsiában, a 20. század második felében készült, ún. nomád pásztornépek asszonyai által készített nemeztárgyakat. Jellegzetesek a belenemezelt mintájú takarók. Ezek legszebb darabjait a különböző türkmén törzseknél találjuk. Mintáikat belenemezelt körvonal határolja,

alaplaként a kosszarv jelenik meg. Jellegzetes színei a sötétbarna (leggyakrabban a takaró szélein keretként is), a nyers, a vörös, a sárga és a kék. Ide tartoznak a szintén belenemezelt mintájú török és bolgár nemeztakarók.

Másik csoport a szabott-varrt nemezeké, melyek követésre érdemes darabjait a kazakok és a kirgizek készítik. Jellegzetessége a pozitív-negatív minták egysége, azok tükröződése. Egyszínű nemezlapokból kivágott és alapra varrott, zsinórozott és tűzött mintaelemekből áll. Jellemző színei a sötétbarna, a nyers, a vörös, a sárga. A rendszerint két vagy három színből álló mintát eltérő színű rávarrott zsinór keretezi.

Jellemzően mongolok készítik azokat a többnyire egyszínű (általában nyers vagy barna) takarókat, zsákokat, tarisznyákat, melyeknek mintáját a zsinórozás és a letűzés adja, ettől domború díszítést kap.

A felsorolt módszerek együtt is alkalmazhatók (természetesen a mértéket itt is megtartva), mint azt pl. az üzbégek nemezein látjuk, ahol gyakran együtt jelenik meg a belenemezelt minta és a zsinórozás vagy a szabott-varrt minta és a hímzés. Nem követendők – a főleg kirgizek által – az utóbbi évtizedben eladásra, megrendelésre (gyakran amerikai piacra) készített, a hagyományostól eltérő színvilágú és formájú nemeztárgyak, elsősorban ajándéktárgyak.

3. A magyar népművészet és a nemezkészítés

Jó kiindulási alap a hagyományos magyar tárgykultúra azon része, mely közeli rokonságot mutat a nemezekkel. Figyelembe kell venni az anyagszerűséget, így elsősorban a textilek és a bőrmunkák mintavilága és munkamódszerei követendők, de felhasználhatók más népművészeti ágak motívumai is. Néhány példa: jól használhatók a rátétes és hímzett szücs munkák, a textilrátétes viseleti darabok, a gyapjúhímzés, a zsinórozás, melyek nemcsak készítmódjukban, de mintakincsükben is közel állnak a közép-ázsiai rátétes és hímzett nemeztárgyakhoz.

Speciális területek: a hagyományos magyar mesterségek közül ki kell emelni a szürkészítést és a kalaposmesterséget, mert ezek több szálon is kapcsolódnak a nemezkészítéshez.

A magyar szűr formájában és mintavilágában is rokon a vándorló népek nemezköponyegével, a szűrkrét és az itt alkalmazott gyapjúhímzés felhasználása a nemezkészítésben is indokolt.

A kalapos- (eredetileg süveges) mesterség hagyományos ága is a nemezkészítéshez sorolandó, de mivel hosszú évszázadok óta önálló mesterség saját törvényszerűségekkel és hagyományokkal, a zsűrízésnél külön kategóriaként kezeljük.

A nemezből készült tárgyak típusai

Nemeztakaró

Követelmény, hogy a takaró kövesse a hagyományos nemeztakarók szín- és mintavilágát. A készítés módszerénél elfogadható valamennyi hagyományos nemezkészítő eljárás, a méretekből adódóan mégis javasolt a középszerűségi módszer. A díszítésnél a belenemezelt, a szabott-varrt, a rátétes, a tűzött, a zsinórozott és a hímzett minta egyaránt jól használható. Fontos, hogy a módszert a minta típusa határozza meg, azzal összhangban legyen. Egy tárgyon több díszítómód is alkalmazható, de ezek legyenek egymással összhangban. (Például belenemezelt minta hímzéssel, rátétminta hímzéssel, szabott-varrt minta zsinórral és tűzéssel stb.)

A takarók mintájánál jó kiindulási alap a régészeti anyag, a hagyományos pásztornépek nemezei, valamint a magyar népművészet rokon tárgyai.

Egy-egy motívum felhasználása arányaiban, stílusában körültekintő tervezést igényel.

A vezérelv itt is a hagyományokból való elindulás, a mai ízlésnek, használhatóságnak megfelelő átalakítás. A tárgy színeiben, mintájában, formájában, tehát egészében feleljen meg a hagyományos magyar ízlésnek!

A földre való takarók vastagsága 8–15 mm között legyen, a fálvédők és egyéb használatra szánt takarók vastagsága 3–10 mm között. Alapkövetelmény az egyenletes vastagság és a teljes kidolgozottság (az anyag nem lehet laza, bolyhos). Durvább, erős szálú gyapjú (cigája, racka, karakül stb.)

felhasználása javasolt, különösen a nagyobb igénybevételnek kitett, földre szánt takarók esetén.

Viseleti darabok

Elsősorban a hagyományosan nemezből készült ruházati elemek, mellények, kabátok, szőrscizmák, nemezcipők tartoznak ide. A kalapos munkamódszerrel készülő nemezfejfedők (süvegek, kalapok) külön kategóriában kerülnek elbírálásra.

Alapanyagára nézve vékony, de erős legyen, könnyű mozgást, kényelmes viseletet biztosítson. A nemez legyen egyenletes, jól kidolgozott, funkciónak megfelelő vastagságú.

Díszítése elvileg a korábban már felsorolt valamennyi hagyományos módon történhet, ám óvakodni kell a nagyobb (inkább takaróra való) mintaelemek kiragadásától.

Jó esetben az alkotó eltalálja a hagyomány és a mai alkalmazhatóság egyensúlyát.

A viseleti daraboknál kiemelt figyelmet kell fordítani a színek összhangjára, illetve a festés minőségére. A kész tárgy nem engedheti a színét, illetve nem foghat.

Javasolt a finom szálú merinógyapjú használata, különösen a testtel közvetlenül is érintkező darabok esetén. Cipők, csizmák esetén javasolt a bőrrátét használata és a lábbeli talpalása.

Támogatandó a hagyományos záródási módok (gombok, csatok, zsinórok stb.) használata, de a modern kategóriákban elfogadható az újabb típusú záródások (cipzár, mágneskapocs stb.) használata, ha az illeszkedik a tárgy formai megoldásaihoz.

A szabásvonalak mentén törekedni kell a kézi öltések használatára, de a modern kategóriákban elfogadható a varrógép használata is.

A modern kategóriákban üdvözlendő olyan nemez öltözeti darabok készítése, mely elősegíti a nemezhagyományok, a népművészet formanyelvének a hétköznapi viseletbe, divatba való bekerülését. A paraszti és a történeti

viselet továbbvihető egyszerű használati tárgyaira épüljön, annak ízlésvilágát valósítsa meg a kor igényei szerint.

Nemezsüveg

A néprajzi szakirodalomban és a múzeumokban fellelhető vagy régészeti leletekből előkerült nemezsüvegek felújítása, átdolgozása, esetleg újragondolása.

A süveg készülhet formára nemezelve, vagy nemezlapokból kiszabva és összevarrva. Formájára nézve a néprajzi gyűjtések és a történeti ábrázolások adhatnak támpontokat. Típusai a Kárpát-medence különböző tájain, az egyes népcsoportoknál eltérőek formájukban, színükben, díszítésmódjukban is. A közép-ázsiai vándorló pásztornépek hagyományos nemezfejfedői forrásként felhasználhatók.

Megújuló nemezfejfedő

A hagyományokból kiindulva, azok újragondolásával készülő, hétköznapi vagy ünnepi viseletnek szánt nemezfejfedők. Ezek alapanyaga, készítmódja, formája vagy díszítmódja a hagyományos női és férfifejfedőkre emlékeztet, de stílusában modern törekvéseket tükröz.

Nemezsátor és berendezése

A nemezsátor is zsűrízhető, vagy a sátorban szereplő használati tárgyak külön-külön (takaró, ajtónemez, ruhatartó zsákok, kalaptartók, óvó-védő jelek stb.). Jó, ha a sátor is hagyományos szerkezetet és mintavilágot elevenít föl, kiindulva pl. a kazak, kirgiz, türkmén hagyományos sátrakból. Esetleg más népek hagyományai és a leírások alapján lehet rekonstruálni egy magyar nemezsátrat.

Sátor esetében fontos szempont a faváz megfelelő szerkezete (nem fűrészelt, hanem hasított, kirgiz, kazak és más török népek sáortípusa alapján készülő hajlított!), az összeillesztése (bórszegek) és az összeerősítése (kézzel szövött szalagok, sodrott kötelek). A borítónemeznek 10–18 mm közötti

vastagságúaknak, egyenleteseknek és jól kidolgozottaknak kell lenniük. Az ajtónemez, a fal- és takarónemezek feleljenek meg a nemeztakarónál leírtaknak!

Játékok és gyerekszobába való tárgyak

A nemezjátékok viszonylag kevés hagyománnyal rendelkeznek. Ennek ellenére szorgalmazzuk a játékkészítést nemezből is, hiszen ezen az úton közelíthetjük leginkább a gyermekeket hagyományainkhoz és a természetes anyagokhoz. A nemezjátékok is kövessék a legjobb nemezkészítő hagyományokat. Az ismert nemezlabda, -baba és játék állatok mellett javasolt más, ismert, hagyományos játékok átültetése nemezre (pl. ügyességi játékok, társasjátékok, kirakók, építők, kéz- és marionettbábok, gyerekszobába való tárgyak, mesenemez, párna, babatakaró stb.).

Különös figyelmet érdemel a megfelelő technikai kidolgozás, az eldolgozottság, a színtartóság, fontos szerepet kap az ötletesség, a hagyományos forma- és mintavilág felhasználása. Játékfigurák esetén is kerülni kell a látványhűségre törekvést, fontos szempont a jó használhatóság (nem lehetnek az alakok beállításban, életképszerűen rögzítve), a viszonylag egyszerű formavilág, mely segíti a gyermeket a játékban.

Egyéb használati tárgyak

Elsősorban a tárolásra, hordozásra alkalmas üreges nemeztárgyak tartoznak ide (pl. táskák, tarsolyok, zsákok, tokok stb.), de készülhetnek nemezből egyszerűbb bútorok (ülőpárnák, székborítások stb.). Itt is használható valamennyi már ismerttetett nemezkészítési eljárás, feltéve, hogy összeegyeztethető a használattal, a célszerűséggel, az anyagszerűséggel. Javasolt a hagyományos forma-, mintakincs és színvilág használata, figyelembe véve a jó használhatóság szempontjait. Viszonylag nagy igénybevételnek kitett tárgyokról lévén szó, különösen figyelni kell az erős kidolgozásra, a kopásnak kitett helyeken az anyag megerősítése javasolt (pl. rátéttel, tűzéssel, bőrrel stb.).

Ajándéktárgyak

Az eddig felsorolt valamennyi tárgy használati tárgy, mely betöltheti ajándéktárgy szerepét is. Azokat a tárgyakat soroljuk ide, melyekből nagyobb mennyiség is készülhet, viszonylag egyszerűek, kisebb méretűek. Például: viseletkiegészítők, hajdíz, ékszer, egyszerűbb játékok, tokok.

Díztárgyak készítése nem javasolt, már csak az alapanyag törvényszerűségeit figyelembe véve sem, hiszen a használaton kívüli nemeztárgyak nagyon rövid idő alatt a molyok eledelévé válnak.

Alapanyagok

A nemezkészítés legfontosabb alapanyaga a gyapjú. Elsősorban a Kárpát-medencében megtalálható juhajták gyapját javasoljuk felhasználásra, de más gyapjújajta használata nem kizáró ok. Fontos, hogy a tárgy használati szerepének megfelelő legyen a gyapjú minősége.

A durvább, erősebb gyapjú (hortobágyi és gyimesi racka, cikta, cigája, valamint karakül) használata elsősorban nagyobb igénybevételnek kitett, vastagabb anyagú tárgyaknál indokolt. Míg viseleti daraboknál, játékoknál és kisebb tárgyaknál a finomabb szálú (merinó) gyapjú felhasználása javasolt.

A gyapjú természetes színei (nyers, barna) mellett színezhető is. Hagyományos festési módszer a növényi festés, melynek felelevenítése, használata javasolt, de az utóbbi másfél évszázadban elterjedt vegyi festékek használata is megengedett. Ügyelni kell a festés minőségére, a nemez színtartóságára, illetve arra, hogy (különösen viseleti darabok és játékok esetén) ne tartalmazzon tartósan bőrirritáló anyagokat. A hagyományos kategóriákban a hagyományos színvilág használata javasolt, a modern kategóriákban bármilyen szín használható, harmóniára törekedve.

A gyapjú mellett használhatók más állati szőrök is, de csak a Kárpát-medencében, esetleg más hagyományosan nemezkészítő népeknél élő állatok szőrei.

Kiegészítő anyagként használható más természetes textílialapanyag is (pl. selyem, kender, len, pamut).

Kiegészítő, szerkezeti anyagként (pl. záródások, szerkezeti, tartó-, merevítő elemek) használható minden olyan alapanyag, melyet a hagyományos magyar népművészet használ (pl. bőr, fa, csont, szaru, fémöntvény), de fontos, hogy ezek illeszkedjenek a tárgy, forma- és motívumvilágához, használatuk indokolt legyen.

Nem használhatók műszálak és műanyagok, még kiegészítőként sem (pl. gomb, cérna, tépőzár, zsinór, habszivacs tömőanyag stb.).

A dokumentációban kérjük feltüntetni a felhasznált alapanyagokat, a festés módszerét (növényi, állati vagy vegyi anyagokkal), és hogy az alapanyag előkészítését, festését ki végezte (saját vagy gyári).

Az értékelés szempontjai

Összefoglalva, az alábbi szempontok figyelembe vételével dönthető el egy-egy nemeztárgyról, hogy megfelel-e a népi iparművészeti alkotások szempontrendszerének:

1. A tárgy szerepének, használhatóságának jó megválasztása, az alkotó tudásának megfelelő szintű tárgyat készített.
2. A nemeztárgy megfelel a nemezkészítés hagyományainak, és egyúttal a „magyar ízlésnek”, illeszkedik a magyar népművészet formavilágába.
3. A kivitelezése igényes, az anyag egyenletes, erős, jól kidolgozott, a tárgy jól használható, a rendeltetésszerű használatot várhatóan jól bírja.
4. A tárgy formája, aránya, díszítménye harmonikus, a funkciónak megfelelő.
5. Az alkotó a hagyományok talaján, hagyományos tárgyakból kiindulva tervezett és kivitelezett ma is jól használható, műves tárgyat.
6. Ha az alkotó más mesterségek módszereit, anyagát is felhasználta (pl. bőrrátétek, hímzés, csontmunkák stb.), feleljen meg az adott mesterség követelményeinek.

Kategóriák

HA kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősül az olyan egyedi jellegű, kiemelkedő művészi értékű alkotás, amely magas esztétikai színvonalon őrzi a mesterség hagyományait, technikai megvalósítása kifogástalan, és fokozott mértékben jeleníti meg a hagyományos stíuselemeket. Eredeti motívumok, módszerek felhasználásával készült, jól felismerhető gyökerekből táplálkozó, egyedi, önálló tervezésen alapuló alkotás, mely magas esztétikai színvonalon, kiemelkedő technikai tudást mutat.

Az alkotó az általános zsűrizési szempontok mindegyikét maradéktalanul, tökéletesen teljesítette, és a mesterség hagyományai alapján tökéletes, jól használható, egyéni stílusjegyeket mutató tárgyat alkotott.

HB kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősül a magyar népművészet jellegzetességeit magán viselő, a népi iparművészeti tárgyak minősítési kritériumának megfelelő, technikai szempontból is színvonalas alkotás, mely fokozott mértékben jeleníti meg a hagyományos stíuselemeket. Régészeti anyagok, múzeumi gyűjteményekben fellelhető eredeti nemeztárgyak újraalkotása a forma-díszítmény-funkció egységének megtartásával.

Az alkotó az általános zsűrizési szempontok mindegyikét teljesítette, és a mesterség hagyományai alapján jól használható tárgyat alkotott, hitelesen, elfogadható módon készített el újra egy már meglévő hagyományos nemeztárgyat.

MA kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősül az olyan egyedi jellegű, kiemelkedő művészi értékű alkotás, amely magas esztétikai színvonalon örökíti tovább a mesterség hagyományait, technikai megvalósítása kifogástalan, és megfogalmazásában hangsúlyosak az újítások, a megújító törekvések, ugyanakkor a gyökerei egyértelműen a népművészet hagyományaihoz köthetők.

Ide sorolhatók a megújító törekvések, esztétikus, kiváló minőségű alkotások, valamely tartalmi elemében a mesterség hagyományaihoz kötődő, kézműves módszerekkel készülő használati tárgyak.

Az alkotó az általános zsűrizési szempontokból a felsorolt 6 pont mindegyikét maradéktalanul, tökéletesen teljesítette, és a hagyományokat átörökítő, tökéletes, jól használható, egyéni stílusjegyeket mutató, újszerű tárgyat alkotott.

MB kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősül a magyar népművészet jellegzetességeit magán viselő, a népi iparművészeti tárgyak minősítési kritériumának megfelelő, technikai szempontból is színvonalas alkotás, mely megfogalmazásában hangsúlyosak az újítások, a megújító törekvések, ugyanakkor a gyökerei egyértelműen a mesterség hagyományaihoz köthetők.

Ide sorolhatók a megújító törekvések, esztétikus, jó minőségű alkotások, valamely tartalmi elemében a mesterség hagyományaihoz kötődő, kézműves módszerekkel készülő használati tárgyak.

Az alkotó az általános zsűrizési szempontok mindegyikét teljesítette, és a hagyományokat átörökítve jól használható, egyéni stílusjegyeket mutató, újszerű tárgyat alkotott.

Ajándéktárgy – jelölés nélküli zsűrizszámot kap a színvonalas ajándéktárgynak minősülő alkotás, amely sokszorosításra alkalmas, ugyanakkor technikájában, stílusában és gondolkodásmódjában egyértelműen a népművészet és a mesterség hagyományait viszi tovább.

A nemezkesztés fentebb részletezett hagyományait, technikai megoldásait jól használó (akár több példányban is elkészíthető) egyszerűbb használati tárgy (pl. egyszerűbb játék, tarsoly, pénztárca, kisebb táska, tok, viseletkiegészítő stb.).

Kizáró okok

- A nemez egyenetlen, esetleg lyukas, gyenge, nem eléggé kidolgozott, bolyhosodik, a minta nincs alaposan összedolgozva az alappal. A vastagsága nem felel meg a rendeltetésének: túl vastag vagy túl vékony.
- A tárgy nem használati tárgy (dísz tárgy), vagy a megjelölt célra nem használható, esetleg a rendeltetészerű használat során várhatóan túl gyorsan tönkremegy.

- Igénytelen kidolgozás, eldolgozás, átgondolatlan, befejezetlen technikai megoldások.
- A nemez gépi megmunkálása, gyári filc felhasználása.
- Műszálak, műanyagok használata, kiegészítőként, töltelékanyagként is.
- A festett gyapjú levérzett, megfogta a tárgy világosabb felületeit.
- A motívumok, stílusok és technikai módszerek értelmetlen keverése, hagyománytalan felhasználása.
- A minta nem megfelelően választott, anyagszerűtlen, látványhű ábrázolás.
- A hagyományos nemezkészítéstől, a magyar népművészettől idegen technikai és formai megoldásokat alkalmaz.

Egyebek

A bírálatra leadott tárgy adatlapján alkotásonként kérjük feltüntetni:

- Megnevezés: a tárgy használati neve, esetleg az alkotás címe
- Alapanyag: a felhasznált gyapjufajták, egyéb anyagok
- Szín: színek megnevezése és előállítási módja: növényi vagy vegyi; saját vagy gyári festés
- Díszítmény, stílus: a mesterség hagyományai alapján melyik néphez, népcsoporthoz, tájegységhez, típushoz tartozik a beadott alkotás
- Forrás: az eredeti, feldolgozott, ötletadó tárgy adatai, leírása

Összeállította: VETRÓ MIHÁLY

NEMEZKALAPOK (-FEJFEDŐK)

A kalaposság helye a magyar népi iparművészetben

A hagyományos nemezkalapok a 18. század elejétől terjedtek el nagy számban a Kárpát-medencében, de ez nem jelenti azt, hogy korábban nem készültek volna nemezfejedők. A magyarság Európába érkezésekor már jellegzetes nemezsüveget viselt.

Napjainkban is él a kalapkészítés hagyománya (bár jelenleg egyetlen család készíti teljesen hagyományos módszerrel a pásztorkalapokat), emellett a nemezfejedők megújulásának lehetünk tanúi. E megújulás részben az elmúlt háromszáz év kalaposhagyományaiból, részben pedig a több ezer éves szkíta-hun-magyar nemezgyökerekből táplálkozik.

A nemezfejedők típusai

Nemezsüveg

A néprajzi szakirodalomban és a múzeumokban fellelhető vagy régészeti leletekből előkerült nemezsüvegek felújítása, átdolgozása, esetleg újragondolása.

A süveg készülhet a kalaposhagyományok szerint formára nemezelve, vagy nemezlapokból kiszabva és összevarrva. Formájára nézve a néprajzi gyűjtések és a korai ábrázolások adhatnak támpontokat. Típusai a Kárpát-medence különböző tájain, az egyes népcsoportoknál eltérőek formájukban, színükben, díszítésmódjukban is. A közép-ázsiai vándorló pásztornépek hagyományos nemezfejedői párhuzamként felhasználhatók.

Hagyományos nemezkalap

A 18–19. századtól elterjedt kalapformák felújítása, átdolgozása, újragondolása. Jellegzetes hagyományos kalaptípusok:

Pásztorkalapok: csikóskalap, gulyáskalap, juhászkalap, kondáskalap, bojtárkalap.

Parasztkalap, iparoskalap, papi kalap, párizsi kalap, Kossuth-kalap, kupeckalap, keménykalap, vadászkalap stb.

A típusok színe, formája, díszítésmódja tájegységenként, népcsoportonként eltérő.

Megújuló nemezfejedő

A hagyományokból kiindulva, azok újragondolásával készül, hétköznapi vagy ünnepi viseletnek szánt nemezfejedők. Ezek alapanyaga, készítmódja, formája vagy díszítésmódja a hagyományos kalapokra, süvegekre emlékeztet, de stílusukban kifejezetten a modern iparművészet irányába mutatnak.

Alapanyagok

A nemez készítés legfontosabb alapanyaga a gyapjú. A kalapkészítéshez a gyapjú mellett nyúlszőrt, hódzőrt, vidraszőrt és teveszőrt is használtak, de a pásztorkalapok leginkább báránygyapjából készülnek.

Elsősorban a Kárpát-medencében megtalálható juhajták gyapját javasoljuk felhasználásra, de más gyapjufajta használata nem kizáró ok. Fontos, hogy a tárgy használati szerepének megfelelő legyen a gyapjú minősége. Mivel viseleti darabokról van szó, a finomabb szálú (merinó) gyapjú felhasználása javasolt.

A gyapjú természetes színei (nyers, barna) mellett színezhető is. Hagományos festési módszer a növényi festés, melynek felelevenítése, használata javasolt, de az utóbbi másfél évszázadban elterjedt vegyi festékek használata is megengedett. Ügyelni kell a festés minőségére, a nemez színtartóságára, illetve arra, hogy ne tartalmazzon tartósan bőrirritáló anyagokat.

Kiegészítő anyagként (például a kalapok bélésének, szalagnak, zsinórnak, szegőnek, egyéb díszítésnek stb.) használható más természetes textílianyag is (pl. selyem, kender, len, pamut).

Kiegészítő, szerkezeti anyagként (pl. csat, forgó, egyéb díszítőelemek) használható minden olyan alapanyag, melyet a hagyományos magyar népmű-

vészet használ (pl. bőr, fa, csont, szaru, fémöntvény), de fontos, hogy ezek illeszkedjenek a fejfedő forma- és motívumvilágához, használatuk indokolt legyen.

Nem használhatók műszálak és műanyagok, még kiegészítőként sem.

A dokumentációban kérjük feltüntetni a felhasznált alapanyagokat, a festés módszerét (növényi, állati vagy vegyi anyagokkal), és hogy az alapanyag előkészítését, festését ki végezte (saját vagy gyári).

Az értékelés szempontjai

Összefoglalva, az alábbi szempontok figyelembe vételével dönthető el egy-egy nemezfejfedőről, hogy megfelel-e a népi iparművészeti alkotások szempontrendszerének:

1. A tárgy szerepének, használhatóságának jó megválasztása, az alkotó tudásának megfelelő szintű tárgyat készített.
2. A nemezfejfedő megfelel a hagyományoknak.
3. A kivitelezése igényes, az anyag egyenletes, erős, jól kidolgozott, a tárgy jól használható, a rendeltetészerű használatot várhatóan jól bírja.
4. A tárgy formája, aránya, díszítménye harmonikus, a funkciónak megfelelő.
5. Az alkotó a hagyományok talaján, hagyományos tárgyakból kiindulva tervezett és kivitelezett ma is jól használható, mives tárgyat.
6. Ha az alkotó más mesterségek módszereit, anyagát is felhasználta (pl. bőrrátétek, hímzés, fém- vagy csontmunkák stb.), feleljen meg az adott mesterség követelményeinek is.

Kategóriák

HA kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősül az olyan egyedi jellegű, kiemelkedő művészi értékű népi iparművészeti alkotás, amely magasabb esztétikai színvonalon fejleszti tovább a magyar népművészet hagyományait, technikai megvalósítása kifogástalan, és fokozottabb mértékben jeleníti meg a hagyományos stíluselemeket.

Eredeti motívumok, módszerek felhasználásával készült, jól felismerhető gyökerekből táplálkozó, egyedi, önálló tervezésen alapuló alkotás, mely magas esztétikai színvonalon, kiemelkedő technikai tudást mutatva fejleszti tovább a népművészetet.

Az alkotó a felsorolt 6 pont mindegyikét maradéktalanul, tökéletesen teljesítette, és a hagyományokat továbbfejlesztve tökéletes, jól használható, egyéni ízű tárgyat alkotott.

HB kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősül a magyar népművészet jellegzetességeit magán viselő, a népi iparművészeti tárgyak minősítési kritériumának megfelelő, technikai szempontból is színvonalas alkotás, mely fokozottabb mértékben jeleníti meg a hagyományos stíluselemeket. Régészeti anyagok, múzeumi gyűjteményekben fellelhető eredeti nemeztárgyak újraalkotása a forma-díszítmény-funkció hármasságának megtartásával.

Az alkotó a felsorolt 6 pont mindegyikét elfogadható módon teljesítette, és a hagyományokat továbbfejlesztve jól használható tárgyat alkotott, hitelesen, elfogadható módon készített el újra egy már meglévő hagyományos nemeztárgyat.

MA kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősül az olyan egyedi jellegű, kiemelkedő művészi értékű népi iparművészeti alkotás, amely magasabb esztétikai színvonalon fejleszti tovább a magyar népművészet hagyományait, technikai megvalósítása kifogástalan, és megfogalmazásában hangsúlyosak az újítások, a modern törekvések, ugyanakkor az iparművészeti jelleg ellenére a gyökerei egyértelműen a népművészet hagyományaihoz köthetők.

Ide sorolhatók a modern törekvések, az ún. népi dizájn jellegű, esztétikus, kiváló minőségű alkotások, melyek feszegetik a hagyományos határokat, valamely tartalmi elemében a magyar hagyományhoz kötődő, kézműves módszerekkel készülő használati tárgyak.

Az alkotó a felsorolt 6 pont mindegyikét maradéktalanul, tökéletesen teljesítette, és a hagyományokat továbbfejlesztve tökéletes, jól használható, egyéni ízű, újszerű tárgyat alkotott.

MB kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősül a magyar népművészet jellegzetességeit magán viselő, a népi iparművészeti tárgyak

minősítési kritériumának megfelelő, technikai szempontból is színvonalas alkotás, mely megfogalmazásában hangsúlyosak az újítások, a modern törekvések, ugyanakkor az iparművészeti jelleg ellenére a gyökerei egyértelműen a népművészet hagyományaihoz köthetők.

Ide sorolhatók a modern törekvések, az ún. népi dizájn jellegű, esztétikus, jó minőségű alkotások, melyek feszegetik a hagyományos határokat, valamely tartalmi elemében a magyar hagyományhoz kötődő, kézműves módszerekkel készülő használati tárgyak.

Az alkotó a felsorolt 6 pont mindegyikét elfogadható módon teljesítette, és a hagyományokat továbbfejlesztve jól használható, egyéni ízű, újszerű tárgyat alkotott.

Ajándéktárgy kategória kiadása nemezkalap kategóriában nem javasolt, mert a követelményeknek megfelelő tárgyak HA, HB, MA vagy MB kategóriába sorolandók. A kalapok kicsinyített, dísz tárgynak készített változatának készítése nem támogatandó.

Kizáró okok

- A fejfedő alapanyaga egyenetlen, esetleg lyukas, gyenge, nem eléggé kidolgozott, bolyhosodik. A vastagsága nem felel meg a rendeltetésének: túl vastag vagy túl vékony.
- A tárgy a rendeltetészerű használat során várhatóan túl gyorsan tönkremegy.
- Igénytelen kidolgozás, eldolgozás, átgondolatlan, befejezetlen technikai megoldások.
- Gyári filc felhasználása.
- Műszálak, műanyagok használata kiegészítőként.
- A motívumok, stílusok és technikai módszerek értelmetlen keverése, hagyománytalan felhasználása.
- A fejfedő díszítménye nem megfelelően választott, a formától idegen.

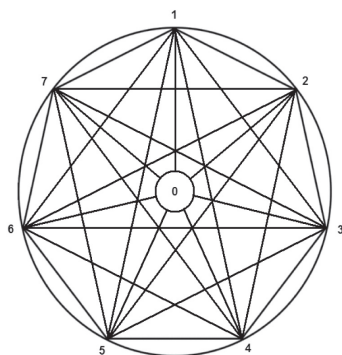
Összeállította: VETRÓ MIHÁLY

NÉPI ÉKSZER

Általános előfeltevések

A népi iparművészeti alkotások bírálatakor is, mindenek előtt a tárgykötő tevékenységek általános szempontjait figyelembe véve fogalmazhatjuk meg a jó tárgy szakmai ismérveit. Ezt az összefüggésrendszert a tradíció megőrzése nem függeszti fel, hanem a maga sajátosságai mentén éppen aláhúzza, és kiemeli annak átfogó érvényét. A szép tárgy az összefüggések szerves egységeként jön létre, és mint ilyen is írható le. Véleményem szerint mindez a konkrét szakágtól függetlenül vizsgálható és értelmezhető, az alábbi ábrával szemléltetném:

- 0 – Világkép**
- 1 – Anyag**
- 2 – Technológia**
- 3 – Szerkezet**
- 4 – Funkció**
- 5 – Forma**
- 6 – Társadalmi és**
- 7 – Gazdasági környezet**

Az ábra jól érzékelteti, hogy az egyes tárgyakban megnyilvánuló anyagi és szellemi összefüggések konkrét és közvetlen kapcsolatban állnak az összes többi aspektussal. A középpontba kerül a világképi összefüggés, mivel az minden más szempont (ön)értelmezésében is megnyilvánul, mindent áthat. (A kérdés természetétől függ a kapható válasz természete.)

Fontos, válaszra váró elméleti kérdés – többek között – a népi iparművészet, az iparművészet és a dizájn fogalmának és határainak, kölcsönhatásának és átfedéseinek elemző megközelítése. A két szélső pólus az alkotó-befogadó közeg világképi összefüggésében és azon túl is megmutatkozik: csak és

kizárólag másolás, konzerválás vagy mindig és teljes megújítás; egyediség vagy sorozatgyártás; természetes vagy mesterséges anyagok használata; kézműves vagy ipari technológia és így tovább. A kérdés részletes elemzése, jobb megértése lényeges folyamatokat eredményezhet az elmélet, az oktatás, a minősítés és az alkotói gyakorlat, sőt a társadalmi megítélés és jelentőség oldaláról egyaránt.

A népi iparművészet önmeghatározásában a tradícióhoz való viszonyulás kiemelt jelentőséget kap. A tevékenység mai lehetőségeit, történeti célját, értelmét és mikéntjét is érdemes volna részletesen és sokoldalúan (történeti, néprajzi, művészettörténeti, dizájn, szociológiai, művelődési, gazdasági, jogi stb. szempontból is) elemezni, vitára bocsátani. Véleményem szerint a társadalmi-gazdasági-technológiai változások már régóta követelnék a néprajzi megközelítés mellett számos más szakterület bevonását a komplex, ma is érvényes válaszok kimunkálásához.

A nemzeti önismeret, hagyományaink őrzése és hiteles újrafogalmazása összefügg egymással, s egyúttal társadalmi folyamatok, változások részesei és alakítói.

Összeállította: KRISKI ZOLTÁN

GYÖNGY ÉKSZEREK

Hagyományos gyöngy ékszerek

Alapanyag

- Jó minőségű, szintartó, egyenletes cseh kása- és szalmagyöngy,
- formagyöngyök használata kizárólag hagyományos formákkal (csepp, szív, gömb, rizs),
- megfelelő színű és minőségű fűzőszál,
- lehetőleg hagyományos záródási megoldások alkalmazása, sárközi gyöngygallérok esetében szalag, más gyöngy esetében kívánatos saját anyagából vagy a bolti készkapcsokat kiváltó kézi készítésű kapcsok használata.

Díszítmény, stílus

- Az ékszer legyen színében, formájában, nagyságában a hagyományoknak megfelelően arányos.
- A textilpántok szélessége kötött. A hagyományos sárközi gyöngygallérok textilpántjainak önkényes megszélesítése, az üzletekben kapható túl széles szalagok alkalmazása nem követendő.
- Az alkotáshoz illő, lehetőleg hagyományos záródási megoldások alkalmazása.
- A megkötőként használt szalag anyaga, színe, mérete szélességben és hosszúságban is illeszkedjen az ékszerhez.

Technikai kivitelezés

- Se túl laza, se túl szoros fűzőtechnika,
- a toldások ne látszódjanak,
- a kapcsok esztétikus rögzítése, a fűzőszál eldolgozása,
- a textilpántok bélelése a megfelelő tartás elérése érdekében,
- a fonákoldal eldolgozása, bélelése.

Forma

- Legyen az ékszer formájában, nagyságában megfelelően arányos,
- hagyományos sárközi gyöngygallérok esetében a textiltánt ne legyen az ékszer uralkodó eleme,
- kövesse a váll, a nyak vonalát.

Forrás

- Saját gyűjtés esetében az adatközlő nevének, az adatközlés időpontjának, helyének megjelölése,
- múzeumi kutatás (múzeumi gyűjtemény megnevezése, leltári szám, eredeti gyűjtés időpontja, helye),
- alkotótábor (az ott felgyűjtött tárgyak adatai közlendők),
- a stílus megjelölése fontos,
- kárpátaljai és ukrán gyöngyök készítése elfogadható, hiszen egyértelműen ukrán, rutén, ruszin hatásra kezdték alkalmazni Kárpátalján az ilyen jellegű gyöngyszalagokat, gyöngygallérok. Elfogadható: sárközi (gyöngygallér és lázsiás), somogyi, erdélyi (csángó, román stb.), krassói, lakócsai, matyó, kárpátaljai, ukrán, magyarországi német (sváb) gyöngygallér és gyöngyszalag, gyöngyös párta, öv (szorító), gyöngyös bojt (csafring), gyöngybokréta.

Funkció

- Az ékszer a hordhatóság minden követelményének feleljen meg.
- Kényelmesen viselhető legyen, kövesse a váll, a nyak vonalát.
- Záródása legyen könnyen kezelhető, de biztonságos, legyen esztétikus, egyben díszítő funkciót is magán viselhet.

Kizáró okok

- AB és 2×AB bevonatú csiszolt gyöngyök, teklagyöngyök, Swarovski (és utánzatai) kristálygyöngyök, japán gyöngyök használata (mert idegen a népi gyöngykultúrától). Teklagyöngy esetében kivételt képeznek a fejdíszeknél történő alkalmazások,

- távol-keleti és műanyag gyöngyök használata,
- ízléstelen színösszeállítás,
- damil, gumidamil, drót, műanyag szál használata,
- a hagyományos sárkőzi gyöngygallérok textiltántjainak önkényes megszélesítése,
- túl laza vagy túl szoros fűzéstechnika, szálak, kapsok nem megfelelő eldolgozása,
- nyakpántok fonákoldalának eldolgozatlansága, bélelés hiánya.

Kollekció fogalma

- Összetartozó tárgyegyüttes: pl. nyaklánc-karkötő-gyűrű-fülbevaló,
- hagyományos sárkőzi gyöngyök esetében gyöngygallér-szorító-csafring,
- nem kollekció az egyforma gyöngyök színvariációja.

Összeállította: DECSI KISS JÁNOSNÉ

Modern gyöngy ékszerek

Anyagválasztás

- Alapvető követelmény a jó minőségű, egészségre nem ártalmas, egyenes méretű, színtartó üvegyöngy használata.
- Swarovski kristálygyöngy és Preciosa (Swarovski-utánzat) használata megengedett.
- Formagyöngyök használata megengedett.
- Távol-keleti gyöngy és műanyag gyöngy használata nem megengedett.
- Fontos a megfelelő minőségű és színű fűzőszál használata! (Dewlon vagy Gral cérna.)
- Az anyagválasztás a tárgy egészével összhangban legyen.

Technikai kivitelezés

- A gyöngymunka nem lehet sem laza, sem pedig túlságosan szoros.

- Toldásnál és eldolgozásnál ne lógjanak ki szálak, a kapcsok, szalagok, zsinórok megfelelően legyenek felerősítve.
- A textil- és egyéb pántok használatakor fontos, hogy a pántnak megfelelő tartása legyen, és a munka fonák oldala bélelve legyen, anyaga és színe, mérete, aránya illeszkedjen az ékszerhez. A méretállítási lehetőség megoldott legyen.
- A záródás megoldása az ékszer anyagához, méretéhez és karakteréhez illő legyen.
- Szövött gyöngy esetén fontos a felvetőszálak precíz eldolgozása.
- Az ékszer a hordhatóság minden követelményének feleljen meg.

Funkció

- Az ékszer kényelmesen viselhető legyen, idomuljon a test vonalához. A hagyományostól eltérő használatot kérjük jelölni és indokolni.
- A kapocs, kötő vagy gomboló használata egyszerű legyen, ugyanakkor biztonságosan zárjon, formai szempontból is megoldandó. Lehet díszítő funkciója is.

Stílusok

- Az egyes vidékek stílusjegyeit hordozó darabok lehetőleg őrizzék meg a hagyományos színeket, formákat, arányokat. Az ékszer készítője lehetőleg a hagyományos kategóriában is zsúriztessen.
- A hagyományt tiszteletben tartó változtatások, korszerűsítések kívánatosak. A hagyományos típusok átalakítása, adaptálása, illetve a kortárs ízlésvilágnak megfelelően tervezett gyöngymunkák egyaránt egyedi tervezésnek minősülnek.

Kitételek

- A modern kategóriában való zsúriztetés feltétele, hogy az alkotó ismerje a hagyományos fűzéstechnikákat.

Összeállította: KISS GABRIELLA

LÓSZŐR ÉKSZEREK

Anyagválasztás

- Alapvető követelmény a jó minőségű lószőr használata (festett lószőr nem megengedett).
- A természetes színek árnyalatainak alkalmazása harmonikus legyen.
- Ha több színt használunk, akkor annak legyen meg a koncepciója.
- Díszítéshez a lószőr természetességéhez illő természetes gyöngyök, kiegészítők használata elfogadott (fa, csont, szaru, kő, üveg, fém). A díszítést mértékkel alkalmazzuk, ne vegye át a főszerepet.
- A záródások is lehetőleg lószőrből legyenek megoldva, fülbevaló-akasztóként szintén a lószőr természetességéhez illőt használjunk – egészségre ártalmas nikkelt tartalmazó akasztó nem megengedett.

Technika

- **Kiskarikánál** a hurkok kellő alapon, megfelelő szorosságúak és egyenletesek legyenek – ha nincs meg a kellő számú körbetekert szál, akkor gyenge lesz a tárgy és könnyen deformálódhat használat közben.
- **Gyűrűk:** a vázat alkotó szálak kellő mennyisége alapvetően fontos, különben jellegtelen, gyenge az ékszer. A gyűrűfej szétválasztásánál mindkét oldalon azonos mennyiségű szál legyen. A gyűrűfejbe esetlegesen beillesztett elem legyen stabil és harmonikus egységet alkotó.
- **Üreges alakzatok:** arányos legyen a forma átmérője, az alkalmazott huroksorok számával, hogy az alakzat ne legyen széteső. Minimális huroksornak általában az öt fogadható el. Amennyiben az alakzatot összehúzással bezárja, akkor az ne legyen „buggyos” – általában az 5–6 mm-nél nagyobb átmérőjű darab nem húzható össze szépen. Az üresen formákhoz kapcsolt karikáknál a hozzáerősítés szorosan illeszkedjen, ne billenjen el, és méretükben is harmonizáljanak az ékszerrel.

- **Körbefont tárgyak:** itt a praktikum és a használhatóság az elsődleges kritérium. A körbefonásnál is érvényesek az üreges alakzatoknál leírtak.
- Az eldolgozásoknál a szálak ne álljanak ki.
- Új technikák is elfogadhatók, ha a munka ezáltal megtartja népi jellegét.

Funkció

- Az ékszer a hordhatóság minden követelményének feleljen meg, kényelmesen viselhető legyen, idomuljon a test vonalához.
- A záródást egyszerűen lehessen használni, ugyanakkor biztonságos és esztétikus legyen. A zárszerkezet formai szempontból is megoldandó.

Kategóriák

Hagyományos:

Ebben a kategóriában a magyar népi hagyományokon nyugvó, a lószőr természetes színeire épülő tárgyakat fogadjuk el – a lószőr festése nem megengedett. Reprodukció esetében kérjük a forrást bemutató képeket is a zsűrilap mellé csatolni.

HA: A lószőrészer készítés Kárpát-medencében fellelhető népi hagyományait követő saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, amely magas mesterségbeli, esztétikai és technikai tudást tükröz vagy történeti anyag reprodukciójára (másolatára), feldolgozására épülő kifogástalan színvonalú munka. Az alkotó az általános zsűrizési szempontok mindegyikét maradéktalanul teljesítette és egy funkciójában jól használható, egyéni stílusjegyeket mutató tárgyat alkotott.

HB: A Kárpát-medencében fellelhető népi hagyományokat követő vagy történeti anyag reprodukciójára (másolatára), feldolgozására épülő kifogástalan színvonalú, a minősítés kritériumának megfelelő alkotás.

Modern:

Ebben a kategóriában a formai és technikai határok kitágulnak; ide tartozónak tekintjük a hagyományos népi alapokból kiinduló, de az újítást hangsúlyosan bemutató munkákat. A lószőr festése itt megengedett.

MA: A lószőrészter készítés Kárpát-medencében fellelhető népi hagyományyaiból kiinduló egyéni stílusjegyeket mutató, magas technikai és esztétikai színvonalon kivitelezett, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, melyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

MB: A lószőrészter készítés Kárpát-medencében fellelhető népi hagyományyaiból kiinduló, magas technikai színvonalon kivitelezett – a minősítés kritériumának megfelelő – alkotás, melyen az újítás, a modern felhasználás fokozottabban jelenik meg a hagyományos alkotásokhoz képest.

Ajándéktárgynak minősülnek azok a színvonalas lószőrészterek (bevonat használati tárgyak), melyek viszonylag kevés munkával előállíthatók, sokszorosításra alkalmasak, ugyanakkor technikájukban, stílusukban és gondolkodásmódjukban egyértelműen a népi hagyományainkat viszik tovább.

Kizáró okok

- Technikailag vagy funkciójának nem megfelelő ékszerek.
- Rossz minőségű (pl. töredező) lószőr használata.

Összeállította: CZEFERNEKNÉ TENK BERNADETT

FÉM NÉPI ÉKSZEREK

Anyag

(H) Hagyományos – Fém alapanyagként az arany, az ezüst, a réz és ötvözetei – sárgaréz, bronz – mellett az ón, a vas és az alpakka használata történetileg is indokolható.

(M) Modern – A tradíció kortárs újraértelmezésekor akár az acél (pl. saválló, rozsdamentes) vagy az alumínium használata is jó és hiteles lehet.

Alapanyagok

- A felületbevonó anyagok közül a nikkell allergén, használata egészségügyi okokból kizárandó, mint alapozóréteg galvanizáláskor is – maga a galvanizálás viszont nem kifogásolható.
- Igényes tárgy alkotásakor az elsősorban termelékenységi, gazdaságossági okokból kifejlesztett, a kommersz igényeket kielégíteni hivatott, gyenge minőségű anyagok felhasználása szintén kizárható. Pl.: spiáter (vagy zamak) – cink-alumínium ötvözet alacsony réz tartalommal – használata.
- Általánosságban alapkövetelmény az egészségre ártalmas anyagok kiiktatása a tárgyak tervezése és készítése során.
- Ez érvényes a festékekre, műgyantákra is. Ezek többnyire nem anyag-szerűek fémeken, de mint ilyenek, mégis részei lehetnek hiteles kortárs munkáknak, tehetséges alkotók kezében.
- Ingoványos terület a hideg zománcok és a fazettált üvegek, kövek öncélt, harsány dekorativitása – ezek gyakran silány anyagok is. Használtuk a kortárs kategóriában jöhet szóba.
- A zománc használata – különösen a sodronyzománc, mint magyar hagyomány –, de a többi eljárás is (festett, rekesz, süllyesztett) támogatandó.

A fémeken túl, az ékszerek anyagaként szinte minden anyag szóba jöhet (lásd párták: a műanyag gyöngyöktől a papírig) – avatott kezekben. A tradicionális formáláskor a természetes anyagok alkalmazása kézenfekvő, ezek használatát bővíteni, bátorítani érdemes (fa, kéreg, bőr, csont, lószőr, gyöngy, korall, borostyán, kövek, magok, termések, textil, papír stb.). De a mesterséges anyagok, akár a legújabbak (műanyagok, carbonszálak) használata ugyanígy lehetséges a kortárs kategóriában, a tárgy egészét, mint ékszert kell mérlegelni a bírálóknak.

Technológia

(H) Hagyományos – A hagyomány megőrzése jegyében létrehozott tárgyaknál az eredeti eljárás alkalmazása elvárás.

(M) Modern – Minden adekvát eljárás használható (pl. lézer, számítógép, gépi forgácsolás stb.).

A szakmai hagyományok megőrzése és újraértelmezése egyszerre igényli a kézműves eljárások ismeretét, alkalmazását és az új lehetőségek felhasználását is. A fémek megmunkálásakor a kovácsolás, domborítás, felhúzás, forrasztás, cizellálás, vésés, maratás, a filigrán technika és a zománcozás mellett az esztergálás, a precíziós öntés, a galvanizálás vagy akár a számítógépes eljárások egyaránt igényes alkotásokat eredményezhetnek.

Viszont alapvető, elvi kérdésként kell megközelítenünk a hagyomány megőrzésének igényével, az erre közvetlenül utaló formálással alkotott tárgynál és a másolatoknál az eredeti eljárások alkalmazását. Egy eredetileg lemezből, felhúzással készített, domborított, vésett, cizellált tárgy (pl. a nagyszentmiklósi aranykincs egyik darabja) részletének kiöntése tömör anyagból, medálként, vagy a galvanoplasztikával sokszorosított tarsolylemez nem értékeink megőrzésének, hanem igénytelen kiárusításának példái.

Kizárható ipari félkész termékek használata, ha az a tárgy egészére nézve meghatározó összetevő.

Az előbb felsorolt szemlélet érvényes a nemfémek esetében is, természetesen figyelembe véve azok eltérő sajátosságait.

Szerkezet

Az ékszer sajátosan szerteágazó, végtelenül gazdagon formálható és felépíthető tárgy, de a különböző anyagok, funkcionális elemek beépítését a tárgy egészének karakterével összhangban, szerkezeti értelemben is meg kell formálni. Az adott funkciót szolgáló szerkezeti elemek szervesen illeszkedjenek a tárgy egészéhez (akasztók, kapsok, zárok, méretállítás lehetősége láncnál, karkötőnél stb.).

Általánosságban elmondható, hogy a kézműves eljárások és a tradíciót szem előtt tartó formálás nehezen összeegyeztethető az ipari termeléssel előállított alkatrészek használatával (sorozatgyártott, gépi akasztók, rugós

zárszerkezetek), a préselt fejesgyűrű-alap használata – fix és állítható is – kizárt.

Az egyedi, az ékszer karakterével összhangban formált és így működő alkatrészek több munkával, de jobb eredményre vezetnek (S kapocs); kövek, bőr, csont, üveg ragasztása csak kivételesen – formailag is alátámasztva – fogadható el.

A XX. századi ipari, kisipari szerkezeti megoldások és a hagyományos vagy a hagyományból építkező formálás ellentmondásos tárgyakat eredményezhetnek (pl. erli és kylon, vagy nyelves zár, karabiner automatikus használatakor).

Funkció

A funkciónak való megfelelés minden esetben alapvető. Az anyag, a technológia, a szerkezet és a forma helyessége is ennek tükrében értelmezhető.

A funkcionális kialakítás a használati tárgyak készítésekor az egyik meghatározó szempont, és ezzel összhangban épüljön fel a forma és a díszítés is.

Ékszereknél közvetlen, direkt funkcionális szempont a hordhatóság, az emberi test arányaihoz jól igazodó, mozgás közben is biztonságos kialakítás. Kevésbé nyilvánvaló, de szintén fontos funkcionális szempont a különböző jelentések kifejezése (életkor, családi állapot, vallási összetartozás stb.).

Általánosságban az igényesen létrehozott tárgytól elvárható a megfelelő és időtálló anyagválasztás, technológia és szerkezeti felépítés mellett a kiértelt funkcionális kialakítás is.

Ez egy nyakék vagy egy gyöngygallér esetében azt jelenti például, hogy a mellkason és a nyakon végig egyenletesen kell simulnia, felfeküdnie. A zárszerkezet legyen biztonságos, időtálló és jól kezelhető. Funkcionális szempont pl. a használat várható időtartama is: más anyag és más anyagvastagság indokolt egy lánykori gyűrű és egy jegygyűrű élettartamához.

Forma

Az ékszerek és a kiegészítők formai kialakításakor fontos a megjelenés; az öltözet, a hajviselet egészét szem előtt tartanunk. A hagyomány elemző

megismerése és a mai életvitelhez, öltözködéshez is igazodó újrafogalmazás egyaránt szükséges.

A tárgy egésze és részei, az esetleges ornamentika harmonikus kialakítását – az egyes alkotóelemek megformálásakor is – a legkisebb részletekig össze kell hangolni. A másolás a már említett hitelességet igényli formai szempontból is. Az adaptáció más területről (pl. hímzés, faragás) csak nagy körültekintéssel – az anyagszerűség követelményeit figyelembe véve – valósítható meg hiteles formában.

Idegen nyelven szól, zavaró gyöngygallérnál a méretválaszték megoldására a záródás elé beiktatott fémlánc, formai zavar az eredmény. Hasonló a helyzet egy archaikus medál és egy fazettált fémlánc együttesénél, vagy az iparilag előállított akasztó és mívesen faragott csont-, fafüggő esetében is.

A tradicionális formáktól idegen a fáradt, kevert színek használata, ezzel szemben a tiszta alapszínek alkalmazása – a funkció követelményeinek tiszteletben tartása mellett – harmonikus.

A felületek kidolgozásánál fontos szempont, hogy a XIX. századot megelőzően elenyésző a polírozott, magas fényű kialakítás, ami archaikus formák esetén egyenesen kizárt volt. Ugyanez mondható el a homokfúvott felületek vonatkozásában is. A hagyományos formáláskor a kövekre a cabochon forma jellemző, a fazettált kő használata ritka. Swarovski-kristály csak kortárs kategóriában jöhet szóba.

Kategóriák

HA (Hagyományos A kategória): minden szempontból kiemelkedő színvonalú tárgy, mely vagy (1) az ötvösség, ékszerkészítés és/vagy a Kárpát-medence hagyományain alapuló, saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező alkotás, vagy (2) kiemelkedő szakmai színvonalat képviselő történeti anyag reprodukciójára (másolatára), feldolgozására épülő kifüggesztés nélküli munka.

HB (Hagyományos B kategória): az ötvösség, ékszerkészítés és/vagy a Kárpát-medencei tárgykultúránk jellegzetességeit magán viselő színvona-

las tárgy, mely vagy (1) hagyományainkon alapuló, saját tervezésű (egyedi), vagy (2) magas színvonalú történeti anyag reprodukciójára (másolatára), feldolgozására épülő, a minősítés kritériumának megfelelő, színvonalas munka.

MA (Modern A kategória): minden szempontból kiemelkedő színvonalú tárgy, mely egyrészt az ötvösség, ékszerkészítés hagyományából és mai lehetőségeiből és/vagy a Kárpát-medencei tárgykultúránkból építkező saját (egyedi) tervezésű, kiemelkedő hozzáadott értékkel rendelkező munka, másrészt a kortárs élet- és szemléletmódot is magába integráló alkotás.

MB (Modern B kategória): az ötvösség, ékszerkészítés hagyományából és lehetőségeiből és/vagy a Kárpát-medencei tárgykultúránkból építkező, saját (egyedi) tervezésű, színvonalas alkotás, mely integrálja magába a kortárs élet- és szemléletmód igényes kifejeződését is.

Ajándéktárgynak minősülnek azok az ötvösmunkák és más ékszerek, melyek viszonylag kevés munkával előállíthatók, ugyanakkor megjelenésükben és gondolkodásmódjukban színvonalasan és egyértelműen képviselik a szakmai vagy a Kárpát-medencei hagyományt, illetve azok igényes, kortárs megújítását.

Összeállította: KRISKI ZOLTÁN

BŐRMŰVESSÉG

Kategóriák definícióinak szakmai kiegészítései

Hagyományos A kategória, HA

Azon bőrtárgyak tartoznak e körbe (a népi indíttatású szücsmunkák, a bocskorosok, lábbelikészítők munkái, a pásztor bőrművesség hagyományos darabjai, a szíjgyártók és nyergesek munkái és a bőrművesek használati tárgyai), amelyek a hagyományos népi **kultúra valamely jellemzőjét** tartalmazzák, mai használatra alkalmasak (ideértendő minden, nagyobb részét bőranyagból készült tárgy). Emellett ide tartoznak a fennmaradt ábrázolások, bőrtárgyak pontosságra törekvő **rekonstrukciói vagy eredeti népművészeti tárgyak másolatai (műtárgymásolatok)**, valamint a fennmaradt bőrtárgyak nyomán készült **újrafogalmazás** az eredeti kor stílusjegyeinek, technikájának, funkcióinak megtartásával.

Népi iparművészeti jellegű az a tárgy, mely olyan elemet tartalmaz (formai, technikai vagy díszítő), amely a hagyományból indul ki, de a mai használat igényeinek megfelelő. Tiszta szemléletű, technikailag tökéletes az **A** kategóriára értékelt tárgy, példa értékűen megoldott, minden tekintetben!

Hagyományos B kategória, HB

A népi kultúra valamely jellemzőjét tartalmazó, mai használatra alkalmas tárgyfélék, melyek kivitele bizonyos részleteiben csupán jól megoldott, nem olyan kiemelkedőek, mint az **A** kategóriába sorolhatók.

Modern A kategória, MA

A modern törekvések körébe tartozó tárgyak forrása kiterjed az egyetemes bőrművességre. Emellett az aktuális, mai használati igények szerinti tervezés eredményei. A tárgyak létrehozásánál felhasználhatók a korszerű bőranyagok, amelyek őrzik a hagyományos anyagkaraktereket. Olyan kellékek, technikák alkalmazhatók, melyek nem bontják meg a népi stílust, a tárgy minőségének egységét. Ezek a tárgyak is dominánsan őriznek a népművészetre jellemző elemeket, akár csak egy-egy elem idézésével, mely a stílust meghatározza.

Művészi kivitelű, egyéni értéket mutató az A kategóriára értékelt tárgy, példaértékűen megoldott, minden tekintetben!

Modern B kategória, MB

E tárgyak ismérvei azonosak a Modern A kategóriában leírtakkal, de kivitelük bizonyos részleteiben csupán jól megoldottak, nem olyan kiemelkedőek, mint az A kategóriába sorolhatók.

Ajándéktárgy

E kategóriában is alapelvárás, hogy a tárgy anyaga, az ötlet erőssége, a készítés igényessége a mérettől függetlenül színvonalas legyen.

Elutasítva

Amennyiben a pályázati tárgy nem felel meg a fenti kategóriák által támasztott igényeknek.

Tartalmi alapvetések

Alapanyag

A tárgy anyaga feleljen meg a funkciónak, a formai, díszítésbeli igényeknek, a tárgyon használt technikai megoldásoknak. Ez vonatkozik a cserzésmódra, a vastagságra, a színre és a felületképzésre. Az anyag kiválasztását elsősorban az befolyásolja, hogy alkalmas legyen a tervezett, hozzá illő technika kivitelezésére. Vannak olyan tárgytipusok, melyek készítésekor nem lehet eltérni a hagyományosan alkalmazott anyagfajtáktól. A mai feldolgozásoknál pedig nagyobb szabadsággal kezelhető a beszerezhető anyagok köre. Alapszabály, hogy az anyagválasztás soha ne mondjon ellent a választott technikának, díszítésnek.

A hagyományörző tárgyak készítésekor kívánatos anyagfajták: a nyersbőr, a timsós bőr, a növényi cserzett marha- vagy borjúbőr, a zsírcserzett bőr feldolgozása, tárgytipusnak megfelelően kiválasztva. Más cserzésű és kikészítésű bőrok is elfogadhatók, amennyiben összhangban vannak a tárgy technikai, formai, díszítésbeli módjaival.

A modern cserzésű bőrből készült tárgyak csak akkor fogadhatók el, ha az alapanyag semmilyen szempontból nem ellentétes a tárgy funkciójával, megjelenésével vagy díszítőmódjával.

A krómos, kombinált cserzésű bőr nem alkalmas fonásokhoz, fűzésekhez, vagy pl. tarisznyának sem megfelelő, mert a vágott szél látszik. Alkalmatlan alátétes domborítású díszítményhez rugalmatlansága miatt, stb.

Egy tárgyon belül lehet egyféle anyagot alkalmazni, vagy kombinálható a lágy és keményebb anyag, de a választás fontos szempontja, hogy a funkciót vagy a díszítést egyként szolgálja. Színes bőrök választásakor az esztétikai elvek mellett a kortárs közízlést is mérlegelni kell. Műbarkás, felületfestett bőrök csak akkor felelnek meg, ha azok a hagyományos bőrmunkákban szerepeltek (például lakkbőr), vagy modern feldolgozás alapanyagaként, amikor megvalósíthatók a választott technika, díszítés kivitelezésének elvárásai. Egyéb felhasználandó anyagok – pl. szőrme, fém, csont stb. – és a kiegészítők kapcsán a fentiekben leírtak érvényesek. Különösen nagy figyelmet kell szentelni a fém kiegészítők, például csatok igényes használatára.

Hagyományörző munkáknál a gyári készítésű lemezcsatok nem fogadhatók el, hasonlóképpen a fém húzózár, mágneszár, rugós zárok stb. sem. A népi bőrművességben bevált formai megoldások ismertek ezekre a funkciókra, ezért kívánatos, hogy a számos létező példa közül válasszuk ki a legalkalmasabbat. Modern feldolgozás esetén a népi bőrműves stílusjegyek jelzése mellett alkalmazhatók a korszerű kellékek, amennyiben nem uralják a tárgy megjelenését, és a mai használati kényelmet, funkcionalitást szolgálják.

Összefoglalva, azok a tárgyak kizárhatók a zsűrizésből, amelyeknél a rosszul megválasztott alapanyag nem felel meg az alkalmazott technika, díszítőmód szempontjainak.

Funkció

Elsődlegesnek tekintjük a funkció által megszabott hagyományos formák alkalmazását. Fontos alapelv az is, hogy a használat igényei mindig elsőbbséget élvezzenek a díszítmények tervezésekor. A hagyományos kategóriára benyújtott pályaművek esetében a funkcionális igény azonos a modern feldolgozással: mindkét esetben törekedni kell arra, hogy a mai tárgykultúra, viseletkultúra használati igényeinek megfeleljenek.

Elfogadható olyan hagyományos tárgy (például pásztorkésztség zacskója vagy késtokja), amelynek régi funkciója feleleveníthető, vagy olyan feldolgozás, amely a mai szükségletnek megfelelő, új funkciót tölt be (például hátizsák).

Egy olyan tárgynál, mint pl. a karikás ostor, melynek funkciója nem változott, nem kell változtatni a formán sem. Nem adható be olyan tárgy (dísz-tárgy) bírálatra, mely használati funkcióval nem rendelkezik!

Az új funkciók szerinti, ún. modern feldolgozás kategóriába tartozó tárgyak tervezésnél több eszköz áll rendelkezésre, melyekkel megidézhetők a magyar börművesség erős, összetéveszthetetlen jellegzetességei. A hagyományos formák, arányok, méretek, díszítőtechnikák, összeállító műveletek, részletmegoldások stb. alkalmazása szabadabban kezelhető, mint a hagyományos kategóriában. A mai tárgykultúra igényeinek megfelelően sokszor erőteljesebb hatás érhető el a kevés vagy akár csak egy-egy elem megjelenítésével, léptékváltással, az alapanyagok megválasztásával.

Forma

A hosszú idő alatt hagyományosan kialakult formavilág meghatározó a tervezésben, a történelmi korok tárgytörténetének ismerete gazdag forrásanyag. Alapelv, hogy a tárgyszerkezet és a forma ne mondjon ellent egymásnak. A hagyományban kikristályosodott formák, arányok változtatása sokszor hibás útnak bizonyul. A hagyományostól eltérő formai megoldásoknak elsősorban a modern feldolgozások adnak terepet.

A formaképzés során a tárgy lehetőleg igazodjék a hagyományos arányokhoz, vagy ennek megváltoztatása esetén az új arányok ne sértsék a tárgy egységét (például a túlzottan felnagyított tarisznyaforma elveszti jellegét).

A választott forma feleljen meg a díszítésmód, az anyag és a funkció egységének.

A modern feldolgozások tervezésekor szabadabban idézhetők a hagyományos formák, elképzelhető az arány, a lépték, a kontúr megváltoztatása.

Díszítmény

Díszítmények tervezésekor a hagyományokban kiforrott szerkezetek, formák törvényszerűségeinek ismerete nyújt szilárd alapot, ezért arányainak megbontása sokszor okoz hibás eredményt. Ornamentikák, ábrázolások feldolgozásánál szükséges ezek törvényszerűségeinek ismerete. Az ornamentikák belső szerkezetének megváltoztatása csak a szabályok betartásával lehetséges, mint például magyar rátétornamentikák esetében. A motívumok nagyítása-kicsinyítése addig megengedett, amíg karakterüket el nem veszítik.

A választott alapanyag által meghatározott, hogy milyen technikájú díszítmény kerülhet össze egy tárgyon belül. A díszítómódok kialakulásuk során igazodtak a nekik megfelelő bőrtípushoz, például a domborítás növényi cserzett bőrt igényel. Az anyagtól idegen díszítőtechnika csak hibás eredményt hozhat, ezért nem változtathatók meg a törvényszerűségeik ellenében.

Több díszítésmód együttes használata túldíszítettséghez vezet, csak a hagyományosan és esztétikailag is összetartozók használhatók együtt, például metszés, domborítás, poncolás. Alapelv, hogy a díszítettség módja és mértéke a mai igényeknek is megfeleljen.

A forma és a díszítés megjelenhet hagyományos vagy a mai igényeknek megfelelő módon. A díszítés mennyisége mértéktartást igényel mai tárgyainkon. A használt technikák egysége egy tárgyon belül követelmény. Például a hajtott szélek mellett a vágott szélű részek ellentmondásosak. A műveletek kivitelezésének minősége is esztétikai érték: a varrások kivitelezése, a fonások precíz kivitele alapelvárás.

Külön figyelmet kell szentelni a felfüggesztések és a záródások megoldásaira. A különböző fogók, fogótartók a készített tárgy összeállítási módjaihoz, illetve díszítőmegoldásaihoz alkalmazkodjanak, a megfelelő záródási módokkal együtt kapcsolódjanak a tárgyhöz szakmai és esztétikai szempontok szerint is. Fontos, hogy a tárgy szerkezete által kívánt megoldások szerves egységet képezzenek.

A díszítés jól megválasztott helye, a befoglaló forma helyes kitöltése, az ornamentika formai tisztasága követelmény. Mind a szerkezeti, mind az önálló díszítményeknek szervesen illeszkedniük kell a tárgyhoz.

A modern feldolgozások esetén a díszítmények szempontjából a fentiekben már megfogalmazott mértéktartás javasolható. Ebben a kategóriában nagyobb szabadsággal kezelhetők a források, technikák, arányok, a hagyományok pontos idézését feloldva.

Forrás (időben, térben)

Elsősorban a hagyományos Kárpát-medencei formák ajánlottak. A díszítés szerkezete, arányai legyenek ennek a hagyománynak megfelelőek, ezen alapuló gondolkodásmód alapján, törvényszerűségeinek figyelembevételével kialakítottak.

A modern törekvések körébe tartozó tárgyak forrása kiterjed az egyetemes börművességre. Emellett az aktuális, mai használati igények szerinti tervezés eredményei. A tárgyak létrehozásánál felhasználhatók a korszerű anyagok, kellékek, technikák, amennyiben a tárgy őrzi a népművészetre jellemző elemeket, akár egy-egy elem idézésével, mely a stílust meghatározza.

A népi börműves tárgyalkotásban, a magyar börműves hagyományok mellett – melyek sok eleme hungarikum – beépíthetők, kombinálhatók más kultúrák bőrs technikái, díszítési jellegzetességei, és beilleszthetők a magyar ízlésbe. Érveket szolgáltatathat a történeti néprajzi visszatekintés, melyben számos példát láthatunk a stílusok egymásra hatására. A népművészet mindig befogadta, és saját arculatára alakította az adott kor tárgykultúrájára jellemző stílusjegyeit. A népművészeti börtárgyak döntő többsége a millennium idején vagy a múlt század első felében került a múzeumok raktáraiba. Ne gondoljuk, hogy ez a pár évtized a kizárólagos forrása a népi börműves alkotásoknak!

A börműves források körét nagymértékben tágította a Hagyományok Háza és a Néprajzi Múzeum kiadásában megjelent Börművesség CD. Ebben a magyar tárgyak mellett a világ minden részéről származó börtárgyak is vizs-

gálhatók, tárgytipusok, szakmák szerint. Emellett a múzeumok néprajzi, történeti anyagaiban is felbukkannak tanulmányozható darabok.

Forrásként javasolható mindemellett a művészeti alkotások céltudatos vizsgálata, melyeken számtalan példát találhatunk a bőrből készült tárgyokról. Sok esetben találkozhatunk anyagszerű, elemezhető ábrázolásokkal. Tanulmányozva rengeteg ötletet meríthetünk ezen az úton, inspirációt kapva a tervezéshez.

Mindazok a formák, melyek az idők próbáját kiállták, kiforrott tárgytipusok, melyek a technika, használat igényeinek maradéktalanul megfelelnek, példaadók a tervezés során.

Kollekció

Anyagában, formájában, technikájában, díszítő módjában rokon gondolatra felépített tárgyak együttesét tekinthetjük kollekciónak.

Összetartozó funkciójú több tárgy együttese is kollekció: pl. pásztorkésztség, ékszeregyüttes.

Gépek használata

Bizonyos műveletek elvégezhetők géppel, a minőségi, használati igények, a kézműves jelleg szem előtt tartásával. A varrás, vékonyítás, csíkszabás, szabás, lyukasztás stb. végezhető géppel. Különösen kisszériás gyártás esetén, nem lehet másképp piacképes a szakmai produktum.

Amikor azonban funkciója van a kézi műveleteknek, pl. a varrásnak a szíjzatok erős húzó igénybevétele, javíthatósága miatt, kizárólag ez a kivitel fogadható el.

Összeállította: GYÖRINÉ FOGARASI KATALIN

LÓSZERSZÁMOK

A magyar népi lószerszámkészítés alapműve Pettkó Szandtner Tibor „A magyar kocsizás” című könyve. Aki ennek szellemében dolgozik, alkot, az so-

kat tehet a hagyományos fogatolási kultúráért. A modern fogathajtó sportot a múlt értékeinek felhasználásával a szíjgyártóknak segítenie kell.

Hagyományos lószerszámok

A magyar lószerszám csak szügyhám lehet. Növényi cserzésű marha blankbőrből szabott, teljes egészében kézzel varrott (díszvarrás lehet gépi), melynek csatjai, veretei vasból vagy sárgarézből készültek, sima vagy csipkés szélekkel. Nikkelvereték nem fogadható el. Az éleknek jól eldolgozottak, csontozottak, szőrmentesnek kell lennie. Eldolgozatlan, szőrös élek nem fogadhatók el. Minden szíjzatatot szélezéssel díszítünk. A bújtatókat sarkosra, szegletesre kell felvarrni és szélezéssel díszíteni. Fém- és hosszú sajtolt bőrbújtató nem fogadható el.

A szügyhám alkatrészei:

- **Húzó:** szügykarikánál és nyakszíjstégnél jól kihajtott, nem törheti fel a lovat. A Dunántúlon négy soron kézzel varrottak, az Alföldön két sor kézi varrás, középen szironnyal díszítettek, a debreceni ősi húzók két soron szironyozottak.
- **Nyakszíj:** csak egyágú lehet, segédnyakszíjjal. A villásnyakszíj nem fogadható el.
- **Kápa:** egyenes vonalú, rövid és hosszú haslóval. Az egyszerű igásszerszámnál széles hátszíj, filc vagy nemez alátéttel. A parádés kápa acél kápvassal készül, a vánkorsz rész szőrrel kitömött. Ha a vánkorsz rész bőrrrel bevont gumiból készült, nem fogadható el.
- **Istráng:** csak gömbölyű lehet, bőrrrel bevonva vagy befonva. Igás lószerszámnál sima kötélistráng, laposistráng nem fogadható el.
- **Farmatring:** igás lószerszámnál nincs.
- **Hátszíj, hátszíjtartókkal.**
- **Kantár:** szemzője csak íves, gömbölyded lehet, kivétel a cseklészi típusnál. Nagyon sarkos, négyzetes szemzőjű és homlokspilleres kantár nem fogadható el.

- **Hajtószár, gyepelő:** parádés lószerszámnál a „Széchenyi” hajtószár kötelező, szükséges hosszban bélelve. Igás lószerszámnál a hagyományos közágas gyepelő. „Achenbach” hajtószár nem fogadható el.

A lószerszámok típusai:

- **Igás lószerszám:** a hagyományos paraszti, polgári kultúrának megfelelően, egyszerűen elkészített, mindennapi használatra való, kézzel, nagy öltéssel (4–5 mm) varrott sárgaréz vagy feketére lakozott vascsatos hám. Jórészt egyrétegű, növényi cserzésű marhabőrökből készült, bőr- vagy posztópillangóval díszített.
- **Csülkös lószerszám:** nagyon kevés csattal készültek, kötélisránggal visszahajtott bőr húzóvég és hátszíjcsülökkel. Főleg az Alföldön használták.
- **Parádés lószerszám:** kápái acélmerevítéssel készülnek. Szíjazatai duplázottak, domborítottak. Bújtatói sarkosak, keskenyek. Apró öltéssel (2,5–3 mm), kézzel varrottak.
- **Csipkés veretű hámok:** a szíjazatok pártázatai jórészt csipkézettek vagy csipkés alátétbőrökkel készülnek. A szíjazatok fonással vagy szíronyozással díszíthetők, de ez nem mehet a funkció, használhatóság rovására. A lószerszámot fonott sallanggal díszítik (homloksallang, oldal kantársallang, veseszíj és hátsallang). Egy kisméretű lóra készült sallangot kevesebb szálból kell fonni (16–20 szál), mint egy nagyobb lóra készítettet (20–32 szál).
- **A fonott sallang,** ha készletben van, pl. egy pár sallang (6 db kantársallang, 2 db veseszíj, 2 db hátsallang) vagy egy kantárra való sallang (1 db homloksallang, 2 db oldalsallang), mivel funkciója van, külön is elfogadható, még A kategóriában is. Falikép, falisallang, még ha fonástechnikával készült sem fogadható el.
- **Sima veretű hámok:** a szíjazatok sima vágott oldalúak, egyszerű stílus, kevés díszítéssel. Sallangjai lehetnek vágottak vagy vágott-fonottak.

Modern lószerszámok

Az alapelvek megegyeznek a hagyományos kategóriával. Ami ott kizáró ok volt, az a modern kategóriában elfogadható:

- a marhabőr kaphat egy egész kevés aldehides előcserzést,
- a varrás több helyen lehet gépi,
- a vereték készíthető rézből, nikkelezve, vagy rozsdamentes acélból,
- a fém- és a hosszú, préselt bújtató viszont itt sem fogadható el.
- **Nyakszíj:** a villás nyakszíj elfogadható.
- **Kápa:** a bőrrel bevont gumi vánkoslész Modern B kategóriában elfogadható.
- **Istráng:** a lapos istráng elfogadható.
- **Kantár:** sarkos, szögletes szemzőjű kantár homlokspillerrel és nélküle is elfogadható B kategóriában.
- **Hajtószár:** csak a „Széchenyi” hajtószár és a közágas igásgyeplő fogadható el. Az „Achenbach” hajtószár itt sem.

A lószerszám típusok itt is ugyanazok.

A csipkés veretű hámnál a nikkelezett veretékű nem fogadható el, ugyanúgy, mint a nikkeldíszítésű fonott sallang sem.

Összeállította: NEPP DÉNES

NYERGEK

Az ősi magyar nyergek fejlődése kétirányú. Az egyik a pásztor- és csikósnyergek, a másik a fa nyeregvázra készült tiszafüredi vagy nagyigmándi nyergek (Gráfik Imre: A nyereg. Néprajzi Múzeum 2002).

A pásztor- vagy csikósnyergek az ún. patracok, nemezből vagy posztóból készültek, bőrborítással. A patrac tetejének első részére a kengyelszíjtartó van kéz-

zel varrva, melynek végeiben karikák vannak. Ide csatolják a kegyelt a kengyel-szíjjal. Veretei: vas vagy sárgaréz. Szélei csipkézettek – vagy bőr, vagy nemez. Ezekhez a patracokhoz olyan „kantár” tartozott, amit kötőféknek is használtak, az állszíjnál kikötő forgókarikával, ahová a kötelet fűzték. Pofaszíjait csatban végződtek, ahová a fejszíjat és az egyszerűen díszített, vágott sallangot csatolták. Zablája sima, kétkarikás. Veretei vas vagy sárgaréz. A kötőfékes kantár külön is elfogadható.

A tiszafüredi vagy nagyigmándi nyergek fa nyeregvázra készültek fix talpakkal, első és hátsó ká páával, fémillesztés nélkül, csapolva vagy ragasztva. A nyeregvázon különböző lyukak, vágások vannak a feszítő, fűző vagy felkötő szíjaknak. A kápafejekeken keresztül húzzák a farbőrt, ami szíjakkal van lefeszítve. Ezzel állítják be az ülőbőr mélységét (mindegyik bőr timsós cserzésű). A felső ülőbőr és a nyeregszárnyak növényi cserzésű bőrből készülnek. Az ülőbőr párnázott, bordázott, bélelt, nyomott vagy varrt motívumokkal díszített. A nyeregszárnyak nem kitömöttek.

A fatalpakat, amelyek a ló hátával érintkeznek, textillel vagy bőrral bélelik. Sok helyen nyeregalátétet vagy filcet tesznek még a ló hátára.

Ez a nyereg már hevederrel van a lóra erősítve, mely széles bőrcsík a ká páát és a lovat körbefogja. A ká pa vágásain keresztbe átfűzve két karikában végződik, melyek bőrcsíkkal vannak feszesen összekötve. Az első és hátsó nyeregká pa fejeit faragással, réz-, csont- vagy aranybetétal díszítik. Műanyag vagy fémmel megerősített nyeregvázra készült nyereg nem fogadható el.

A nyeregváz vágásán húzzák keresztül a kengyelt tartó kengyel-szíjat. Vas- vagy sárgaréz veretékkel készül. A nyergeket szügyelóval és farmatringgal is erősítik a ló hátára.

Ezekhez a nyergekhez már normál lovaglókantár tartozik, a nyereg veretékével megegyező csatokkal. A lovaglókantárok kézzel varrottak, vágott vagy fonott sallangokkal díszítettek lehetnek, és sokféle zablával használhatók.

A lovaglókantár külön is elfogadható.

Túra- és sportnyergek: nyeregváza a tiszafüredi mintájára készül, de már fémerősítéssel, több helyen kipárnázva. Ezek a nyergek nem fogadhatók el.

Modern kategóriában a túra- és sportnyergek: nyeregváza a tiszafüredi mintájára készül, de már fém-, acélerősítéssel, több helyen kipárnázva. Ezek a nyergék itt elfogadhatók.

Összeállította: NEPP DÉNES

SZÚCSMUNKÁK

A magyar szűcsmunka alapvetően a juh, birka gyapjas bőrének feldolgozásával foglalkozik, amelyet felsőruházatnak készít el. Kiemelkedő a díszítménykincse, amely történeti korok és táji különbözőségeek sokszínű jellemzőiből tevődik össze. A hagyomány gazdagsága bőséges lehetőséget nyújt a szűcsmunka felélesztésére, a modern kultúrába való beillesztésére.

Alapanyag

A magyar juh (pl. racka) mellett a német birka (merinói) és az ezekből kialakult keresztezések a magyar szűcsmunka alapanyagai. Ezek tárgy típusonként jellemzőek lehetnek. A suba csaknem kizárólag az előbbiből, míg a mellesek, ködmönök a keverék fajtákból készülnek. Jellemzően timsós cserzésűek, csávázottak, szempont a bőr- és a gyapjas oldal kidolgozottságának mértéke, a hagyományos kategóriáknál a nyírottak nem kívánatosak. A mai modern cserzések közül csak a fehérre cserzettek felelnek meg, az ásványi savas cserzést kerülni kell. A világos-zöldes krómcserezés több szempontból nem fogadható el. Ritkán a barnára (feketére) festett felületűek is szerepelnek a hagyományban. Modern feldolgozás esetén különböző más színváltozatok is megengedettek.

A szegésekhez, rátétekhez a finombőrök a megfelelőek (a fekete műbőr, illetve viaszosvászon használatára anyaghiány miatt került sor, erre vannak múzeumi példák, de ma kerülni kell), hagyományos tárgyaknál a fehér timsós bőr szükséges. A felületkezelés sose legyen feltűnő, ne változtassa meg a használt bőrök jellegét (pl. lakkozás).

Kiegészítőknél (sapka, kucsma, kesztyű) a báránybőr az elfogadható, a göndör szőrű fekete (ritkábban fehér) báránybőr az ideális megoldás. Ugyanez vonatkozik a prémezésre is (gallér, kézelő, szegélyek). A prémezésnél, kesztyűnél, fejviseletnél előfordulhatnak egyéb prémek (róka, nyest, vidra), ezek használatát tanácsos történeti korra (menték, nemesi viselet), illetve területre jellemzően használni (pl. Torockó).

Modern feldolgozások esetén a felsorolt természetes anyagok használatában újabb kombinációk lehetségesek, a funkciót, szerkezetet, esztétikai szempontokat figyelembe véve.

Díszítmény, stílus

A díszítmények két fő csoportja a rátét és hímzés. A kettő együttes használata esetén külön figyelemmel kell lenni összhangjukra, szerves kapcsolódásukra. Követelmény a mintaszerkezetek pontos ismerete, területi elterjedése, ennek helyes használata. eltérés esetén, az egyéni elképzelések ezek figyelembe vételével történjenek.

A szücsornamentika feldolgozására bőséges lehetőség nyílik a modern kategóriákban, a viseletdarab szerkezetét, a kompozíciót, a díszítmény formai-szerkezeti sajátosságait ilyen esetben is szem előtt kell tartani. (Erről már szó esett Fogarasi írásában fentebb.) Díszítmény nélküli viseletdarabok is készülhetnek, ez esetben a szerkezet, a szabásforma hangsúlyozása az irányadó.

Ritkaság a keskeny zsinórral készült díszítmény, csak egyes területekre jellemző, ennek felélesztése lehetséges.

A hagyományos szín- és díszítménytől való eltérés esetében is meg kell valósítani az összhangot, az esztétikai megjelenés egységét.

Technika

A bőroldal kihasználása miatt előfordul a szőroldalon a kopasz málrészek bekerülése, ezek szőroldalról pótlandók (pőszlés). Bőroldalon a szabásvonalakon kívüli egyéb toldások kerülendőek, kivéve a subáknál, ahol előfor-

dulhatnak ilyen megoldások (fiókirha). A gyapjas juhbőr jellegénél fogva csaknem kizárólagos a kézi varrás. Gépi varrás csak takarásban vagy szőr-
oldalon használható, a szücsgéppel készült színoldali varrás idegen a hagyomá-
nyos tárgytól. A rátétek és a hímzés kézi varrásúak.

Forma

A szücsmunka tárgyai viseletdarabok (suba, melles, ködmön, fejviselet, kesz-
tyű), ezek változatossága mind a hagyományos, mind a modern kategóriá-
kban bőséges lehetőséget nyújt a formák bőséges kihasználására. A suba
(és női kisbunda) esetében a forma kötött, ettől eltérni csak kismértékben,
a karakter megőrzése mellett szabad. A szélek férfisubánál nem prémezettek
(női kisbundánál igen), a gallér lehet felálló vagy fekvő, hagyományos darab-
nál az egy teljes (göndör szőrű) báránybőr gallér szükséges. Börmelleseknél
egyaránt lehet vállon és oldalt gombos, egyenes hátú, karcsúsított, fodros
aljú, rövid, hosszú, galléros vagy anélküli, prémezett szegélyű stb., ugyan-
így az elől nyíló típusoknál is. Ugyanez vonatkozik a ködmönökre, ahol az
ujjbeszabás is lehet változó. A modern kategóriákban bármely szabásforma
előfordulhat, jellemző maradjon azonban a népi kiindulópont, vagy a sza-
básban, vagy a feldolgozott díszítményben.

A fejviseleteknél kiemelkedő szerepe van a kucsmának, az alapvetően csú-
csos (a használatban esetleg begyűrt tetejű), több cikkelyből összeállított
típusnak. Más formák is előfordulhatnak, különösen a modern kategóriák ad-
nak erre lehetőséget. A kesztyűknél az egyujjas forma a jellemző, a magyar
népi bőrmunkában ritka, a feldolgozások a viseletdarabok díszítménykin-
cséhez igazodjanak.

Forrás (időben, térben)

Forrásként alapvetően irányadó a magyar népi szücsmunka fellendülésé-
nek korszaka: a 19. század és a 20. század eleje. Természetesen bármely
korból vehető előkép, amennyiben ezt hiteles ábrázolás, adat, leírás alátá-
masztja.

Területileg főleg a Kárpát-medencei viseletdarabok a követendő példák, külön figyelemmel a mai határokon kívül élő magyar nyelvű népességre. A modern kategóriáknál bármely területről származó technikai megoldás, díszítménykincs beépíthető, amennyiben nem változtatja meg alapvetően a magyar ízlésnek megfelelő, a hagyományból megismert karaktert. A forrásnál kívánatos a kiindulás, a gyűjtés, az adatok megjelölése, a szerkezet, díszítmény karakterének feltüntetése (pl. egyenes hátú, karcsúsított, rátétes, hímzett stb.), a viseletdarab megnevezése (suba, bőrmelles, ködmön, kucsma, kesztyű stb.), esetleg a korszak vagy terület (népcsoport, táj, megye) megjelölése.

Funkció

A magyar szücsmunka tárgyai főképpen az ünnepi viseletek sorába tartoznak. Emellett természetes a téli viselet fontossága, különösen a subánál, női kisbundánál, ködmönnél. A ma készült tárgyaknál a viseletfunkció kerüljön előtérbe, feleljenek meg a mai használati elvárásoknak.

A HA, HB, MA, MB kategóriák tartalma a bőr szempontrendszer elején megtalálható. A szücsmunka esetében megjegyezhető, hogy a H kategóriákba azok a tárgyak tartoznak, amelyek hű másolatai az eredeti tárgyaknak, olyan feldolgozások, ahol túlnyomóan a hagyomány jellemzői dominálnak, illetve olyan feldolgozások, amelyek magas szinten újragondolják, de lényegében megőrzik a magyar szücsmunkára jellemző vonásokat.

Az M kategóriákba azok a magas szinten, mai szellemiséggel elkészített tárgyak tartoznak, amelyeknek kiindulópontja a népi szücsmunka, de egyéni elképzelések valósulnak meg, világosan felismerhető azonban a kiindulás a hagyományok valamely eleméből.

Kizáró okok

A fentiekben leírtaktól történő gyökeres eltérés, a kifogásolható technikai szint, a nem megfelelő összhang a jellemzett összetevők között.

Kollekció

A szűcsmunkában a kollekció fogalmának egy felsőviselet és a viselet-kiegészítőnek minősülő fejviselet és kesztyű felel meg. A tárgyak között az azonos szín, díszítmény, technikai megoldások teremtik meg a kapcsolatot, amelyek azonos szellemi felfogást tükröznek.

Összeállította: Torma László

LÁBBELIK: PAPUCS, BOCSKOR, CIPŐ, CSIZMA

Valamennyi lábbeliforma meghatározója, hogy sík anyagból (bőrből) különböző térbeli, tokszerű formákat kell létrehoznunk. Ezeket párban készítjük, két darabban, úgy hogy ez a két tárgy egymás térbeli tükörképe legyen. Ugyanakkor meg kell felelniük a láb anatómiájának is.

A használati bőrtárgyak között a lábbelifélék vannak kitéve a legnagyobb igénybevételnek!

A lábbelikészítéshez igen magas fokú szakmai, mesterségbeli tudásra, gyakorlatra van szükség, és ez mindenféle lábbeli készítésénél alapkövetelmény.

Kizáró okok

Azok a lábbelik, amelyek nem felelnek meg a láb anatómiai felépítésének, különböző részek – felsőrész, alja, csatok, pántok, varrások stb. – szakszerű tartós összeerősítésének, esztétikai megmunkálásának, minden kategóriából kizárandók!

Alapanyagok

A lábbelikészítésben felhasználható anyagokat többféleképpen csoportosíthatjuk.

Az alkalmazás területe szerint megkülönböztetünk:

- lábbelifelső-rész-anyagokat,
- bélés- és bélés közti anyagokat,
- talpanyagokat,
- talpbélés-, kéreg- és orrmerevítő anyagokat,
- sarokanyagokat.

A **felsőbőrök** kevés kivétellel alapjában krómos cserzésűek, kiegészítve különféle növényi és szintetikus utáncserzéssel, a krómcserezéssel készült, enyhén zsírozott, fedőfestékkel ellátott felsőbőr a boxbőr, ha a bőrt anyagában színezik, és a vékony fedőréteg következtében a barkakép jól érvényesül, anilines boxról beszélünk.

Borjú-, gida-, kecske- és juhbőrök; gidabőr: sevró, juhbőr: severtt.

A **bélésbőrök** vékony, puha, simulékony színbőrből és hasítékéből készülnek.

A növényi cserzéssel készülő anyagoknak a **talpnál, talpbélésnél, kéregnél, orrmerevítőnél és rámbőröknél** van jelentőségük. Ezek különböző vastagsági osztályban készülnek.

Zsűrízésünk szempontjából a hagyományos lábbelikészítésnél a műanyagokkal nem foglalkozunk.

A papucsról

A papucs felsőrésze csak fejrészből áll. Bőrből és textilből készül. Nemcsak házicipőként, hanem utcai viseletként is használatos. A papucsról szóló nyelvtudományi kutatás azt állítja, hogy oszmán-török eredetű szó, és nyelvünkben a hódoltság idején, a XVI. század második felében honosodott meg.

A szegedi papucs

A papucs minden esetben (akár lapos akár magas sarkú) bőrtalppal, kifordított vagy keresztülvarrott talpfelerősítéssel készül – kaptafára –, lehet egylábos vagy kétlábos.

Csoszapapucs, csuszapapucs, magyarpapucs, parasztpapucs, selyőmpapucs, bársonypapucs, pillangóspapucs, szövetpapucs, gyöngyőspapucs, mőnyecskpapucs.

A bocskor

A bocskorhoz talpnek és fejbőrnek növényi cserzésű marhabőrt, szironybőrnek disznó-, kecske- vagy borjúbőrt használnak. A bőr vastagabb részéből talpbőr készül, a vékonyabb részéből fejbőr.

A bocskorszűj, vagyis a fűzűszűj a marhabőr vékony hasszéléből készül.

A kiszabott bőrt nedvesen bocskorfára húzzák. Az egyetlen bőrdarabból álló talpat, az oldalát és a kérget varróár segítségével körülvarrják, vagyis a varróár nyomán keletkezett lyukba behúzzák a szírombőrt. A szírombőr egyben a bocskorfej, másként a „fejbűr” vékonyabb bőrét is a talphoz fűzi.

A bocskorhoz megfelelő vastagságú, de aránylag laza szerkezetű növényi cserzésű bőrt kell választani.

A talpnek, a bocskor oldalának, kergének egy darab bőrből kell lennie. Nem fogadható el olyan megoldás, hogy a talp külön darab bőrből van!

Bocskor: egylábás, embőrbockor, kubikosbockor, csatosbockor, táblásbockor, tótbocskor, szőrűsbocskor.

Cipű

A viselet egyik jellemző darabja a cipű.

A divat változásainak éppen úgy alá van vetve, mint a ruha.

A cipűnek kettűs feladatot kell betűltenie:

- védje a lábat minden külsű behatás ellen,
- az emberi lábnak olyan ágyazata legyen, amely azt a legnagyobb teljesítmény kifejtésére alkalmassá teszi.

A lábbelihez felhasznált anyagnak olyannak kell lennie, hogy a láb mozgását jól kövesse, és a láb kigűzűlgését ne akadályozza, tehát légáteresztű legyen.

A rossz, helytelenű felépített cipű a legnagyobb ellensége a lábnak, és az egészségre nézve a legnagyobb károkat okozhatja.

A cipő minden esetben fából vagy manapság már műanyagból készült kaptafára készül. A kaptafa orrformája, sarokmagassága adja meg a cipő formáját. A talpformának, bármilyen aljamunkával készült – faszeges, fordított varrott, keresztülvarrott, rámán varrott, good-year varrott –, követnie kell a kaptafa formáját.

A hagyományos technológiával készült cipőknél fontos és elengedhetetlen követelmény a szakmailag tökéletes kivitelezés: a talpszélek, a talp megmunkálása, a sarkak megmunkálása, a cipő stílusához illő határozott festés, „csinozás”. A fárafoglalásnál figyelni kell a helyes kéregmagasságra, bokamagasságra – a lábbelik egymás tükörképei legyenek.

A cipőn megjelenő díszek, csatok minden esetben illeszkedjenek annak funkciójához és stílusához.

A csizma

A csizmák célja, hogy a lábfejen kívül az alsó lábszárnak is védelmet biztosítsanak.

A fölerősítő elem nélküli csizmák legismertebb fajtája az ún. keményszárú (lovagló) csizma, ennek fő jellemzője a 7–10 cm magas kemény kéregrészes és magas marrész.

A rövid szárú csizma rendszerint puhaszárú, alacsony kérgű, ennél a kéregrész nagyjából követi a láb sarkának idomait és a marrészhez is jól simul.

A csizma részei:

1. A szár

Szára szerint ismeretes az asszonyszárú (elől-hátul kicsúcsosodó oldalrészen öblös női csizma, harmonikaszárú (ráncos szárú), keményszárú, galéros, a szár elejének felső részén gombkötő munkával díszített csizma.

2. A fül

Szakmai nevén „struffli”, a szár két felső oldalához belülről fülszerűen odavarrt szalag a csizma felhúzásához. A csizma külső oldalán látható díszes varrásnak tulipán a neve.

3. A vágás

A Szent István-vágás a régi szegedi csizma elejének szív alakú bevágása. Maga a csizmavágás különböző vidékeken a nemzetiségi hovatartozást is jelentette (magyar, német, bolgár).

4. A fej

Vagyis az a rész, amely a lábfejre kerül, középső felső részének nyelv a neve.

5. Az orr

Vagyis a csizmafej hegye, ennek alakja szerint több fajtája volt: juhászos orr, kácsa orr, köcsöge orr, vágott orr.

6. A talp

7. A lágyék

Vagyis a talp és a sarok közötti ívelt rész.

8. A sarok

Rakott bőrsarok, erre patkó, régebben sarkantyú került. Anyaga szerint réz- és szíjsarkantyú.

A csizmák általában rámás, faszeges talpfelerősítéssel készülnek, a rámak rádlivassal díszítettek.

A férfiak fekete, az asszonyok, leányok piros csizmát hordtak.

„Piros csizma táncba való, sárga csizma sárba való.”

Összeállította: MOLNÁR IMRE

FA ALAPANYAGBÓL KÉSZÍTETT TÁRGYAK

Általános bírálati szempontok

- **Az alapanyag** minőségileg kifogástalan úgy a fánál, mint a csontnál és a szarunál is.
- **A díszítmény**, stílus egy tárgyon belül azonos díszítőtechnológia következetes alkalmazása, egységes összkép kialakítása. Különféle stílusok keverése nem elfogadható.
- **A felületkezelésben** a lakkozás elfogadhatatlan. Egyes tárgycsoporton – pl. pásztorfaragás stb. – belül a sellakos felületkezelés, amennyiben nem tükörfényű, úgy alkalmazható. Szaru- és csonttárgyak esetében a végleges felület polírozással alakítandó ki. Környezetbarát anyagok – olajok, természetes gyanták, viaszokból készült kereskedelmi forgalomban kapható kezelőanyagok elfogadhatók, alkalmazhatók.
- **A formai kialakításokban** az előképekben fellelhető hagyományos képek alapján mérlegel a zsűri.
- **A forrás:** az alkotónak be kell határolnia a tárgy korszakbeli meghatározását, a megjelenő díszítmény korbéli előképét, a díszítmény stílusát.
- **A funkció:** az adott alkotás funkciójának mibenlétét fel kell tüntetni az adatlapon (megnevezés).
- **Kizáró ok** a gépi megmunkálás nyomainak el nem tüntetése, belső üregek kidolgozatlansága. A gépi megmunkálás a készítés során nem tilos, de a tárgyon egyértelműen a kézműves technológiából fakadó kifinomult felületeknek kell érvényesülniük. Elnagyolt munka nem fogadható el. Bútoroknál, tárolóládáknál nem fogadható el a csavarokkal, éllecekkel való összeépítés, helytelen zsanérozás alkalmazása – pl. zongorapánt. A hagyományos csapolások a látható felületeken díszítőszerepet tölthetnek be. Ha a díszítmény szép, de a szerkezet, építés hibás

nem fogadható el a tárgy. Helytelen felületkezelés szintén elutasítást von maga után.

- **A kollekciónak fogalma:** ilyen lehet pl. száru ékszeregyüttes, fűszertartó készlet, étkezőgarnitúra: asztal, szék együttese, stb.

Összeállította: BERECZKY CSABA

PÁSZTORMŰVÉSZET

Pasztorművészeti tárgykörbe tartozó tárgyak:

tükrös, vízmerítő, bot, juhászkapó, fokos, fából készült kis használati tárgyak, konyhai és hangkeltő eszközök stb.

Felhasznált anyagok: fa, kéreg, csont, száru stb.

Technika: Az alkotások készülhetnek ékmetszéses, domborműves, háttérkiemeléses, karcolozott, savazott elszínezés, spanyolozott, alkalmazott kisplasztikás technikával.

Kategóriák

HA kategória

Azon alkotás, amely anyagválasztásában, szerkezeti megoldásaiban kifogástalan. Funkciója kiemelkedő, napjainkban is jól használható. Díszítményében jól felismerhetők a tájegységek, előképek és korok. A választott motívumokból egyéni, átütő erővel jeleníti meg a díszítményt. Felületkezelése hagyományos, tradicionális: olajos, viaszolt, selyemfényű.

HB kategória

Anyagválasztásban kisebb hiányosság lehetséges. Funkcionálisan használható. Díszítménye harmonikus, előképek meghatározhatók. Felületkezelés elfogadható.

MA kategória

A pásztorfaragások elemeiből kiindulva új, a mai kor igényeinek megfelelő tárgy magas minőségű kialakítása. Az alapanyagok harmonikus kiválasztása, kiváló felületi megmunkálás. Díszítés alkalmazása esetén a választott technika tökéletes kivitelezése. A felületkezeléshez hagyományos módon alkalmazhatók a mai gyári összetételű olaj-, gyanta-, viasztartalmú kezelő anyagok. Lakkok használata tilos.

MB kategória

Kisebb anyagválasztási hiba, ami nem rontja a tárgy használati és esztétikai funkcióját elfogadható.

Ajándéktárgy

Jelölés nélküli zsűriszámot kap a színvonalas ajándéktárgynak minősülő alkotás, amely sokszorosításra alkalmas, viszonylag kevés munkával előálítható, ugyanakkor technikájában, stílusában és gondolkodásmódjában egyértelműen a népművészet forma- és díszítményvilágát viszi tovább.

A pászterművészet formai elemeinek felhasználásával kialakított tárgy alapanyagának szépsége nem feltétlenül igényli a felület díszítését.

Összeállította: BERECZKY CSABA

SZARU-, CSONTMUNKA

Gyakran előforduló tárgyak: fűszertartók, botfejek, tárolóedények, ékszerrek, ivótülök, szarukürt, konyhai használati tárgyak stb.

Díszítéstechnikák: domborúfaragású, geometriai formákból stilizált ábrázolással, karcolt, ékmetszett, spanyolozott, fa-csont-szaru kombinációval, és a fentiek hagyományoktól nem idegen variációi.

Kategóriák

HA kategória

Hagyományos motívumkincs felhasználásából egyéni stílusú sajátos megformálású tárgy. A díszítmény arányos térkitöltéssel jelenik meg a felületen, amelyet határozott vonalvezetés és jól kontúrozott motívumok jellemeznek. A felületek selyemfényűre polírozottak. Csont-szaru-fa kombinációban az anyagszínek kiemelik, kontúrozzák a tárgyat. Pecsétviasz berakásos technikánál harmonikus színhasználat jellemző. Szaru alapanyag esetén a színátmenetek díszítményben való hangsúlyozása jelenik meg. Jól felismerhetők a tájegységi stílusjegyek. Kiváló használati funkció.

HB kategória

Kiseb kompozíciós hibák, kevésbé tökéletes alapanyag megengedhető. Jó használati funkció, harmonikus formai megjelenés. Határozottan felismerhető tájegységi motívumok. Szépen kidolgozott felületek.

MA kategória

Mai igényeknek megfelelő új használati és dísz tárgy kialakítása a fenti tárgycsoporton belül. Kiváló harmonikus díszítés vagy formai kialakítás. Az alkalmazott díszítőtechnika hibátlan alkalmazása, kivitelezése. Felületkezelés az alapanyagnak megfelelő módon.

MB kategória

A tárgyak alapanyagában kisebb hiányosság elfogadható, ha a használati és esztétikai értékét nem rontja.

Ajándéktárgy

Alapanyagában jól megválasztott, igényes, egyszerű hagyományörző módon díszített tárgy.

Összeállította: BERECZKY CSABA

KÉREGMUNKÁK

Általában termény gyűjtésére, tárolására szolgáló különféle fák kérgéből készített edények (nyír, hárs, juhar, akác, cseresznye, szilva stb.). Lefejtett kéregből készülhet különféle kapcsolós módszerrel. Ez esetben kapcsolási kivágásból jelenik meg a díszítés lényege. Készülhet még fűzéssel egyesített módon. Manapság az egyik leggyakoribb módszer a fatest kivésése a kéregből. Az edény felületén vésett díszítéssel bemetszve jelennek meg a motívumok. És a fentiek variációi.

Kategóriák

HA kategória

Arányos, a tárolási funkciónak megfelelő, hibátlan anyagú kialakítás. Kapcsolt forma esetén szépen, pontosan illesztett kivágások. A fenék és a tető kialakítása kiemeli a kéreg természetes szépségét, annak színvilágával harmonizál. A kisplasztikával kialakított fogantyú arányosan illeszkedik az edény méretéhez. A vésett díszítés mértéktartóan jelenik meg az adott felületen. Felületkezelés természetes anyaggal: olaj, viasz. Kihangsúlyozott egyedi megjelenés, kiváló használati funkció mérettől függetlenül.

HB kategória

Anyagában minimális hiányosság megengedhető. A használati funkciónak maradéktalanul meg kell felelnie. Arányaiban kisebb eltérések – ami nem rontja az esztétikai összképet – megengedhetők.

MA kategória

A mai kor igényeinek megfelelő, a fenti tárgykörben újszerűen megfogalmazott, kombinációban megformált, használati funkciójában kiváló tárgy.

MB kategória

Anyagában kisebb hiba elfogadható, ha használati és esztétikai értékét nem rontja.

Ajándéktárgy

Az ajándéktárgy kisméretű, jól sokszorosítható formában igényesen kivitelezett tárgy.

Összeállította: BERECZKY CSABA

FARAGOTT BÚTOR

A paraszti kultúrában megjelenő bútorok nagy részét a készítésre szakosodott mesteremberek alkották. Pl. ácsoltláda-készítők, asztalosok, ezen belül a festettbútor-készítők. A keményfa bútorok különféle fában gazdag vidékhez kötődve alakultak ki. Zsűrízések alkalmával leggyakrabban székkal, asztallal, különféle ládával, szuszékkal stb. találkozunk.

Kategóriák

HA kategória

Hibátlan, kiváló minőségű anyagválasztás. Klasszikus értelemben épített szerkezet, a meglévő előképek alapján. Jól felismerhető a népi bútorkészítési stílus tájegységi megjelenítése. Harmonikus arányrendszer. Ergonómiai szempontok szerinti kialakítás, helyes méretválasztás. A díszítés lehet az anyag szépségének kihangsúlyozása. Kötődés az adott kor előképeihez. A letisztult formák jellemzik a tárgyat, és a díszített, faragott felületek egyensúlya. Mai lakáskultúrába jól beilleszkedő, használható megjelenés. Kiváló felületi megmunkálás, felületkezelés a tárgyra jellemző módon.

HB kategória

Minimális anyagválasztási hiányosság előfordulhat, ami nem rontja a tárgy használati és esztétikai funkcióját. Tiszta, szép arányokkal rendelkezik. Kisebbségi kompozíciós díszítési hiányosság elfogadható.

MA kategória

A népi bútorművesség formavilágából merített, visszafogottan díszített, modern környezetbe illően kialakított bútor vagy garnitúra stb., beltéri és

kültéri alkalmazásra egyaránt. Használati funkcióhoz kiválasztott anyaghasználat, selyemfényű felületkezelés, amely kihangsúlyozza az alapanyag karakterét, szépségét.

MB kategória

Kismértékű anyaghiba, ami nem rontja a tárgy összképét, elfogadható.

Ajándéktárgy – bútor kategórián belül nem jelenik meg.

Összeállította: BERECZKY CSABA

FESTETT BÚTOR

A népművészeti stílusok, korszakok élete – hasonlóan más művészeti ágakhoz, művészettörténeti korszakokhoz – egyszerű: valamikor megszületnek aztán előre meg nem határozható ideig fejlődnek, változnak, és végül megszűnnek létezni. Életük, létezésük folyamatos változás, és ebben a változásban döntő szereppel bír a hagyomány, ami egy közösség által elfogadott szabályok, normák nemzedékről nemzedékre történő átörökítése, elfogadása. De maga a hagyomány is változó, mely változást egy adott terület – település, kisebb vagy nagyobb körzet, régió – közösségének elfogadása vagy elutasítása generál. Ez a folyamat a népművészet történetének vizsgálata során egyértelműen megmutatkozik a népművészeti korszakok egymásutániségében. Természetesen számos társadalmi, gazdasági és ízlésbeli tényező határozza meg e változások gyakoriságát, lassú vagy gyors lecsengését.

A festett bútor történeti háttere

A népművészet változása a bútor, festett bútor vonatkozásában is nagyon jól észlelhető. Anyag, forma, technika tekintetében a legmarkánsabb váltást a fűrészmalomok (az első fűrészmalom a XIV. század végén, 1393-ban kezdett működni Nyitra megyében) termelte fenyődeszka felhasználása jelentette, elterjedése a XVIII. század második felében, végén parasztbútor

stílus kialakulását eredményezi. A változás – a festett bútor elterjedése – az ország területén igen eltérő időben és térben történt. Egyes helyeken maradt az ácsolt bútor, másutt a kettő – ácsolt és festett bútor – együtt is megtalálható, megint más területeken kizárólagosan festett bútor honosodik meg.

A festett bútorok (ill. templomi mennyezetek és berendezési tárgyak) készítői elsősorban a céhes ipar keretei között működő felsőasztalosok és a mellettük „kontárként” számon tartott falusi bútorfestők. Templomi mennyezetek esetében kezdetben „képírók”, s csak a későbbiekben festőasztalosok és kis részben falusi bútorfestők az alkotók. Éppen a készítők milyensége okán ez utóbbi tárgyféleség művészeti besorolása, hovatartozása a kutatók megítélése tekintetében eltérő volt, mégis a műfaj, a díszítőfestészet egyértelműen a népművészet körébe tartozik.

A tárgyak megítélése az alábbi szempontok, irányelvek szerint történhet: legfontosabb, hogy a választott anyag, a technika, az alkalmazott díszítés és a funkció összhangban legyen. Ez az alapja, ez a biztosítéka a hagyományokon nyugvó stílusnak.

Kategóriák

HA kategória

- Ebbe a kategóriába azon tárgyak, alkotások sorolhatók, amelyek egyértelműen utalnak az eredeti funkciójukra, és maradéktalanul érvényesül gyakorlati használhatóságuk.
- Anyagválasztásuk kifogástalan (fajta és minőség).
- A szerkezet, szerkesztés tradicionális, az arány és forma hibátlan, a kivitelezés kifogástalan.
- A díszítés megválasztása, alkalmazása esztétikus, egyértelmű művészettörténeti, népművészeti korszak és felismerhető a tájegység, mint alkalmazott előkép.
- Színek használatában, felületkezelésben tradicionális.
- Minden követelménynek, előírt szempontnak megfelel, példaértékű.

HB kategória

- Az e kategóriába sorolt alkotás megfelel az anyag-forma-funkció egység követelményének.
- Technikai megvalósítása jó.
- A díszítmény, színvilág, felületkezelés hagyományos.
- Az előképek, a kor és tájegység stílusa egyértelműen felismerhető.

MA kategória

- E csoportnál a tárgy megítélésnél az hagyományos A kategóriánál lefektetett szempontokat figyelembe kell venni, de azon követelmények mellett hangsúlyozottan szerepeljen, érvényesüljön az újszerűség.
- Díszítése, motívumalkalmazása legyen jelzésértékű.
- Az anyag, alkalmazott technika, funkció, díszítés összességéből felismerhető legyen az előkép, az alap, amely az alkotás során régeből merítve újként jelenik meg. Olyan új, amelynek gyökerei egyértelműen a népművészet talajából erednek.
- Összességében: a népi bútorművesség tárgyvilágából merített, mai környezetbe illeszkedő, tökéletes technikai megvalósítás, visszafogottabb díszítéssel új bútor vagy bútoregyes.

MB kategória

- A hagyományos kategóriánál szereplő szempontok figyelembevétele mellett az újszerűség legyen szembevető.
- Anyag, forma, funkció egysége egyértelmű. Ha az adott tárggyal szemben támasztott alapvető követelményeknek megfelel, kisebb hiányosság ellenére kaphat minősítést.

Ajándéktárgy: bútor, festett bútor kategóriában esetlegesen megjelenhet ládika, tükör és egyéb, valóban ajándéknak minősülő tárgy, ami kisebb munkaráfordítással, de igényesen elkészített és díszített alkotás. Sokszorosításra alkalmas legyen, de technikájában, stílusában egyértelműen vigye tovább a népművészet hagyományait.

Elutasított: minden alkotás, mely a fentiekben jelzett követelményeknek nem felel meg.

Kollekciónak tekintendő a festett bútor kategóriában pl. teljes szobaberendezés, étkezőgarnitúra, szekrénysor.

Összeállította: GAÁL JÁNOS

BOGNÁR, KOCSIKÉSZÍTŐ

A bognármesterség a paraszti életforma drasztikus változásai következtében kihaló mesterséggé vált. A lovaskultúra újbóli kiszélesedése bizonyos mértékben újra megjeleníti az igényt e munkára. Zsúri szintjén legjobb esetben is kispasztikán belül megjelenő kiegészítőként találkozunk a szakmával. Az alkotás megítélésénél a meglévő szakmai előképek alapján tudjuk a tárgyat értékelni használhatósága, szerkezeti pontossága alapján.

Kategóriák

HA kategória

Kiváló használati funkció a kialakított típusnak megfelelően. Szerkezeti elemek alapanyagának hagyományos felhasználása. Kovács- és famunka összhangja. Felületek kezelése a hagyományos szakmai szabályoknak megfelelően.

HB kategória

Kisebb esztétikai hiányosság elfogadható.

MA kategória

A bognárszakma formavilágából új funkciójú tárgyak, bútorok, játékok kialakítása. Kiváló esztétikai és szerkezeti megformálás. Környezetehz illő színezés, felületkezelés.

MB kategória

Kisebb esztétikai hiányosság elfogadható.

Ajándéktárgy a szakterületen belül nem jelenik meg.

Összeállította: BERECZKY CSABA

KÁDÁR-, PINTÉRMUNKÁK

Bor és különféle folyadék tárolására alkalmas keményfából és puhafából hajlított dongákból fémabroncsokkal összefogott tárolók készültek. Úgy-
mint boros-, sörös-, vize hordók stb. Ezt a tárgycsoportot kádárok állították
elő hasított tölgy-, eper-, manapság akácfából. Különféle tejfeldolgozásba,
házi tartósításra alkalmas edényeket készítettek a pintérek. Általában fenyő-
fából, egyenes dongával.

Kategóriák

HA kategória

A szakma szabályainak megfelelő anyagválasztás. Hasított technológiai
megmunkálás. Hagyományosan alkalmazott kötési és abroncskialakítás. Fe-
lületkezelés a szakma szabályai szerinti módon, hagyományos anyagokkal:
olaj, viasz.

HB kategória

Kisebb anyaghiba, ha nem megy a funkció rovására, elfogadható.

MA kategória

Új funkciójú tárgyak kialakítása a mai igényeknek megfelelően, a hagyomá-
nyos szakmai szabályok alapján készítve.

MB kategória

Kisebb esztétikai vagy anyaghiba elfogadható, ha használati értéke nem sérül.

Ajándéktárgy

Sorozatban előállítható, egyszerű, de esztétikusan kialakított kisméretű
tárolóedények.

Összeállította: BERECZKY CSABA

ÉPÍTMÉNYEK ÉS KÖZTÉRI ALKOTÁSOK

Zsúriadatlap

A zsúriadatlapon az alkotó pontosan határozza meg a tárgy nevét, elsődleges gyakorlati funkcióját, esetleg másodlagos funkcióját is. Az adott tájegységet, melynek emlékanyagából merít. A kort és a korstílust, forrásmegjelöléssel együtt. A díszítményt, a tárgy alapanyagát, az alkalmazott technológiát, a felületkezelés módját, a színállást és a stílust.

A bírálatot kérőnek kell minden esetben megjelölni, hogy egyedi tárgyként vagy kollekciónban kíván minősíteni egy anyagot (pl. játszótér kollekciónként – annak valamennyi elemével együtt – vagy elemenként – pl. mérleg-hinta, lovacska stb.)

Építmények és köztéri alkotások

Megállapítható, hogy számtalan építmény és köztéri alkotás készült az elmúlt évtizedekben, melyek között igen sok remek alkotással találkozunk, azonban egy részük szakmai értéke, létjogosultsága megkérdőjelezhető.

Zsúrizéskor legfontosabb eldönteni: az építmény vagy más köztéri alkotás alkalmas-e az épített környezetben való elhelyezésre? Építmény esetén beleillik-e a környezetbe? Köztéri szobor, emlékoszlop vagy térplasztika esetén megfelelő-e az alkotással szemben támasztható tartalmi, esztétikai követelményeknek?

Építménynél minden esetben meg kell vizsgálni, hogy az milyen történelmi előképekkel rendelkezik, az építmény képes-e betölteni alapvető funkcióját, amiért létrehozták.

Az építmény anyaga legyen alkalmas a gyakorlati funkció ellátására. A kivitelezés technológiailag a tárgynak megfelelő legyen. A kivitelezés legyen jó minőségű és esztétikus. Az alkalmazott építési anyagok, a technológia segítsék az esztétikus megjelenést, és erősítsék a használati követelmények teljesítését. Amennyiben a szerkezet önmagában is elegendő, külön díszítmény csak

akkor kerüljön rá, ha az adott tájegységhez, stílushoz, egy meghatározott korszakhoz szervesen hozzátartozik. A hangsúlyozzuk, hogy az építmény és a díszítés esetében egyaránt törekedni kell a kifogástalan kivitelezésre.

A magyar népi építészet a néprajztudomány egyik legjobban feldolgozott területe. Bármely építmény, építési technológia, tájegység anyaga megtalálható a különböző szakmunkákban. A tájékozódásban a legnagyobb segítséget mindenkinek a Magyar Néprajz IV. Anyagi kultúra. Életmód című kötet adhatja, melynek nem csak ismeretanyagát, de szakosított bibliográfiáját minden alkotó haszonnal forgathatja.

Épületek készítésénél és kivitelezésénél minden esetben figyelembe kell venni az építményekre vonatkozó hatályos **jogszabályokat és szabványokat**. Azok egy részét engedélyeztetni is kell. Különösen fontos ez közösségi terek esetében, amikor a fokozott igénybevétel miatt a magasabb biztonságtechnikai előírásoknak is meg kell felelni. Az építmények kivitelezését, csak a szükséges engedélyek beszerzése után lehessen megkezdeni. Építmények és köztéri alkotások esetében javasoljuk a minősítés előtti konzultációt a zsűrivel. A zsűrit szervező kollégától bővebb információhoz juthat ezzel kapcsolatban.

Fontos kérdés **elhelyezkedésükkel**, építési helyszínükkel, építőjükkel-építetőjükkel fennálló kapcsolatuk, tartósságuk, élettartamuk, a megjelenésüket meghatározó, tagoló, díszítőelemek eredete, kialakulása vagy az egyszerűségük ellenére fellelhető, bennük rejtőző számtalan szimbólum, olvasati lehetőség komplexitása. Az építmények annak ellenére, hogy a lehető legfunkcionálisabb használati eszközök, egyben az őket létrehozó kultúra kikristályosodott lenyomatai is.

A bírálat magába foglalja az építmény egészét – akár egyszerű, akár bonyolult –, a megfelelő anyagválasztást, a technikai kivitelezés minőségét, valamint a díszítményeket és a felületkezelést. A mai **nyersanyagok** használata is megengedett, ha azok megfelelően igazodnak a tárgyhoz. A népi építészet esztétikáját számtalan kutató vizsgálta. Megállapításaik a mai napig érvényesek.

„...[A] népi építkezés esztétikája az anyag, a technika, a forma és a díszítés összhangja, ami a népi életmód és népi életforma kifejezője a különböző korstílusok nyelvén. Kétségtelen, hogy a paraszti épületek legismertebb és szépnek leginkább elfogadott példái azok, amelyeket az európai stílusáramlatok hatása alatt építettek [...] (Vargha L. 1955; 1964).

A népi építészet legjelentősebb alkotásai, [...] két nagyobb csoportra oszthatók. Az egyik a díszítetlen, régies anyagokban, formákban, szerkezetekkel megjelenő épület, ahol ezek harmóniája teremti meg elsősorban az objektum értékrendjét, határozza meg önálló stílusát és jellegét (Barabás J.–Gilyén N. 1979). A népi építészeti emlékek másik csoportja a történeti korstílusok hatása alatt készült, de ez a hatás inkább felületi, díszítő jellegű. A „magas művészet” a népi épületek alaprajzi elrendezésére, tömegének formájára alig gyakorolt lényeges hatást. ...a szépséget, ami a régi parasztház nemes arányaiból, fedélformájából, sárral tapasztott és sokszorosán meszelt falából árad.” (Magyar Néprajz IV.)

Kategóriák

HA (Hagyományos A)

HA minősítést kap a tárgy, ha az építmény – akár lakóingatlan, akár gazdasági épület – megfelel annak a célnak, amiért létrehozták. Gyakorlati használhatósága maradéktalanul érvényesül. Anyagválasztása kifogástalan, szerkezetében érvényesülnek a tradicionális elvek. Szerkezeti kötése, megoldásai, az évszázadok alatt kikristályosodott technológiát kifogástalanul alkalmazzák. Az építmény egésze, megjelenése egyben és részleteiben is arányos, harmonikus. Az esetleges díszítményeken keresztül jól felismerhetők az alkotó által megadott tájegységre jellemző jegyek, valamint a korstílus. Felületkezelése hagyományos, tradicionális, törekszik a természetes megjelenésre. Amennyiben színeket alkalmaz, követi az eredeti színeket, anyagokat. Kerüli a stíluskeveredést, a rikító színek, korszakok keveredését. Összességében példaértékű, követésre alkalmas.

HB (Hagyományos B)

HB minősítés esetén a tárgy megfelel a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. Egészében és részleteiben is arányos. Az alkotás funkcionálisan jól használható. a szerkezet, a forma, az anyag és a díszítmény harmonikus. Az emléktárgyban legyenek kitapinthatók annak előképei Felületkezelése ragaszkodjon a hagyományokhoz. Kisebb hiányosságok előfordulhatnak.

MA (Modern A)

A HA kategóriánál leírtak mellett a tárgy újszerűen, a mai kor tárgykultúrájába beilleszkedve jelenik meg a környezetben. Anyaga, technológiai kivitelezése, használhatósága, maradéktalanul érvényesül. A tárgy összképe alapján felismerhető, hogy az melyik történelmi kor tárgyi kultúrájából táplálkozva jelenik meg. Az újszerű megjelenítés, funkció, a jelzésértékű díszítmény példaértékű, követendő.

MB (Modern B)

A HB kategóriánál leírt szempontokat itt is figyelembe kell venni azzal a megkötéssel, hogy annak újszerűségét kihangsúlyozzuk. A tárgy feleljen meg a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. MB minősítést kaphat akkor is, ha kisebb hiányosságok előfordulnak, amennyiben azok a hármas követelményt alapvetően nem sértik.

Ajándéktárgy

Előfordulhat, hogy kisméretű makett készül, (épület, épületrészlet, melléképületek, kiskapu, kerek kút stb.) kifejezetten ajándéktárgy létrehozása céljából. Ekkor természetesen kaphat zsűriszámot, ha egyébként az általános leírásban megjelenő követelményeknek megfelel.

Klasszikus értelemben a kategóriában ajándéktárgy megjelölésű tárgy nincs, így ebben a kategóriában a már említetteken kívül zsűriszám nem kapható.

Épületdíszek

Számtalan esetben nem egész építmény (lakóház, istálló, ól, csűr, harangláb stb.), hanem valamely más kisebb rész kerül elbírálásra. Ilyenek a külön-

böző épületdíszek, melyek elsősorban vakolatdíszek vagy famunkák. Ritkábban kő. Az épületeken lévő oromzatok, homlokzatok, tornácok esetében a famunkákra vonatkozó általános bírálati szempontok érvényesülnek. Az anyagválasztás, a forma és a díszítmény összhangja kerül vizsgálatra. A tárgy hordozza azokat az előképeket, melyek alapján a népi építészet körébe sorolható. Legyen a gyakorlati funkciónak megfelelő az anyagválasztás és a méretezés. A kész alkotás (építmény, épületelem, tárgy) hordozza a hagyományos kézműves minőséget.

Az épületdíszek korban, stílusban és tájban legyenek felismerhetők. A különböző korszakok és tájegységek díszítése ne keveredjen. A fűrészelt, fűrészelt-faragott, fűrészelt-faragott-festett technika alkalmazása esetén törekedjen a helyes mértékek betartására. Számptalan esetben fordul elő, hogy olyan elemek jelennek meg a díszítésben, melyek korábban nem szerepeltek.

Kategóriák

HA (Hagyományos A)

Ha az épületdísz akár lakóingatlanon, akár gazdasági épületen, vagy más építményen jelenik meg, feleljen meg annak a célnak, amiért létrehozták. Gyakorlati használhatósága maradéktalanul érvényesüljön. Anyagválasztásában kifogástalan, szerkezetében érvényesülnek a tradicionális elvek. Szerkezeti kötése, szakmai megoldásai az évszázadok alatt kikristályosodott technológiát kifogástalanul alkalmazzák. A létrehozott alkotás jól használható napjainkban is. Az épületdísz egésze, megjelenése, egyben és részleteiben is arányos, harmonikusan illeszkedik az építményhez. Az esetleges díszítményeken keresztül jól felismerhetők az adott tájegységre jellemző előképek, valamint a korstílus. Színállása, felületkezelése hagyományos, tradicionális a természetföldrajzi és éghajlati viszonyoknak megfelelő, törekszik a természetes megjelenésre. Amennyiben színeket alkalmaz, kövesse az eredeti színeket, anyagokat. Minden esetben kerülje a stíluskeveredést, a rikító színeket, a korstílusok keveredését. Szervesen illeszkedjen az adott építményhez. Összességében példaértékű, követésre alkalmas.

HB (Hagyományos B)

Az épületdíz, a tárgy megfelel a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egységének. Arányos. Funkcionálisan jól használható. Szerkezete, díszítménye egységes, harmonikus. Az alkotás alapján legyenek kitapinthatók annak előképei. Felületkezelése ragaszkodjon a hagyományokhoz. Összességében emelje az építmény harmonikus összképét. Kisebb hiányosságok előfordulhatnak.

MA (Modern A)

A HA kategóriánál leírtak mellett a tárgy újszerűen, a mai kor tárgykultúrájába beilleszkedve jelenjen meg a környezetben. Anyaga, technológiai kivitelezése, használhatósága, maradéktalanul érvényesüljön. A tárgy összképe alapján legyen felismerhető, hogy az a történelmi korok tárgyi kultúrájából táplálkozva jelenik meg. Az újszerű megjelenítés, funkció, a jelzésértékű díszítmény példaértékű, követendő.

MB (Modern B)

A HB kategóriánál leírt szempontokat itt is figyelembe kell venni azzal a megkötéssel, hogy az újszerűséget kihangsúlyozzuk. A tárgy feleljen meg a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. MB minősítést kaphat akkor is, ha kisebb hiányosságok előfordulnak, amennyiben azok a tárggyal szemben támasztott alapvető követelményeket nem sértik.

Ajándéktárgy

Előfordulhat, hogy kisméretű makett készül – melyre számtalan példát látunk – kifejezetten ajándéktárgy létrehozása céljából. Ekkor természetesen kaphat jelölés nélküli számot, ha egyébként az általános leírásban megjelenő követelményeknek megfelel.

Klasszikus értelemben a kategóriában ajándéktárgy megjelölésű tárgy nincs, így ebben a kategóriában a már említetteken kívül zsűriszám nem adható ki.

Tetőfedés

A népi építészet területéhez kell kapcsolni a különböző építmények fedését, azaz a nád-, zsúpszalma és fazsindely tető készítését.

A tetők esetében a szalmát ma már szinte csak melléképületek fedésénél használják. A szalma felhelyezésének több jól elkülöníthető módjával találkozunk (boglya, taposott, teregetett, felvert, kévés és kötözött), a kész fedés technikai kivitelezése, formai megjelenítése képezi a bírálat alapját. Bírálatánál a funkcionális elemek kerülnek előtérbe. Az anyag felhelyezése és rögzítése meghatározza annak használhatóságát is.

Sokkal elterjedtebb napjainkban is a nádfedés. Változatos kialakítást tesz lehetővé, régi és új épületeken egyaránt megtalálható. A nádtető alapja, a teregetés, a felverés, a tömörség, a fűzés, a varrás, valamint a tapasztalati méretek betartása, a formai megoldások tisztasága és a technikai kivitelezés milyensége adja a bírálat alapját. A nádalás szinte az egész magyar nyelvterületen hasonló módon történt, ezért a bírálatnál egységes szempontok alapján lehet megítélni.

A harmadik nagyon elterjedt – bár alapanyaghoz kötött – fedőanyag a (fatégla, téгла, bükkfatégla, dránica, iszla) zsindegy. A zsúrizésnél alapvető szempont az alapanyag helyes megválasztása (lucfenyő, bükkfa), a zsindegy szabása, hasítása, a hornyolás és a forma kialakítása, valamint a fedés elkészítése. Fontos a tetőfedés összképe, a technikai kivitelezés, a fedés folytonossága, a profilok kialakítása, az ívek és fordulók harmonikus megjelenítése, a szélek és a gerinc profiljának díszítése.

Kategóriák

HA (Hagyományos A)

HA minősítésű a tetőfedés (nád, zsúpszalma és fazsindegy), ha lakóingatlan, gazdasági vagy más épület tetejét fedi, és megfelel annak a célnak, amiért létrehozták. Gyakorlati használhatósága maradéktalanul érvényesül. Anyagválasztása kifogástalan. Szerkezetében, kivitelezésében érvényesülnek a tradicionális alapelvek. Szerkezeti megoldásai az évszázadok alatt kikristályosodott technológiát kifogástalanul alkalmazzák. A létrehozott alkotás jól használható napjainkban is. Az építmény egésze, megjelenése egyben és részleteiben is arányos, harmonikus. A fedőanyag megjelenésén keresztül jól felismerhetők az adott tájegységre jellemző előképek, valamint a korstílus.

Felületkezelése hagyományos (amennyiben szükséges), tradicionális égetett, olajos. Törekedjen a természetes megjelenésre. Összességében példaértékű, követésre alkalmas.

HB (Hagyományos B)

HB kategóriájú az alkotás, ha a tetőfedés (nád, zsúpszalma és faszindely) megfelel a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egységének. A kész fedés összességében és részleteiben harmonikus, arányos. Funkcionálisan jól használható. Szerkezete, díszítménye egységet alkot. Az emléanyagban legyenek kitapinthatók az előképei. Felületkezelése (szükség esetén) ragaszkodjon a hagyományokhoz. Kisebb hiányosságok előfordulhatnak. Összességében emelje az építmény és a környezet harmonikus összképét.

MA (Modern A)

A HA kategóriánál leírtak mellett a tetőfedés (nád, zsúpszalma és faszindely) újszerűen, a mai kor tárgykultúrájába beilleszkedve jelenjen meg a környezetben. Anyaga jó, technológiai kivitelezése jó, gyakorlati funkciója maradéktalanul érvényesül. A tárgy összképe alapján legyen felismerhető, hogy az a történelmi korok tárgyi kultúrájából táplálkozva jelenik meg. Az újszerű megjelenítés, a funkció, a jelzésértékű díszítmény összhangban van, példaértékű, követendő.

MB (Modern B)

A tetőfedés (nád, zsúpszalma és faszindely) estében a HB kategóriánál leírt szempontokat is figyelembe kell venni azzal a megköttéssel, hogy újszerűségét kihangsúlyozzuk. A tárgy megfelel a hármas követelményeknek: anyag, forma, funkció egysége. Szerkezetileg, kivitelében egységes, arányos, harmonikus. MB minősítést kaphat akkor is, ha kisebb hiányosságok előfordulnak, amennyiben azok a hármas követelményt alapvetően nem sértik.

Ajándéktárgy

Klasszikus értelemben a kategóriában ajándéktárgy megjelölésű tárgy nincs, így ebben a kategóriában a már említetteken kívül zsűriszám nincs.

Kizáró ok

Azon tárgyak minden tárgycsoport esetében elutasításra kerülnek melyek tartalmukban, anyagválasztásukban, díszítményükben, technikai kivitelezésükben, formai megjelenésükben, stíluskeveredésükkel súlyosan vétének a követelményekben meghatározott kritériumokkal szemben.

Kapu, kerítés

Az építményekhez köthetők a kapuk és kerítések is. A Kárpát-medence különböző tájegységein sok esetben hasonló, más esetekben teljesen különböző kapuk és kerítések találhatók. Az alkotó kötelessége megnevezni a tárgyat, a forrást, és ez alapján lehet dönteni arról, hogy az adott tárgy hordozza-e azokat az értékeket, amelyek alapján minősítést kaphat.

Kizáró ok lehet a stílusok, tájegységek vagy korszakok keveredése, egyidejű megjelenítése, illetve a rossz minőségű technikai kivitelezés, idegen anyagok használata. A kerítések és kapuk esetén ma egyre többször találkozunk fémmel. Ezt a területet a kovácsmunkák bírálatánál külön kell tárgyalni, azoknak azonban illeszkedniük kell a tárgy összképéhez.

Kategóriák

HA (Hagyományos A)

A kapu, a kerítés akár lakóingatlan, akár gazdasági épület, közterület vagy más egyéb tér határolására készült, feleljen meg annak a célnak, amiért létrehozták. Gyakorlati használhatósága maradéktalanul érvényesül. Anyagválasztásában kifogástalan, szerkezetében, kivitelezésében érvényesüljenek a tradicionális elvek. Az anyagválasztás biztosítja a tartós használatot. A szerkezeti megoldások az évszázadok alatt kikristályosodott technológiát kifogástalanul alkalmazzák. A létrehozott alkotás jól használható napjainkban is. Az építmény egésze, megjelenése egyben és részleteiben is arányos, harmonikus. Az esetleges díszítményeken keresztül jól felismerhetők az adott tájegységre jellemző előképek, valamint a korstílus. Felületkezelése hagyományos, tradi-

cionális. Megjelenése természetes. Amennyiben színeket alkalmaz, követi az eredeti színeket, anyagokat. Összességében példaértékű, követésre alkalmas.

HB (Hagyományos B)

A kapu, a kerítés vagy a kettő együtt, azaz a tárgy megfelel a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. Egészében és részleteiben arányos. Funkcionálisan legyen jól használható. Szerkezetük, díszítményük legyen harmonikus. Az emlékanyagban legyenek kitapinthatók az előképei. Felületkezelése ragaszkodjon a hagyományokhoz. Szervesen illeszkedjen az épülethez, a térhez és összességében emelje az építmény harmonikus összképét. Kisebb hiányosságok előfordulhatnak, ha az alapvetően nem sérti a kategória követelményeit.

MA (Modern A)

A HA kategóriánál leírtak mellett a tárgy újszerűen, a mai kor tárgykultúrájába beilleszkedve jelenik meg a környezetben. Anyaga, technológiai kivitelezése, használhatósága, maradéktalanul érvényesül. A tárgy összképe alapján felismerhető, hogy az a történelmi korok tradicionális tárgyi kultúrájából táplálkozva jelenik meg. Az újszerű megjelenítés, funkció, a jelzésértékű díszítmény példaértékű, követendő.

MB (Modern B)

A HB kategóriánál leírt szempontokat itt is figyelembe kell venni a megköötéssel, hogy az újszerűséget kihangsúlyozzuk. A tárgy megfelel a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. Egészében és részleteiben is arányos, harmonikus. MB minősítést kaphat akkor is, ha kisebb hiányosságok előfordulnak, amennyiben azok a tárggyal szemben támasztott alapvető követelményeket nem sértik.

Ajándéktárgy

Előfordulhat, hogy kisméretű makett készül – melyre számtalan példát látunk, különösen a határon túli magyarlakta területeken – kifejezetten ajándéktárgy létrehozása céljából. Ekkor természetesen kaphat jelölés nélküli számot, ha egyébként az általános leírásban megjelenő követelményeknek megfelel. Klasszikus értelemben a kategóriában ajándéktárgy megjelölésű tárgy nincs, így ebben a kategóriában a már említetteken kívül zsűriszám nincs.

Játszóterek

A játszóterépítésben – a Kárpát-medencében – nem találkozunk történelmi előképekkel. A hazai játszóterépítés előzményei igen fiatalok. Először a két világháború között, majd a II. világháborút követően létrejövő lakótelepi építkezések megjelenésétől találkozunk velük. A játszóterépítés reneszánsza erre az időszakra, az 1960-as, 1970-es, 1980-as évekre tehető. A legjobb játszóterek ebben az időszakban épültek. Két vonal érvényesült, az egyik a hivatásos építészek köréből indult, a másik a lassan ébredő kézműves társadalomnak köszönhető. Etalonnak ma is azokat a játszótereket tekintjük, amelyek a nomád nemzedék kiemelkedő alkotóinak nevéhez, egy-egy alkotócsoporthoz köthetők.

A „nagy” múltra visszatekintő játszóterépítő tevékenység napjainkra szinte kiszorult a kézművesség köréből. A legújabb szabványok nagyon megnehezítik az alkotók dolgát. Erre a zsűri nem lehet hatással. A játszóteri játékok esetén nem tisztünk a szabványok betartásának vizsgálata. Itt is elsősorban az adott játékot, illetve magát a játszóteret – mint épített egységet – lehet bírálni. Az anyagszerűség, a biztonságos, tartós igénybevételnek is megfelelő anyag, a jó használhatóság, az általános biztonságérzet, a kifogástalan minőségű igényes technikai kivitel mellett az esetleges díszítettség és a hagyományos magyar gyermekjátékok világának megidézése vezethet bennünket.

Kategóriák

HA (Hagyományos A)

HA kategóriás a játszóter – akár közintézményben (bölcsőde, óvoda, iskola, művelődési ház stb.), akár közterületen (parkok, lakótelepek stb.) vagy más helyszínen jelenik meg –, ha megfelel annak a célnak, amiért létrehozták. A gyakorlati használhatóság maradéktalanul érvényesül. Az adott területen az eszközök a használat, az igénybevétel követelményeinek megfelelően készülnek el. Anyagválasztásában kifogástalan, szerkezetében érvényesülnek

a tradicionális elvek. Szerkezeti kötése, összeépítési megoldásai kivitelezésénél az elmúlt évtizedek gyakorlatának kikristályosodott technológiáját kifogástalanul alkalmazza. A létrehozott játékok biztonságosan, tartósan jól használhatók. A játszótér elemeinek egésze, megjelenése, egyben és részleteiben arányos, szervesen, harmonikusan illeszkedik a környezethez. Formai megoldásai, esetleges díszítményei jól felismerhetők. Kötődik a korábbi játszótér-építési hagyományokhoz. A játékok színállása, felületkezelése hagyományos, tradicionális, óvja az elemeket az időjárás viszontagságaitól, ugyanakkor nem tartalmaz egészségkárosító anyagokat. Amennyiben színeket alkalmaz, követi az eredeti színeket, anyagokat. Minden esetben kerül a rikító színek vásári keveredését. Összességében példaértékű, követésre alkalmas.

HB (Hagyományos B)

A játszótér és annak minden eleme megfelel a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. A játszótér és elemei együtt és külön-külön is arányosak. Az elemek tartósan, biztonságosan használhatók. Az összkép és az egyes elemek adjanak az azt szemlélőnek, használónak esztétikai élményt is. Szerkezetük, díszítményük legyen harmonikus. Az emléktárgyban legyenek kitapinthatók az előképei. Felületkezelése ragaszkodjon a hagyományokhoz. Kisebb hiányosságok előfordulhatnak. Összességében emeli környezetét harmonikus összképét.

MA (Modern A)

A HA kategóriánál leírtak mellett a játszótér – egységében és elemein keresztül – újszerűen, a mai kor adott tárgykultúrájába beilleszkedve jelenik meg a környezetben. Anyaga, technológiai kivitelezése, használhatósága, maradéktalanul érvényesül. A tárgy összképe alapján felismerhető, hogy az a korábbi játszótér-építési kultúra szerves folytatásaként, megújult szemlélettel jelenik meg. Az újszerű megjelenítés, funkció, a jelzésértékű díszítmény példaértékű, követendő.

MB (Modern B)

A HB kategóriánál leírt szempontokat itt is figyelembe kell venni azzal a megkötéssel, hogy annak újszerűségét kihangsúlyozzuk. A tárgy megfelel

a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. Egészében és részleteiben harmonikus, arányos. MB minősítést kaphat akkor is, ha kisebb hiányosságok előfordulnak, amennyiben azok a tárgyjal szemben támasztott alapvető követelményeket nem sértik.

Ajándéktárgy

Klasszikus értelemben a kategóriában ajándéktárgy megjelölésű tárgy nincs, így ebben a kategóriában a már említetteken kívül zsűriszám nem adható.

Emlékoszlop

Általánosan elterjedt szokás napjainkban az **emlékoszlop**-állítás. Illetve más köztéri elemek megjelenése a településeken, az egyszerűbbektől az egészen különlegesekig. Az emlékoszlopoknál minden esetben vizsgálni kell azok elsődleges funkcióját, esztétikai megjelenését, a rajtuk elhelyezett díszítőelemek összhangját, a motívumok helyességét, a stílus egységességét, a túlzások kerülését, a megfelelő anyagválasztást és az anyagnak és a térnek megfelelő méretezést, a megfelelő állagvédelmet, valamint az elhelyezés biztonságát.

A köztéri alkotások között külön is meg kell említeni a **kopjafákat**, melyek az emlékoszlopokhoz hasonlóan hol magányosan, hol csoportosan fordulnak elő. Fontos, hogy az alkotónak legyen kellő előtanulmánya, ismerete a kopjafaállítás hagyományát, jelrendszerét illetően, és ez tükröződjék az alkotáson.

Bírálati szempontok

- Helyes anyagválasztás (tölgy, akác, esetleg eper).
- A nyak aránya az egész testhez képest. Az egyes elemek megtervezése, elrendezése. Az egyes elemeket elválasztó, úgynevezett párnák kialakítása. (Egy szép kopjafa elemei arányosak egymással és az egészszel is.)
- Technikai kivitelezés (gépi megmunkálás nyomai ne látsszanak, de a túlzott csiszolás is kerülendő).
- Ha van felirat, helyének kialakítása.
- A felületkezelés (csak kültéri, színtelen anyagokkal, lakkozás kizárva).

Kizáró okok: A hagyományoktól idegen jelek alkalmazása, a csúcs és a név ellentmondása (férfi, nő). Hibás tervezés, az arányoktól való túlzott eltérés. A közterületre emlékműnek készített „kopjafáknál” javasolt a zsűrivel történő előzetes konzultáció. Ezzel kapcsolatban a zsűrit szervező kollégától juthat bővebb információhoz.

Napjainkban sok más elem is kikerül a közterekre. Általános a falu határában elhelyezett üdvözlőtábla, melynek falu felőli oldalán a búcsúztató van elhelyezve. Esetenként a túlzásokra való hajlam következtében nálunk is megjelennek a falukapuk. Néha olyan helyeken is ahol azelőtt soha még hasonlóval sem találkoztunk. Napjainkban az emlékoszlopok, kopjafák mellett megjelennek más tájegységek anyagának felhasználásával készült síremlékek is. Mindezek bírálati szempontjai hasonlóak az előzőekhez.

Kategóriák

HA (Hagyományos A)

Az emlékoszlop, a kopjafa – akár lakóingatlan, akár gazdasági épület, közterület vagy más egyéb területre kerül – feleljen meg annak a célnak, amiért létrehozták. Gondolattartalma, eszmeisége maradéktalanul érvényesüljön. Anyagválasztásában kifogástalan, szerkezeti felépítésében érvényesülnek a tradicionális elvek. Anyagválasztása biztosítja a tartós használatot, az időállóságot. A motívumok, a tagolás és a feliratozás, a felület megmunkálása összhangban van. Az oszlop, kopjafa, megjelenése egyben és részleteiben is legyen arányos, harmonikus. Az esetleges díszítményeken keresztül legyenek jól felismerhetők az adott tájegységre jellemző előképek valamint a korstílus. Felületkezelése hagyományos, tradicionális, törekedjen a természetes megjelenésre. Amennyiben színeket alkalmaz, követi a hagyományos színeket, felületkezelő anyagokat. A létrehozott alkotás egyértelmű motívumaival példaértékű. Összességében követésre méltó.

HB (Hagyományos B)

Az emlékoszlop, a kopjafa és annak minden eleme megfelel a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. A tárgy egésze és elemei legyenek arányosak. Az elemek hordozzák a tárgy mondanivalóját, amiért létrejött. Az összkép és az egyes elemek adjanak az azt szemlélőnek, használónak, esztétikai élményt is. Szerkezete, díszítménye legyen harmonikus. Az emlékanyagban legyenek kitapinthatók az előképei. Felületkezelése ragaszkodjon a hagyományokhoz. Kisebb hiányosságok esetén a tárgy elfogadható. Összességében emelje környezet harmonikus összképét.

MA (Modern A)

A HA kategóriánál leírtak mellett az emlékoszlop, kopjafa – egységében és elemein keresztül – újszerűen, a mai kor adott tárgykultúrájába beilleszkedve jelenik meg környezetben. Anyaga, technológiai kivitelezése, használhatósága, maradéktalanul érvényesül. Az újszerű megjelenítés, a funkció, a jelzészzerű díszítmény példaértékű, követendő. A tárgy összképe alapján legyen felismerhető, hogy a korábbi tárgykultúra szerves folytatásaként, megújult szemlélettel jelenik meg.

MB (Modern B)

Az emlékoszlopokkal, kopjafákkal szemben támasztott követelményeknél a HB kategóriánál leírt szempontokat itt is figyelembe kell venni, azzal a kiegészítéssel, hogy annak újszerűségét hangsúlyozzuk. A tárgy megfelel a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. Összességében és elemeiben egységes, harmonikus, arányos. MB minősítést kaphat akkor is, ha kisebb hiányosságok előfordulnak, amennyiben azok a tárggyal szemben támasztott alapvető követelményeket nem sértik.

Ajándéktárgy

Előfordulhat, hogy kisméretű makett készül – melyre számtalan példát látunk – kifejezetten ajándéktárgy létrehozása céljából. Ekkor természetesen kaphat zsűriszámot, ha egyébként az általános leírásban megjelenő követelményeknek megfelel.

Klasszikus értelemben a kategóriában ajándéktárgy megjelölésű tárgy nincs, így ebben a kategóriában a már említetteken kívül zsűriszám nem adható.

Síremlékek, fejfák, sírkeresztek (sírjelek)

A síremlékek (fejfák) állításnak szokása ismét felerősödött Magyarországon.

„A paraszti készítésű sírjelek fő formai osztályai hagyományosan a felekezeti hovatartozás szerint különböztek egymástól. Így a katolikusok, a görög katolikusok sírkeresztet, keresztet, a görögkeleti valláson lévők elvéve csapottkeresztet, ruszinkeresztet, a protestánsok zárt – oszlop vagy tábla formájú – sírkövet, síremléket, vagy fejfát, kopjafát, gombfát, illetve sírtáblát, míg a falusi zsidóság főleg sírkövet, sírtáblát állított hozzátartozója sírjára.” (Magyar Néprajz VII.)

A források közül lehetőleg a terület kiemelkedő kutatóinak munkásságára kell támaszkodni. A sírjelek esetében nem javasoljuk, hogy sorozatban készüljenek.

A sírjelek bírálatának szempontjai

- A helyi hagyományos formák kiválasztása.
- Egyéni ötletek esetén az arányok és az esztétikai megjelenítés a legfontosabb.
- Technikai kivitelezés.
- Felületkezelés.

Kizáró okok

Helytelen anyagválasztás vagy aránytalan forma.

A tárgyak kultikus, szakrális funkciója személyhez kötött legyen. Nem fogadható el a szériában készített, néhány alapelem azonos megjelenítéséből építkező sírjel.

Kategóriák

HA (Hagyományos A)

HA minősítésűek a síremlékek, fejfák, sírkeresztek, emlékoszlopok, ha alapvetően megfelelnek annak a célnak, amiért létrehozták őket. A tárgy eszmeisége maradéktalanul érvényesül. Anyagválasztásában kifogástalan, szerkesztésében, szimbólumrendszerében érvényesülnek a tradicionális elvek. Az anyagválasztás biztosítja az időállóságot. A tárgyakon megjelenő motívumok, a tagolás és a feliratozás, a felület megmunkálása összhangban van. A kész tárgy tükrözi a létrehozás okát. A síremlék, fejfa, sírkereszt mint tárgy egészében és részleteiben is arányos, harmonikus. Az esetleges díszítményeken keresztül felismerhetők az adott tájegységre jellemző előképek, valamint a korstílus. A létrehozott alkotás egyértelmű összehatásával példaértékű. Felületkezelése hagyományos, tradicionális, természetes megjelenésű. Ha színeket alkalmaz, akkor követi az eredeti színeket, színezőanyagokat. Minden esetben kerüli a stílusok, korok díszítőtechnikát indokolatlan keveredést. Követendő példaként szolgál.

HB (Hagyományos B)

HB minősítésű a tárgy, ha a síremlék, fejfa, sírkereszt, egészében és annak különböző elemei megfelelnek a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. A síremlékek, fejfák, sírkeresztek elemei egységesek, arányosak. A síremlékek, fejfák, sírkeresztek anyagválasztása alapján tartós. Az összkép és az egyes elemek adjanak az azt szemlélőnek, használnak esztétikai élményt is. Szerkezetük, díszítményük harmonikus. Az emlékanyagban legyenek kitapinthatók annak előképei. Felületkezelése ragaszkodjon a hagyományokhoz. Kisebb hiányosságok előfordulhatnak. Összességében emeli környezetet harmonikus összképét.

MA (Modern A)

A HA kategóriánál leírtak mellett a síremlék, fejfa, sírkereszt – egységében és elemein keresztül – újszerűen, a mai kor adott tárgykultúrájába beilleszkedve jelenik meg a környezetben. Anyaga, technológiai kivitelezése, hasz-

nálhatósága, maradéktalanul érvényesül. A tárgy összképe alapján legyen felismerhető, hogy az a korábbi tárgykultúra szerves folytatásaként, megújult szemlélettel jelenik meg. Az újszerű megjelenítés, a funkció, a jelzésértékű díszítmény példaértékű, követendő.

MB (Modern B)

A síremlékek, fejfák, sírkeresztekkel szemben támasztott követelményeknél a HB kategóriánál leírt szempontokat itt is figyelembe kell venni, azzal a különbséggel, hogy újszerűségét hangsúlyozzuk. A tárgy megfelel a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. Átgondolt, egységes, harmonikus, arányos. MB minősítést kaphat akkor is, ha kisebb hiányosságok előfordulnak, amennyiben azok a tárggyal szemben támasztott alapvető követelményeket nem sértik.

Ajándéktárgy

Klasszikus értelemben a kategóriában ajándéktárgy megjelölésű tárgy nincs, így ebben a kategóriában a már említetteken kívül zsűriszám nem adható ki.

Nagyméretű köztéri szobrok, naiv szobrok

Bírálati szempontok

- Csak időjárásálló, kültérre alkalmas fából készülhet a köztéri szobor.
- Az arányok kisebb megváltoztatása elfogadható, ha a mondanivalót erősíti.
- Előnyös, ha egy fából készül.
- A szobor öltözete legyen a hagyományoknak megfelelő, az attribútumok legyenek arányosak, felismerhetők.
- A témától függően a színezés megengedett. A vésőnyomok lehetnek díszei az alkotásnak, plasztikusabbá teszik, a fölösleges csiszolás kerülendő.
- Az alkotás legyen harmóniában a környezettel.
- Ha van talapzat (posztamens), magassága, formája illeszkedjen a szobor mondanivalójához.

Kategóriák

HA (Hagyományos A)

A minősítésű a nagyméretű köztéri szobor vagy szoborcsoport – akár közterületre (parkok, terek, köztemető stb.), akár közintézménybe (irodaházak, kórházak, múzeumok, tanintézmények stb.), akár magánházba vagy más egyéb területre kerül –, ha megfelel annak a célnak, amiért létrehozták. Mondanivalója, eszmeisége maradéktalanul érvényesül. Anyagválasztása kifogástalan, kivitelezésében érvényesülnek a tradicionális alapelvek. Az anyagválasztás biztosítja az időállóságot. Megjelenése egészében és részleteiben is legyen arányos, harmonikus. Felületkezelése hagyományos, tradicionális, törekszik a természetes megjelenésre. Amennyiben színeket alkalmaz, követi az eredeti színeket, színezőanyagokat. Díszítménye, stílusa, korbéli elhelyezkedése korrekt. A létrehozott alkotás példaértékű, összességében követésre méltó.

HB (Hagyományos B)

A nagyméretű köztéri szobor vagy szoborcsoport és annak minden eleme megfelel a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. Az alkotás elemei arányosak. Az összkép és az egyes elemek maradandó esztétikai élményt adnak az azt szemlélőnek. Megfogalmazásuk, díszítményük harmonikus, kivitelük jó. Az emlékanyagban kitapinthatók előképei. Felületkezelése ragaszkodik a hagyományokhoz. Kisebb hiányosságok előfordulhatnak. Összességében emeli a környezet harmonikus összképét.

MA (Modern A)

A HA kategóriánál leírtak mellett a nagyméretű köztéri szobor vagy szoborcsoport – egységében és elemein keresztül – újszerűen, a mai kor adott tárgykultúrájába beilleszkedve jelenik meg a környezetben. Eszmeisége, anyaga, technológiai kivitelezése, esztétikuma, maradéktalanul érvényesül. Az újszerű megjelenítés, a funkció, a jelzésértékű díszítmény példaértékű, követendő. A tárgy összképe alapján felismerhető, hogy az a korábbi tárgykultúra szerves folytatásaként, megújult szemlélettel jelenik meg. Követésre méltó.

MB (Modern B)

A nagyméretű köztéri szoborral és szoborcsoportokkal szemben támasztott követelményeknél a HB kategóriánál leírt szempontokat itt is figyelembe kell venni, azzal a különbséggel, hogy az újszerűséget hangsúlyozzuk. A tárgy megfelel a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egységének. Összképében és részeiben, elemeiben is arányos. MB minősítést kaphat akkor is, ha kisebb hiányosságok előfordulnak, amennyiben azok a tárggyal szemben támasztott alapvető követelményeket nem sértik.

Ajándéktárgy

Klasszikus értelemben a kategóriában ajándéktárgy megjelölésű tárgy nincs, így ebben a kategóriában a már említetteken kívül zsűriszám nincs.

Összeállította: SZÉLL JÁNOS

NÉPI HANGSZEREK

A hangszer egy olyan speciális művészeti produktum, amely egy másik művészeti ág, a zeneművészet alapeszköze. Egy tárgy akkor válik hangszerré, ha azon a megfelelő zenei hangokat és a hangközök összefüggéseit, arányait jól alakították ki, aminek következtében azt jó hangzással meg lehet szólaltatni, és ez a hangzás megfelel az adott hangszertípus jellemző hangzásvilágának, egyedi sajátosságainak.

Kettős elvárás jelenik meg tehát ennél a tárgycsoportnál: a hangszerész szakmai és az előadóművészi. Ennek a kettős szempontrendszernek az érvényesítése már önmagában is igen megnehezíti a hangszerbírálatot, de esetünkben ezt még az is fokozza, hogy magyar népi hangszerekről van szó.

Ezt viszont nagyon nehéz definiálni. Mitől magyar és mitől népi egy hangszer? A népi hangszerek csoportja a ma is intenzíven változó zenei ízlés hatására hogyan, milyen irányban változik?

Próbáljuk tehát először meghatározni a magyar népi hangszerek csoportját.

1. Gyermekjátékokhoz közeli határterületet képeznek a különböző **zajkeltő eszközök, jelzőeszközök, ritmushangszerek**: kereplők, csengők és kolompok, köcsögduda, bika, nád- és cserépsípok, zuzuló, kánászkiáltó, fakürt.
2. **Pásztorhangszereink** és bizonyos, tájegységhez kötődő hangszertípusok képezik azt a csoportot, ahol a legkönnyebben értelmezhető a hangszer és a népművészet egysége. A furulyafélék, citera, duda, tekerő, tambura, koboz, gardon, facimbalom elég egyértelmű, múzeumi adatokkal jól alátámasztott csoportot képez. Küllemük, használati értékük, díszítményeik szervesen illeszkednek népművészetünkbe.

3. Problémás azonban a **cimbalom, a hegedűcsalád, a hárfa, tárogató, dob** megítélése. Ez a hangszercsoport tehát gondolatmenetünk másik határterületét alkotja: a klasszikus iparművészettel határos vagy azzal megegyezik.

Az első csoportba tartozó zajkeltő eszközöknél bőséges lehetőség van innovatív fejlesztésre, a népművészetben gyökerező új formavilág kialakításában. Ebben az esetben inspirálóak lehetnek a világ bármely pontján fellelhető ősi hangszerek, gyermekjátékok. Hiszen, ha egy maracas (kókuszdióból készült csörgő) lopótökből, kobakból készül, akkor nem idegen a magyar hagyománytól. Ha egy kasztanyetta formavilága hazai eszközökre utaló, természetesen befogadható. Ha egy kalimba (amelynek eredetileg is pentaton a hangsora!) kisebb dísztökből készül, elfogadható. Különösen támogatandó, ha ezeken a tárgyakon a kobakra vagy szarura jellemző karcolt motívumok megjelennek. És természetesen a minták (jelek) a magyar népművészetben gyökereznek.

Második csoportunk (pásztorhangszerek, tájegységek hangszerei) bizonyos értelemben szigorúbb elbírálású, hiszen a „**valódi**” **népi hangszerekről** van szó.

Nem kérdés, hogy azok a hangszerek, amelyek múzeumi tárgyak alapján, megfelelő anyagválasztással, technológiával, díszítménnyel bírnak, illetve akusztikai és zeneesztétikai tulajdonságaik megfelelőek, zsűri elé bocsáthatók. Soha nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy a hangszerek a folyamatosan változó zenei és esztétikai kívánalmaknak kell, hogy megfeleljenek. Például a **citerák** diatonikus hangsorát fölváltó kromatikus rendszer olyan forradalmi változás (mindössze 60–80 éve!), amely gyökerelesen változtatta meg a játéktechnikát (a nyomót kiszorította az ujj) és a zenei gondolkodást (a modális sorokat felváltotta a tonális zárlat). Igen szélsőséges a formavilága is e hangszernek. A mára teljesen kiveszett, egy fából kivéssett vályúcitera és a dunántúli hasas citera igen messze áll egymástól. Arról nem is beszélve, hogy például a mindenki által kiemelt, hiteles népművészeknek

tartott Bársony Mihály (1915–1989), a népművészet mestere olyan formai, technikai újításokat vezettek be, olyan alapanyagokat használt, amelyek addig nem léteztek. Ez a hangszercsalád jelenleg is folyamatosan újul. Standardizálódtak a menzuraméreték, különböző akkord- és basszusciterák készülnek, a tamburazenekarok mintájára.

Ugyanilyen, az előadó-művészet által generált fejlődésen esett át 15–20 éve a **tekerő**, és jelenleg a **duda**. Ez utóbbi esetében (és több más hangszertípusnál is) kifejezetten indokolt pl. egzotikus alapanyag használata. Az utóbbi időkben készített **kobzák** sok esetben historikus lantformát követnek. Ez természetesen nem probléma, hiszen maga a koboz is ebbe a családba tartozik. Ráadásul úgy a koboz, mint a lant jelenléte igen régóta adatokkal igazolt. A **gardon** esetében egyelőre még fordított a probléma: rosszul értelmezett autentizmus címén sok tárgyon az igénytelenség dominál, ami a hangzást is veszélyezteti.

Második hangszercsoportunknál tehát hangsúlyozhatjuk az autentikus előképeket, amelyeket semmiképp nem lehet figyelmen kívül hagyni, de látnunk kell az előadó-művészet által generált állandó változási igényt.

Harmadik hangszercsoportunk legnagyobb problémája, hogy szinte kizárólag zenei használata teszi népi hangszerré. A múzeumokban fellelhető **paraszthege dúk**, **cigány hárfák** és **cimbalmok** olyan akusztikai és esztétikai szintet jelentenek, amelyek nem követendők, és semmiképp sem a parasztság zenei igénye alakította ki, hanem a „jobb híján” kényszere!

Tehát olyan klasszikus hangszerek, amelyek semmi módon nem köthetők paraszti kézművességhez, nem tartoznak a népi iparművészet tárgykörébe. Ennek ellenére bizonyos típusokat és megjelenési formákat nem kell elutasítani.

Például a klasszikus hegedűcsalád esetében a gyimesi (öthúros) hegedű, a három- és négyhúros kontra (különösen, ha belső szerkezeti sajátosságokkal is bír – a másképp jelentkező húrnyomás kompenzálása a gerendával, plasztikával), az autentikus vonóformák (sajnos egyre kevesebb zenész használja!). A NIT zsűrizésnek azonban nem feladata a klasszikus hangszerek elbírálása! Azonban nem zárható ki annak a lehetősége, hogy egy-egy klasszikus hangszernél a kutató kedvű készítő olyan paraszti előképet talál (különleges

hangnyílás, érdekes csigamegoldás, karcolt-faragott díszítmény), amely nem rontja a hangszer akusztikai tulajdonságait, és új, különleges esztétikai élményt ad. (Előfordulhat ilyesmi a kerethárfa és cimbalom felületén megjelenő díszítések formájában is.)

Ugyan ide sorolandó a modern **tárogató** (Schunda és Stowasser óta) jelenléte népzeneinkben. Szerencsére egy hosszabb szünet után újraindult a manu-fakturális készítés, ahol nemcsak a modern változat, hanem az előzménynek tekinthető kuruc típus is készül.

Eddig tehát különböző problémákat vettünk sorra a hangszerek oldaláról. Most vizsgáljuk meg ugyanezt hangszerkészítőink szemszögéből!

Bármely hangszertípussal érkezik egy alkotó a zsűrizésre, annak valamilyen magyar népművészeti előzménye kell, hogy legyen. Ez lehet maga a hangszer, de akár forma, díszítőmotívum is, a fentebb soroltak szerint.

Alapanyag

Elvárható, hogy a hangszerek túlnyomórészt természetes alapanyagból készüljenek. Nem szabad azonban kizárni a szintetikus anyagok használatát, hiszen ma már a legkiemelkedőbb klasszikus (mondjuk hegedűkészítő) mesterek is használnak pl. szintetikus ragasztóanyagokat, felületkezelést. De: ezt akkor és csak akkor, ha az alkotó a megfelelő, hangszer- és technológiaspecifikus anyagot használja! (Pl. a hegedűkészítők által fugoláshoz használt szintetikus enyv nagy kötőszilárdságú, sejtszerkezetbe szívódó, de ugyanakkor rugalmas és bontható kötést biztosít. Ez nem helyettesíthető pl. egy kétkomponensű műgyanta ragasztóval, amely hőérzékeny merev kötést ad!)

Elvárható, hogy a hangszerek hazai alapanyagból készüljenek. Ez alól csak akusztikai, hangszerhasználati szempontok adhatnak felmentést! (Fafűvósok esetében kifejezetten előremutató irány az egzóták használata.)

A zsűrizésen figyelembe kell venni, hogy a hangszerek szerelékei változó-kopó alkatrészek, esztétikai megítélésüket gyakran felülírja az előadóművészek szempontrendszer, amelyet feltétlenül tolerálni kell! Visszatérő probléma

például a hangolókulcsok (fém, műanyag), húrok (műanyag, karbon), nádak (műanyag), fúvóka (műanyag, üveg) stb. kérdése.

Hangszerész szempontból tehát hasonló problémák jelentkeznek, mint klasszikus kollégáinknál a kópiakészítés módszerei, ahol két fő irányzat van: a legapróbb részleteket is hűen másoló módszer, illetve a stílusjegyeket megragadó megoldás. Esetünkben ez azt jelenti, hogyha egy kézműves autentikus módon (pl. múzeumi hangszer alapján) készít hangszert, akkor igyekezzen a lehető legtöbb paraméterben megfeleltetni hangszerét az eredetihez úgy, hogy közben a tárgy használati értéke megfeleljen a jelenlegi zenei elvárásoknak. Ha azonban új formavilágú hangszert készít, akkor annak arányai, formavilága, díszítményei harmonizáljanak az előképekkel. (Lehet akár kék alapszínű tekerőt is készíteni, hiszen a környék festett bútorain, viseletein meghatározó az is, csak a színarányok, méretarányok idézzék fel a paraszti előzményt, a formában és díszítményekben megfogalmazott jelrendszer a magyar népművészetben olvasható tartalmat adjon!)

Előadó-művészeti szempontok

A kor zenei elvárásainak megfelelő, kitűnően használható hangszerek készüljenek. Az esztétikai elvárások csak ezután következnek.

A tiszta zenei hang. (Természetesen ide értve a magyar népzene speciális hangsorait is, pl. dunántúli, palóc furulya.)

- Erőteljes megszólalás. (Hangszereink évszázadok óta folyamatosan hangosodnak.)
- Zajmentes működés.
- Egyforma zenei minőségben megszólaló hangok a teljes játszható hangtartományban.
- Könnyű hangolhatóság, a hangmagasság biztos megtartása.
- Standard méretek zenei és játéktechnikai szempontból egyaránt.
- A hangszer megfeleljen színpadtechnikai elvárásoknak. (Mikrofonozás esetén a hangsugárzás iránya „mikrofonbarát” legyen, beépített elektronikánál megtartsa a hangszer akusztikus karakterét.)

Esztétikai szempontok

- A hangszer tükrözze az előadó zenei ízlését (más küllemű hangszert választ egy utcazenész, historikus előadó, hagyományörző vagy világzenével foglalkozó muzsikusk).
- A hangszer illeszkedjen a kor esztétikai világába. (Példa: a tekerő a múlt században világos színű, matt felületű, általában kevés festéssel, csekély karcolt díszítéssel rendelkezett. A revival mozgalom kezdetén világos színű, fényes felületű, sok festett és faragott díszítménnyel rendelkezett, ahogy a kor megújuló népművészeti mozgalma – és beatkultúrája – elvárta. Manapság a matt felületű, sötét tónusú, díszítménymentes hangszerek a legnépszerűbbek.)

Összefoglalás

A hangszerzsűrizés nagyon sok szempontrendszerrel fölvonultató, rendkívül összetett feladat.

Néhány szempont nem kétséges:

- A hangszer illeszkedjen a Kárpát-medence zenei hagyományaiába.
- A felhasznált alapanyagok túlnyomórészt hazaiak legyenek, a technológia feleljen meg a paraszti kézművesség és a klasszikus hangszerkészítés elvárásainak egyaránt.
- A hangszer esztétikai megjelenése tükrözze a paraszti kultúrát, díszítőmotívumai illeszkedjenek a népünk tradicionális jelrendszerébe.
- A hangszer zenei szempontból feleljen meg a legkorszerűbb, legmagasabb szintű elvárásoknak.

Kategóriák

A zsűrizés során hangszerész szakmai, előadóművészi és népművészeti szempontokat egyaránt figyelembe kell venni.

A hagyományos A, B kategóriájú hangszerek mindegyikének népművészeti előképe kell, hogy legyen. Ide sorolandók a kópiahangszerek és a megjelenésükben hagyományos, de felszereltségükben korszerűsített hangszerek.

A modern A, B kategória az új formatervezésű, a népművészet elemeit modern felfogásban felhasználó hangszerekre vonatkozik.

Az ajándéktárgy kategória a nagyobb mennyiségű, tömegigényeket kielégítő tárgyakra adható.

Összeállította: EREDICS GÁBOR, GÁTS TIBOR, SZABÓ ZOLTÁN közreműködésével SZERÉNYI BÉLA

FAJÁTÉKOK

A játék a gyermeki lét alapvető sajátja. Összetett, az egész személyiséget átható tevékenységi rendszer, melynek mibenlétével nem tisztünk most foglalkozni. Jelen esetben játékon azt az eszközt értjük, melynek segítségével játszunk. Ebből következik a játék legfontosabb attribútuma: legyen alkalmas arra a feladatra, aminek szánták, azaz elsődleges a gyakorlati funkció.

A gyakorlati funkció mellett fontos annak esztétikai, rituális, kultikus, szakrális és nem utolsósoron reprezentatív funkciója is.

A hagyományos kézműves tárgykészítés sok esetben nagyon kötött, szabályaitól nem lehet eltérni. A játékok egy részénél is találkozunk ezzel a kötöttséggel, más esetekben pedig kifejezetten igényli a nagy variabilitást.

A játék megítélésének nehézsége abban rejlik, hogy szinte bármi játéknak tekinthető a legegyszerűbb sárpuskától az egészen bonyolult, minden részében aprólékosan kidolgozott, összetett tárgyakig. Ennek megfelelően mindig a konkrét tárgyat – mint önálló egészet – kell vizsgálni. Maguknak a tárgyaknak a vizsgálata is többféle megközelítésben lehetséges. Az egyik megközelítés az anyagszerűség. Ha az anyag és a megmunkálás az adott tárgy esetében annak funkcióit szolgálja, azzal összhangban van, az a legszerencsésebb. Ez a fajta megközelítés azonban csak akkor használható jól, ha a tárgy anyaga homogén. Összetettebb játékok esetében már sokkal nehezebb a megítélés. Természetesen ebben az esetben is lehet vizsgálni, mennyire optimális azok összehangolása. A kirívóan eltérő, rossz anyag- vagy technika-választás a tárgy esztétikai értékeinek romlásához vezet.

Vizsgálni kell, hogy az adott játék milyen előképekkel rendelkezik a műfajon belül. A hagyományoktól teljesen eltérő, a kifejezetten művi világot tükröző játékokat nem lehet elfogadni. A stílus olyan jellemző, amely a tárgy tartalmi és formai jegyeit átfogja. Ezek a jellemzők megmutatják, hogy a tárgy – illetve előképe – társadalmilag, kulturálisan, történelmi előzményeit tekintve milyen időszakban alakulhatott ki, azaz a tárgy milyen

időszak hagyományaiból, stílusjegyeiből, mely szűkebb terület, tájegység, csoport tartalmi, formai jegyeiből táplálkozik. A jól beazonosítható alkotás bírálata mindig konkrétabb értékelést tesz lehetővé.

A tárgyak megítélése arra vonatkozik, hogy az adott tárgy megfelel-e az alkotó által a műbírálati kérelemben leírtaknak, illetve a zsűri által felállított szakmai követelményeknek. Ez csak akkor lehet jó, ha a kérelmező pontos leírást készít a bírálati kérelemben.

Az alkotótól elvárható, hogy szakterülete múltját, hagyományait, formavilágát, díszítményeit, korstílusait, valamint az alkotáshoz szükséges szakmai, technikai és anyagismeretet birtokolja, és azokat a tárgyalakotás folyamán magabiztosan alkalmazza. A tárgy ne legyen szolgai másolása egy már korábban elkészített tárgynak, díszítményei ne legyenek kisszerű ismétlések, hanem a korábbi tárgyi világ szellemiségét felhasználó, a hagyományból táplálkozó, ugyanakkor a mai kor követelményeinek megfelelő alkotás jöjjön létre.

Minden tárgyban érvényesülnie kell a korábbi korok népművészeti értékeinek, melyek közül a legfontosabb a tartalom és a forma, az anyag és a forma, a funkció és a forma, illetve a díszítmény harmóniája. A díszítmény esetén az alkalmazott technika és a motívumok, illetve a díszített felület összehangolása, a tárgy színállásának helyes megválasztása, színek alkalmazása esetén a megfelelő, a korra és a tájegységre jellemző tiszta alapszínek alkalmazása.

A tárgyak színállása döntő módon befolyásolja a tárgy megítélését. A szín megválasztása – az utóbbi időben – fatárgyak esetén döntően natúr, azaz a fa eredeti formájában jelenik meg előttünk. Tudatos anyagválasztás esetén ez hasznos, ellenkező esetben rontja a tárgy megítélését.

Az elmúlt évtizedek játékkészítő gyakorlata felszínre hozott olyan tárgyakat is, melyek nem voltak jellemzőek a XX. századot megelőzően – cséplőgép, traktor, autó, vonat, repülő, motor stb. –, hiányoznak az emlékanyagból. Ezeket ma már gond nélkül elfogadjuk, mint azt is, ha valaki a nagyon távoli múltból merít saját játéka elkészítésénél.

A megjelenő új játékok esetenként új anyagok használatát is jelentik. Minden esetben kerülni kell – ha lehet – a kézművességtől idegen technológia és a műanyaghatású alapanyagok használatát. Ugyanakkor kerülni kell az anyagszerűtlenség korunkból adódó megnyilvánulásait, melyek szinte csak szemlélhető dísz tárggyá alakítják a játékot.

Kizáró okok

Az ergonómiai szabályok áthágása, az anyagszerűtlenség vagy a tárgyon belül keveredő stílusok és technikák mindenkor a tárgy elutasítását vonják maguk után.

A magyar népművészetben a felület mindig matt vagy selyemfényű, és csak a használat során fényesedik ki. Színezett tárgyak esetében is mindig matt, és csak árnyalás nélküli tiszta színeket használ. Egy-egy tárgyon csak nagyon kevés szín szerepel. Óvakodni kell a ríktó, vásári színkavalkádtól. A magas fényű festékek és lakkok alkalmazása nem megengedett. A hagyományos anyagok használata a kötöttségek mellett is nagyfokú variabilitást tesz lehetővé.

A mai vegyi anyagok nagy része az egészségre káros összetevőket tartalmaz. Ennek megfelelően használatuk a gyermekjátékok esetében nem engedhető meg! Itt még a petrolkémiai termékekből előállított anyagok, kelmék használata sem célszerű, mivel a róluk leváló elemi részecskék allergiát idézhetnek elő a gyerekeknél.

Jó csak az a játék lehet, amely alkalmas arra, hogy azzal időről időre játszani lehessen. Ez akkor lehetséges, ha a tárgy célszerűen meghatározott funkcionális struktúra alapján készül. Napjaink játékeinak egy részét a hagyományos játékok körébe sorolhatjuk, egy része pedig teljesen megújult. Az, hogy ezek a játékok a bírálható játékok körébe tartoznak, abból adódik, hogy korábbi játékkultúránkhoz hasonlóan környezetünk tárgyi világából merítenek, onnan kerülnek ki.

A jó játék másik ismérve az esztétikus megjelenés, az anyagszerűség és az, hogy kézműves hagyományok alapján születik. A gyermekek a körükben

legelfogadottabb tárgyak nagy részét – korosztálytól függően – maguk is el tudják készíteni. Így fordulhat elő, hogy a nagyon egyszerű, csak vonalaiban felismerhető tárgytól az élethű modellig szinte mindenféle játék megtalálható az anyagban. A játék mutatja anyagában és felfogásában is a legnagyobb változatosságot. A bírálatnál a megítélés döntő szempontja, csakúgy, mint a többi tárgy esetében, esztétikai és funkcionális. Külön figyelmet kell fordítani arra, hogy a játékok egy része korosztályokhoz kötött. A karon ülő és a serdülő játékaik nagyon eltérnek egymástól. A jól megválasztott forma, a jó minőségű anyag, a helyesen megválasztott funkció, az igényes kivitel a jó játék biztosítója.

A játékok esetében minden esetben előtérbe kell helyezni a **biztonságot!**

Alapanyag

A játék anyagában legyen kifogástalan! Szerkezete (lehetőleg) legyen homogén, kivéve, ahol a technológia pontosan mást követel. Az alapanyag minőségi hibái legyenek a különböző szabványokban előírt tűréshatáron belül. A mechanikai minőség mellett ügyelni kell rá, hogy sem kémiai, sem biológiai károsodás ne legyen rajta. Fajtája mechanikai tulajdonságai feleljenek meg a belőle készítendő tárgy funkcionális követelményeinek. Összetett játék esetén az egybeépítés legyen igényes, esztétikus, szakmailag kifogástalan. A felület minősége a tárgyféleségtől és a megmunkálás módjától függetlenül legyen igényes, szép kivitelű. A megmunkálás során az anyag váljon alkalmassá funkciója betöltésére. A kifogástalan anyagból, jó technológiával előállított tárgy hosszú időn keresztül képes betölteni feladatát.

Technológiák

Az anyag mellett a műbírálat alapja az is, hogy az alkotó az anyaghoz, a stílushoz, a tárgyhoz igazodó, arra jellemző technikát alkalmazott-e. Az egyedi, kiemelkedő művészeti színvonalat képviselő tárgyak esetében ragaszkodni kell a hagyományos kézműves technológiákhoz és az általuk biztosított

mívességhez. A tartalom, a forma, a funkció és az anyag mellett ez adja meg azt a sajátos ízt, karaktert, ami a kiemelkedő népi iparművészeti tárgy legfőbb jellemzője.

Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy az anyag-előkészítés során nem alkalmazhatók a ma már teljesen nyilvánvaló technológiák. A kézművesség nem jelent feltétlenül fölösleges archaizálást, mint ahogy a rusztikusság sem jelenthet elnagyolt, hanyag, durva megmunkálást.

A különféle technikák egymásmellettisége – különösen díszítés esetén – zavaróan hat, ezért ettől lehetőleg tartózkodni kell. Lehetőleg kerüljük a tárgyakhoz nem illő technológia alkalmazását. Egy adott tárgyféleséget a hozzá kapcsolódó technológiával készítsünk el.

Különösen fontos, hogy a hagyományban gyökerező felületkezelő anyagokat alkalmazzanak, és kerüljék az egészségre ártalmas anyagok használatát, ott ahol közvetlenül a bőrrel érintkezhet.

Kategóriák

HA minősítést kap, az a játék, amely megfelel annak a célnak, amiért létrehozták. Gyakorlati használhatósága maradéktalanul érvényesül. Anyagválasztásában kifogástalan, szerkezetében érvényesülnek a tradicionális elvek. Szerkezeti megoldásai az évszázadok alatt kikristályosodott technológiát kifogástalanul alkalmazzák. A létrehozott alkotás jól használható napjainkban is. A játék megjelenése egyben és részleteiben is arányos, harmonikusan egészít ki. Az esetleges díszítményeken keresztül jól felismerhetők az adott tájegységre jellemző előképek valamint a korstílus. Színállása, felületkezelése hagyományos, tradicionális környezetbarát, természetes, törekszik a természetes megjelenésre. Amennyiben színeket alkalmaz, követi a hagyományos színeket, anyagokat. Minden esetben kerül a stíluskeveredést, a riktó színek indokolatlan alkalmazását. Szervesen illeszkedik az adott korosztály tárgyi világához. Összességében példaértékű, követésre alkalmas.

HB minősítést kap az a játék, amely megfelel a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. Összességében jól használható, esztétikus,

arányos. Szerkezetük, díszítményük harmonikus. Kisebb hiányosságok előfordulhatnak. Az emlékanyagban kitapinthatók annak előképei. Biztonságos, felületkezelése ragaszkodik a hagyományokhoz.

MA kategóriában a „hagyományos A” kategóriánál leírtakat is figyelembe kell venni. Azok mellett a tárgy újszerűen, a mai kor játékkultúrájába beilleszkedve jelenjen meg a környezetben. Anyaga, technológiai kivitelezése, használhatósága, maradéktalanul érvényesül. A tárgyra jellemző az újszerű megjelenítés, funkció, a jelzésértékű díszítmény példaértékű, követendő. A tárgy összképe alapján legyen felismerhető, hogy az a történelmi korok tárgyi kultúrájából táplálkozva, megújulva, új irányt nyitva jelenik meg.

MB kategóriában a „hagyományos B” kategóriánál leírt szempontokat is figyelembe kell venni azzal a megkötéssel, hogy az újszerűséget kihangsúlyozzuk. A tárgy feleljen meg a hármas követelményeknek – anyag, forma, funkció egysége. A tárgy kaphat akkor is MB minősítést, ha azon kisebb hiányosságok előfordulnak, amennyiben azok a tárggyal szemben támasztott alapvető követelményeket nem sértik.

Az egyszerűbb, sűrűn ismétlődő, kifejezetten ajándéktárgy, vásárfia, búcsúfia céllal létrehozott, nagy példányszámban készíthető játékok esetében az igényesen megformált tárgy **ajándéktárgy** minősítést kaphat.

Elutasítás

Azon játékok minden esetben elutasításra kerülnek melyek tartalmukban, anyagválasztásukban, díszítményükben, technikai kivitelezésükben, formai megjelenésükben, stíluskeveredésükkel súlyosan vétének a követelményekben meghatározott kritériumokkal szemben.

Zsúriadatlap

Az alkotó a zsúriadatlapon pontosan határozza meg a játék nevét, elsődleges gyakorlati funkcióját esetleg másodlagos funkcióját is. Az adott tájegységet, melynek játékanyagából merít. A kort és a korstílust, forrásmegjelöléssel

együtt. A díszítményt, a tárgy alapanyagát, az alkalmazott technológiát, a felületkezelés módját, a színállást és a stílust.

Kollekció

A bírálatot kérőnek kell minden esetben megjelölnie, hogy egyedi tárgyként vagy kollekción kíván minősíttetni egy anyagot (pl. játékszoba berendezéssel – kollekciónként, annak valamennyi elemével együtt – vagy elemenként, pl. járóka, babaágy, lovacska stb.).

Összeállította: SZÉLL JÁNOS

GYÉKÉNY, SZALMA, CSUHÉ, SÁS, KÁKA ANYAGOKBÓL KÉSZÜLT ALKOTÁSOK ZSÚRIZÉSI SZEMPONTRENDSZERE

Általános áttekintés

A gyékény-, szalma- és csuhékosarak, használati tárgyak a mai lakás- és viseletkultúrában is megállják a helyüket. A gyékény és a szalmaedények ősi formái és technikái a 19. század előtti népművészeti örökségéből ismerhetők meg. Állandóságuk és megmaradásuk a használatban betöltött szerepüknek köszönhető.

A kézműves mesterségeknél is ritkaságszámba megy, hogy ezek a fonással létrehozott tárgyak valóban kézi munkával készülnek a mai napig, és közvetlenül, feldolgozás nélkül használják fel a növényi nyersanyagot. A helyi természetföldrajzi adottságok – a vizes területek – teremtették lehetővé a gyékénnyel, sással és náddal foglalkozó mesterségek létrejöttét.

Ezek az alkotások a díszítéstől mentes forma, szerkezet, anyag összhangját és a használhatóságot példázzák. A kevésbé kutatott kosaras, szatyros mesterségek ezért is érdemelnék több figyelmet.

A csuhéfonás, amely az előbbiekkal technikában sok rokonságot mutat, fiatal mesterségnek számít. Az utolsó 100 év háziipari elvárásai szóltak bele a mesterség alakulásába. Ezért nemigen beszélhetünk helyi stílusról, jellegzetességről. Egy-két erdélyi, kárpátaljai falu alakította ki tárgytypusait, technikai változatait, de ez is csak az utóbbi néhány évtizedre tehető.

A szalmafonásra szintén a háziipar nyomta rá a bélyegét, különösen a szalmakalapgyártás tekintetében. Az aratódízsek, aratókoszorúk nagy formai és technikai változatosságot mutatnak országszerte, de szerepük a mai kultúrában kevésbé jelentős.

Tudomásul kell vennünk, hogy a népművészetet hordozó hagyományos közösségek átalakultak, megszűntek. A mai alkotók jelentős része városi, tanult

ember, aki már nem nőtt bele a hagyományba. Tanfolyamokon és szakkörökön sajátítják el azokat az ismereteket, amelyek azelőtt apáról fiúra öröklődtek.

Ez hátrány, de előny is lehet, hiszen a szakirányú iskolai képzés sűrítve adagolja a tudást, amely segít eligazodni néprajzban, művészeti ismeretekben is. A mai tudatos, széles látókörrel rendelkező alkotó, jobban tud alkalmazkodni a korhoz, és az egyéni tervei megvalósítására törekszik. Ezért a zsűrinek elfogadóbbnak kell lenni az újítások tekintetében. Ugyanakkor ezek az újítások nem lehetnek önmagukért valók. Nem várhatjuk azt sem, hogy minden mester „alkotó” legyen. A többség inkább reprodukciót készít.

Az egyéni ötletek létrehozására nagyobb lehetőség kínálkozik a kevésbé szigorú szerkezetű és nem közvetlenül használatra készülő fonott tárgyagnál.

Ezek azok a szokásokhoz, ünnepekhez kapcsolható, jelképes tartalmú vagy egyéb dísz- és ajándéktárgyak, amelyek megítélését óvatosan kell kezelnünk. Az arányos szerkezetet, formát itt is be kell tartani, és mértéktartóan kell alkalmazni a díszítést.

A játék esetében szintén a használhatóságot kell figyelembe venni a bírálatnál. A gyékényből, csuhéból, szalmából stb. készült növényi játékok, sokszor nem hosszú életűek, de mégis fontosak lehetnek a gyermekek lelki, szellemi fejlődése szempontjából.

Gyékény

- Szövéssel készült termékek – szatyor, ponyva, szőnyeg;
- Fonással (négyzetesen, zsinórkötéssel, sodrással) készíthetők – például szatyor, kosár, papucs, kalap, üveg- és bútorbekötés;
- Szakajtókötéssel készült tárolók, kenyértartó, méhkas, bölcső, ülcsi, párszárító, lábtörlő vagy kilépő stb.;
- Hármassal fonással alátét, „taposó”, kosár, bútor;
- Öltözetkiegészítők, ékszerek;
- Ünnepekhez, jeles napokhoz kapcsolható díszek;
- Játékok, bábok;
- Színházi maszkok, jelmezek stb.

Szalma

- Aratódíszek, szokásokhoz kötődő alkotások vegyes technikával;
- Szakajtókötéssel (spirális) készítmények – tárolók, alátétek, méhkas, varróvessző;
- Lapos fonással készült – kalap, kosár, alátét, szatyor, táska, szőnyeg, papucs;
- Sodrással előállított – bútorbekötés;
- Hármassal készült – alátét, lábtörlő, bútorbekötés;
- Szalmaintarzia;
- Szalmával díszített tojások;
- Ünnepekhez, jeles napokhoz készíthető díszek;
- Játékok, bábok;
- Ékszerek, öltözetkiegészítők stb.

Csuhé

- Sodrással (pödrés) készült – szatyor, táska, tároló, bútorbekötés, alátét, lábtörlő, szőnyeg, papucs, kalap, üvegbekötés;
- Behúzással (sásos) készült – kosarak, kalap, tároló, szatyor, üveg, szőnyeg, lábtörlő, papucs;
- Hármassal előállított – alátét, lábtörlő, kosár, szatyor;
- Csomózással készült – tároló, alátét;
- Csipkefonattal készült alátét, kalap;
- Öltözetkiegészítők, ékszerek;
- Játékok, bábok;
- Ünnepekhez, jeles napokhoz kapcsolható díszek stb.

Sás

- Sodrással, bútorok bekötésénél;
- Hármassal – tárolók, kínálók, kalap, szatyor, táska, lábtörlő;
- Szakajtótechnikával – kosár, tároló/tömő sás, varróvessző;
- Játékok, bábok stb.

Káka

- Díkó bekötésénél;
- Fonással kosár, tároló;
- Játékok, bábok;
- Ékszer, jeles napokhoz díszek stb.

A többi anyag (pl. fényfű) használata ritka, sokszor csak kiegészítőként szolgál.

A zsúrizés szempontjai

Az bírálatnál továbbra is elsődleges szempont a használhatóság és a minőség. Különbséget kell tenni az alkotásokba fektetett munka, idő, energia szempontjából. Ezért a kisméretű, egyszerűbb alkotások (például karácsonyfadíszek, boronák) csak tárgysorozatban adhatók be, többféle technika megjelenítésével.

Alapanyag

A fonott tárgyak minőségét a formai kialakításuk, az anyag felületének és megmunkálásának (fonásának-szövésének) a szépsége adja. Ezért az anyagválasztásra nagy hangsúlyt kell fektetni.

A Kárpát-medencében megtalálható vadon termő és termesztető növény, amely alkalmas fonásra. Minőségét a helyes szedés, tárolás, áztatás, előkészítés biztosítja.

- Különböző gabonafajták szalmája;
- Széles és keskeny levelű gyékényfajták;
- Káka;
- Sás;
- Különböző kukoricafajták csuhéja.

A különböző anyagok kombinálása indokolt esetben lehetséges. Vessző csuhéval, vessző kákaival, bőrszíjak, fogók, megerősítések stb. alkalmazása. Faváz bútoroknál, betlehemnél stb.

Cérnát, spárgát, rafiát lehet használni bizonyos fonatok összevarrásánál. A gyékényszövés felvetéséhez spárga is használható, de A kategóriába csak

az ijannal felvetett munka sorolható. A ragasztás csak szükség esetén alkalmazható – úgy, hogy ne látsszon.

Drót használata megengedett némelyik szalmamunkánál erősítésként, tartóelemként.

Díszítmény, stílus

- Hagyományos fonatminták helyes alkalmazása;
- Hagyományos minták újszerű kombinációja;
- Új mintaelemek harmonikus alkalmazása.

Követelmény a felület szabályossága, rendezettsége, ritmusa.

Ezeknek az alkotásoknak a dísze maga a fonat, illetve a szövet textúrájából, szépségéből adódik, külön dísz általában nem bír el az anyag. Kivétel pl. a szalmakalapok szalag- vagy fonatdísze.

Felületkezelés

- A fehérítés elfogadható;
- A növényekkel színezett anyag elfogadható;
- Pác és egyéb színezék elfogadható;
- Matt lakk indokolt esetben elfogadható;
- Enyves kezelés elfogadható.

Forma

- A hagyományos formák továbbvitele, követése;
- A hagyományos formákból kiinduló arányos szerkezetű tárgyak;
- Új formák tervezése, a használat szempontjait figyelembe véve.

Mindegyiknél követelmény a méret, a funkció és a szerkezet harmóniája.

Forrás

- A hagyományos alkotások mintája,
- tájegység,

- időszak,
- vagy mester megjelölésével.

A zsűriadatlap kitöltésénél nagyon fontos az alkotások forrásának megjelölése, a tárgyak pontos leírása, mivel a szakmailag mégoly felkészült zsűri sem ismerheti a mesterségek minden rá vonatkozó részletét, változatait.

Funkció

- A használhatóság elsődleges;
- Hagyományos tárgyak új funkcióban;
- Mai használatra készített alkotások.

Kategóriák

HA

- A kategóriába a kiemelkedő színvonalon megalkotott fonott, szövött, szálanyagokból elkészített használati tárgyak, ill. jelképes alkotások sorolhatók, amelyek a magyar népművészet hagyományait követve, magas mesterségbeli tudást, és a technika tökéletes ismeretét jelenítik meg.
- Színvonalasan elkészített reprodukció is kaphat HA kategóriát.

HB

- A kategóriába azok a fonott, szövött, szálanyagokból készült használati, ill. jelképes alkotások sorolhatók, amelyek a népi iparművészeti tárgyak minősítési kritériumainak megfelelnek, követik a magyar népművészet hagyományait, és technikailag színvonalasak.

MA

- A kategóriába azok a szálanyagokból készített, technikailag kifogástalan egyedi alkotások sorolhatók, amelyek magas színvonalon fejlesztik tovább a magyar népművészet hagyományait, tervezésükben, kivitelezésükben jelentős újításokat tartalmaznak, de népművészeti gyökereik felismerhetőek.

MB

- A kategóriába azok a szálanyagokból készített technikai szempontból a népi iparművészeti tárgyak kritériumának megfelelő alkotások sorol-

hatók, amelyek a magyar népművészet hagyományait követve jelentős újításokat tartalmaznak.

Ajándéktárgy

- Apróbb ajándék- és dísz tárgyak, amelyek rövid idő alatt, kevés anyagból, sorozatban is elkészíthetők.
- Ezek lehetnek fonott ékszerek, ünnepekhez kapcsolható díszek, jelképes tárgyak stb.
- Kicsinyített másai a hagyományos alkotásoknak (pl. kicsi szakajtó, tápéi szatyor, amely gyerekjátékként, emléktárgyként is funkcionálhat).
- Az egyéni ötletek, újítások itt is megvalósíthatók.
- Az ajándéktárgynál is követelmény a minőségi kivitelezés és a népművészeti hagyomány megjelenése. A mives kisebb méretű alkotások nem feltétlenül ide sorolandók.

Kizáró okok, elutasítás

- Ha a tárgy technikailag hibás.
- Esztétikailag kifogásolható.
- Anyaghasználat nem megfelelő.
- A túlsúfolt, több fonásfélét sűrítő dísz a magyar ízlésvilágra nem jellemző
- A rávarrt, pl. a csuhé esetében kitömött virágdíszeket, sallangokat feleslegesnek tartjuk.
- A polgári előképek, nipppek átültetése fonatba nem javasolt.
- Nem fogadható el a felületi festék és a fényes lakk használata.
- Ha más anyaggal kombináljuk a fonatainkat, annak az anyagnak a minősége, kivitelezése is kifogástalan legyen (pl. faalap betlehemnél).
- Műanyag használata kiegészítőként sem megengedett.
- Dísz tárggyá leminősített, ma is használható tárgy nem elfogadható (pl. edényalátét rátett virágdíszel).
- A szalmaintarzia esetében az életképek, naiv intarziákat nem javasoltak.
- Játéknak nem elfogadható a leragasztott (pl. csuhé) figura.

Kollekció

Azok az alkotások, amelyek stílusban, technikában vagy használat szempontjából összetartoznak, egy zsűriszámot kaphatnak.

Egyéb

A tervezés és a munkafolyamatok megosztásának problémái:

A szálanyagokból készült népművészeti alkotásoknál a tervezés nem kap lényegi hangsúlyt. E tárgyak formavilága, mintázata átlátható a hagyomány felől, vagy csak kevés eltérést, változtatást mutat.

Mivel ezeknek az alkotásoknak a munkafolyamata végig kézi munkát feltételez, a készítő keze nyoma, egyéni fonásmódja, sodrástechnikája stb. felismerhető, és ez teszi egyedivé a munkát.

E tárgyknál nem elképzelhető, hogy a tervezői és kivitelezői munka szétváljék. Ezért kizárólag tervezésre nem lehet zsűriszámot adni a hagyományos kategóriánál.

A tervezésnek a modern kategóriánál van jelentősége, illetve mintapéldány készítése esetén sorozatban gyártott termékeknél.

A modern alkotásnál a tervezés és kivitelezés dokumentumait csatolja az alkotó a zsűriadatlapjához.

Egyes szálanyagokból készült alkotásoknál felmerült a probléma, hogy „előregyártott” fonatokat használ a készítő, amelyből összeállítja a tárgyat. A nagyobb tömegű eladásra szánt termékeknél terjedt el ez a fajta „munkamegosztás” (pl. szalmadíszeknél).

Az ilyen módon készített tárgyak zsűrizésénél az előkészített anyag eredetét meg kell jelölnie az alkotónak, hogy a munka nehézségi fokát el lehessen bírálni.

Összeállította: BÁRÁNY MARA

FŰZVESSZŐBŐL ÉS A KÁRPÁT-MEDENCÉ- BEN TALÁLHATÓ FONHATÓ KEMÉNYSZÁRÚ ANYAGOKBÓL KÉSZÜLT ALKOTÁSOK

Általános áttekintés

A vessző, a mogyoró, nyír, különböző liánok stb. és lágyszárú fonható anyagok az emberiség ősi mesterségeinek, anyagai közé tartoznak. Az anyagok különbözősége hihetetlen módon fog át kultúrákat és időket, mivel a fonható növényi anyagok az egész világon fellelhetőek az ökológia sajátosságoknak megfelelően.

Fűz vessző termesztésével és fonásával már az ókori Római Birodalomban foglalkoztak, erről a kor híres botanikusa hagyott feljegyzéseket. Ezek a feljegyzések alapozzák meg az európai és hazai kosárfonás kialakulásának történetét. A paraszti háztartások mindennapos fontos kiegészítő tevékenysége lett a vesszőfonás legegyszerűbb formája. Később a készítek folyamata változott, sokféle, az anyag diktálta technikai fejlesztést alakítottak ki az akkori mesterek, a parasztspecialisták. Hosszú és sokféle hatásra alakult ki a vesszőfonás, kosár- és bútorkészítés arculata. Németalföldről felénk irányuló, már iparszerű fonáskultúra találkozott a Kárpát-medencében éppen csak kibontakozó tudománnyal. Ez nagyon szépen ötvöződött, a magas szintű technikai tudás nagyon hamar épült be a Kárpát-medencében élő magyarság fonáskultúrájába, megőrizve a hagyományos formákat, csiszolódott, változott, és változik napjainkig. A Körös, a Tisza, a Dráva és a Duna mentén alakultak ki fonóközvetek, szövetkezesek, és családok voltak a szakma jeles alakító képviselői. Ezt a folyamatot erősen befolyásolta, meghatározta az alapanyag fellelhetősége, később termesztése. Az alapanyag kérdése ma a fonáskultúra sarkalatos pontja.

Mára ez részben átalakult. Elsősorban megszűntek a szövetkezesek, és egyre kevésbé száll apáról fiúra a mesterség.

A mesterséget először ágazati képzés keretében kezdték tanítani általában a nagyobb fonóközpontok szervezésében, majd az Országos Képzési Jegyzék kialakításával az oktatható szakmák közé került.

A vesszőből készül tárgyak többnyire használati tárgyak, kosarak és bútorok, játékok, illetve lehetnek díszletek, belsőépítészeti megoldások, építmények részei. A tárgy kialakításánál alkalmazott fonástechnika, a struktúraváltás magában hordozza a díszítés lehetőségét.

A fonott tárgyak iránti kereslet a közönség érdeklődése folyamatos, ez a kultúra folyamatos megújulásának, a mesterek, alkotókedvének köszönhető. A mesterség jelenleg is reneszánszát éli, megújulóban van.

Alapanyag-választás

Különös figyelmet kell fordítani arra, hogy:

- megfelelő minőségű, kizárólag hazai alapanyagú termesztett vagy vadon termő fűz, kőris, mogyoró, juhar, iszalag, szőlővenyige, orgona, ezüsfá vesszejét vagy hasítékát válasszuk, ez az adott tárgyhoz megfelelő méretű, jól előkészített legyen,
- a segédanyagok is megfelelőek legyenek.

Technikai kivitelezés

Különös figyelmet kell fordítani arra, hogy:

- a tervezett tárgyhoz a legmegfelelőbb kivitelezést alkalmazzuk,
- a díszítésnél vegyük figyelembe a struktúrából adódó lehetőségeket:
 - kosáralj kialakítása,
 - lábazat,
 - berakás, sorosfonások,
 - köztes és zárógyűrűk,
 - megfelelő szegések alkalmazása,
 - megfelelő felületkezelés alkalmazása.

Funkció és forma, stílusok

Különös figyelmet kell fordítani arra, hogy:

- a tárgy alkalmazkodjon a használati igényekhez,
- az alkotó vegye figyelembe a mindenkori változások igényeit,
- a tervezésnél a formát, alapanyagot, technikát, díszítményt megfelelően alkalmazzuk együttesen.

Alapszempon a mértéktartás, a megfelelő tudás, az ízlés. A kultúrában előforduló, a gazdálkodásban a háztartásban, a lakásbelsőben használt kosarak, bútorok ízléses, a mai kornak megfelelő újragondolása, átírása kialakíthatja az alkotó egyéni stílusát.

Forrás

Fontos a forrásul szolgáló múzeum, tájház, a forrásul szolgáló tárgy keletkezése feltehető idejének, a gyűjtés időpontjának megjelölése a jelentkezési adatlapon.

A zsűrizés szempontjai

Minden zsűrizésre beadott tárgy esetében a legfontosabbak az előzőekben felsoroltak, és azok az esztétikai szempontok, melyek nélkül a tárgyak elvesztik alkotásminőségüket.

Alapkövetelmény a forma, alapanyag, díszítmény harmonikus, a funkciónak megfelelő alkalmazása.

Nagyon fontos, hogy az alkotók valóban alkotásként tekintsék, és így készítsék el a zsűrizésre beadott – akár értékesítésre is szánt – tárgyaikat.

Kategóriák

HA kategóriában elfogadott tárgyak azok az alkotások, melyek figyelembe veszik és követik a hagyományos használati darabokat. Tulajdonképpen egy régen is használt tárgyat, alkalmaznak mai szükségleteknek megfelelően.

A szálanyagokból készült használati tárgyak (múzeumi, tárgyi leletmentés pontos másolatai is kaphatnak **HA** minősítést. (Nagyon fontos a tárgy forrásának pontos megjelölése!)

Ebben a kategóriában kritérium még a tökéletes anyagválasztás, tervezés, kivitelezés.

HB kategóriában fogadhatók el azok a tárgyak, melyek a mesterség valamilyen teljesen hagyományos formáját mutatják be kifogástalan minőségben (bizonyos szempontból ezek a legfontosabb tárgyak), ezek kerülnek a legnagyobb fogyasztói réteg elé.

MA kategóriába azok az egyedi alkotások sorolhatók, melyek őrzik a hagyományos kultúra, a magyar népművészet kézművesség hagyományait. Az alkotó a mesterség alapjaihoz visszanyúlva, azt újragondolva hozza létre alkotásait. A mai tárgykultúrának, tárgyhasználati kultúrának, igényeknek megfelelően.

A kategóriában való megfelelés követelménye: egyedi tervezés, hazai alapanyagok használata, a megfelelő segédanyagok használata, a minőségi kivitelezés, a megfelelő konfekcionálás.

MB kategóriába azok a szálanyagokból készült alkotások sorolhatók melyek tervezésükben, kivitelezésükben jelentős újítások tartalmaznak. Az alkotó a mesterség alapjaihoz visszanyúlva, azt újragondolva alkot.

Ezek a tárgyak sokszorosításra is alkalmasak.

Ajándéktárgyak

A mesterségben készülhetnek apróbb ajándéktárgyak, ilyenek az ünnepek népszokások kiegészítői.

Lehetnek eseményekhez kötődő egyedi ötletek.

Apró sorozatban elkészíthető tárgyak.

Játékok

Az anyag sokféle játék tervezésére, készítésére kínál lehetőséget. Követelménye a funkciónak megfelelő tervezés, magas színvonalú technikai megoldások alkalmazása, magas színvonalú kivitelezés.

A játék szakágnál – mint ahogyan az ajándéktárgy kategóriánál is – követelmény a jó tervezés és kivitelezés, a hagyományos népi kézművesség megjelenítése. További szempontok a „népi játék” szakágnál olvashatók.

Kizáró okok, elutasítás

- Tervezési funkcionális hibák.
- Nem megfelelő anyagfelhasználás.
- Technikai, kivitelezési hibák.
- Esztétikailag kifogásolható tárgyak.
- A túldíszített, a hagyományos kultúrára nem jellemző megoldások.
- Nem fogadható el a fedőfestékek alkalmazása, a magas lakkfényű felület.
- A nem megfelelően alkalmazott kiegészítő anyagok használata.

Összeállította: SZÉKELY ÉVA

MÉZESKALÁCS

Méret

A körülbelüli befoglaló mértani idom paramétereit kérjük centiméterben megadni (hossz, szélesség), valamint a tészta vastagságát milliméterben.

Forma

A bábforma a mézeskalács formavilágát kövesse, a hagyományokból mérítsen.

A bábformák inkább tömör, egységes felületek, kevésbé áttörtek legyenek. Kerülendők a vékony, hegyes, könnyen megégő részletek.

Alapanyag

Az alapanyagok természetes eredetűek legyenek, egészségre káros összetevőt nem tartalmazhatnak.

Mézestészta: Felülete egyenletesen sima, egységes aranybarna színű, alakja domború legyen. Ne forduljon elő tésztahiba: repedezett vagy hólyagos felület. Illata mézes, kellemesen fűszeres.

Ütőfás mézeskalács tésztája- legyen megfelelő vastagságú a figura méretéhez. A jó tészta rugalmas, hajlékony. Illatában a méz dominál.

Cukros tészta: A tészta hófehér, sima felületű, amelyet általában ételfestékekkel színeznék.

Egyéb hagyományos díszített tésztafélék:

- Kalácsok: menyasszony- vagy örömkalács,
- Perecek (lakodalmi pereg, rátétes díszítésű pereg),
- Fumu (tésztarátéttel díszített lakodalmi kalács),
- Lakodalmi életfa (mézesbákkal feldíszített lakodalmi kalács),
- Nyomott mintás ünnepi sütemények (kvircedli).

Szín

A mézeskalács lehet natúr vagy színezett:

- **Natúr:** Lehet világosabb vagy sötétebb árnyalatú, a felhasznált alap- és járulékos anyagoktól függően.
- **Színezett:** Természetes színezékekkel, illetve ételfestékekkel színezett. Ügyeljünk a színerősségre, a színárnyalatra, kerülendők a hivalkodóan erős és neon-, illetve rikító színek.

Díszítmény

- **Ütőfás:** Plasztikus díszítményei emelkedjenek ki a síkból, az apró részek is jól kivehetők legyenek. A minta kellően töltse ki a formát.
- **Tesztarátétes:** A rátéttészta legyen világosabb tónusú az alaptésztnál, és megfelelő arányban, a magvas díszítéssel összhangban legyen elhelyezve a felületen.
- **Magvas díszítés:** A díszítéshez kisebb olajos magvakat használjunk (tökmag, napraforgómag, lenmag, felezett mandula, szezám). A díszítmény tervezése során ügyeljünk a színárnyalatok harmóniájára.
- **Írókázott:** A máz kellő keménységű, tartós legyen. A pont, vonal és folthatások arányosak és harmonikusak legyenek. A díszítmény a formával legyen összhangban. A máz határozott vonalvezetésű legyen, nem lehet töredezett vagy hiányos.
- A „bilét” arányos legyen a formához.

A tükrök használata elfogadható a hagyományoknak megfelelően, esztétikusan elhelyezve.

A mézeskalács kapcsolódjon a népi hagyományokhoz, a mézesbábok formavilágát és díszítményét kövesse. Az alkotó legyen jártas a mézeskalácsos mesterség technikai megoldásaiban. Alkotásaiban fogalmazza újra a hagyományos formakincset és díszítőelemeket. Követendő az egyéni, önálló és egységes formatervezés és díszítéstílus kialakítása. Alkotásaival jelenítse meg az évköri és az emberi élet ünnepi hagyományait.

Kategóriák

Hagyományos kategóriák

A hagyományos A és B kategóriás zsűrizedt mézeskalácsok mind formavilágukban, mind díszítményükben kövessék a mesterség hagyományait, tükrözzék az alkotó alapos technikai ismereteit, s azok önálló alkalmazását egyedi tervezésű darabjaikon.

Ide soroljuk az ütőfás, az írókázott és színes mézesbábokat. Kérjük az alkotót, hogy jelölje meg az előképeket. Az ütőfás alkotások esetén a forma tervezőjét és készítőjét is.

HA kategóriát a hagyományos mézeskalácsok esetén csak az önálló tervezésű darabok kaphatnak.

Modern kategóriák

A modern A és B kategóriás mézeskalácsok olyan új formai és díszítőelemekkel rendelkeznek, melyek megőrzik a bábforma jellegzetességeit, és érdemlik a népművészeti hagyományokból. Ebbe a kategóriába soroljuk azokat az alkotásokat, melyek egyéni törekvést tükröznek, megújítják a mesterséget, s így nem tartoztak a hagyományos mézesbábok közé, pl. a mesefigurák (népmesei ihletésűek) vagy a korábban iparművészeti besorolású alkotások. Ezek legyenek esztétikus, egyéni tervezésű darabok, ábrázolásuk és díszítményük stilizált, az életképi ábrázolás nem fogadható el. A modern kategóriás tárgyak az alkotó alapos mesterségbeli tudását tükrözzék, a hagyományokat valamilyen szinten kövessék, de eltérhetnek pl. az arányukban vagy szerkezetükben azoktól. Díszítményük alkalmazkodjon a formához, más népművészeti területek feldolgozott motívumait is tartalmazhatják.

Ajándéktárgy

Ajándéktárgy minősítést mind a hagyományos, mind a modern jellegzetességgel bíró alkotások kaphatnak.

Kizáró okok lehetnek, ha a tészta deformálódott, részleteiben égett, felülete repedezett, hullámos, ha a díszítéshez használt máz töredezett, lapos.

Összeállította: VAGÓ EDIT

HÍMES TOJÁS

Megnevezés

Hímes tojás: technikától, díszítménytől függetlenül a népi iparművészeti kategória általános, összefoglaló megnevezését értjük rajta.

I. A Hagyományos A és B minősítés szempontjai

Méret

Nem mértékegység megjelölését, hanem a tojás fajtáját kérjük megjelölni az adatlapon. Alapanyagként felhasználva, csak a Kárpát-medencében honos házi szárnyasok és egyes vadmadarak tojásai kaphatnak hagyományos kategóriában népi iparművészeti zsűriszámot. A leggyakrabban használatosak: tyúk-, kacsá-, liba-, pulyka- és gyöngytyúktojás. A vadmadarak tojásai vékony és tarka héjuk miatt kevésbé alkalmasak a díszítésre.

Alapanyag

A legelterjedtebb hagyományos funkciónak a főtt tojás felel meg, azonban a specializálódott és/vagy virtuóz tojásdíszítők (például tojáspatkolók) kifűjt tojást alkalmaztak. Azonban más technikák (például viaszolt, karcolt) esetében is elfogadhatónak tartjuk és javasoljuk a tojás kifűjtését, mely eljárás bemutatók, kiállítások alkalmával higiéniai és technikai szempontból is kívánatos. A fent felsorolt háziszárnyasok tojásai használhatók fel. Itt kérjük megjelölni az applikált díszítmények esetében a további felhasznált alapanyagokat (bővebben lásd a technikánál).

Szín

A természetes alapanyagú, növényi festékek előállításával mellett elfogadható az iparilag gyártott anilinfestékek használata is, melyek a 19. század második felétől egyre nagyobb tért hódítottak a textilfestés mellett a tojásszínezésben is.

(**Kizáró ok:** az ecsettel felvitt tempera, a vízfesték, a filctoll stb. alkalmazása). A festék megnevezését kérjük feltüntetni! A színek tekintetében a motívummal harmonizáló (egy- és többszínű tojások), a stílushoz igazodást, a táji jelleg hagyományos színösszeállítását is figyelembe kell venni. A színállítás a stílus egyik jellemzője. A tervezés, feldolgozás során a hagyományos színek kizárólagos használata nem jelenthet kánont. Azok a hímes tojások, amelyek hagyományosan csak egy színnel voltak festve (pl. a gyimesiek), de a motívumszerkezetük lehetőséget ad több szín használatára, jó alkalmat kínálnak az egyedi tervezéshez. A savakkal (elsősorban ecsettel) maratás több tájegység motívumvilágának a feldolgozását is lehetővé teszi. A növényi festékek használata általánosan ismert volt a Kárpát-medencében, így újbóli felhasználásuk (akár több szín kombinációjával) bármely stílus esetében elképzelhető. Lényeges szempont a színek hímes tojásokhoz illő szimbolikus jelentése, vagyis nem szerencsés a sötét, élettelen színek kizárólagos alkalmazása. A motívum és a színek harmonikus összképe meghatározó.

Díszítmény, stílus

Itt kérjük feltüntetni a területi származást és (ha van) a díszítmény helyi megnevezését, valamint a technikai megoldást. A hímes tojások zsűrizésénél különösen nagy szerepe van a díszítmények tervezésének, annál is inkább, mivel a hagyományos kategóriában sem az anyagválasztás (formavilág), sem a technikai variációk nem adnak igazán szabadságot az alkotóknak. Egyedül a motívumokból építkező díszítmény és annak színvilága által kialakított stílus ad lehetőséget az alkotónak egyénisége és tudása kifejezésére. Épp ezért nemcsak az „A” hanem a „B” kategória megítélésénél is a technikai minőségi színvonal mellett a tervezés játszik a legnagyobb szerepet.

Motívumvariációk

A különböző technikák és tojásdíszítmények a hagyományos kategóriában szerves egységet alkotnak. A technika bizonyos mértékig meghatározza a díszítmény jellegét, stílusát. Történetileg kialakult, külön motívumvilág-

gal rendelkezik a tojásdíszítésben a két legelterjedtebb technika: a viaszolt és a karcolt. Azonban a népművészet különböző műfajainak kölcsönhatása természetes folyamatként színesíti a tárgyak motívumvilágát, mely fennáll a hímes tojások esetében is.

A tervezés legfontosabb szempontja, hogy a díszítményből továbbra is felismerhető legyen a hagyományos, sajátos (táji, etnikai stb.) jelleg, és egyidejűleg kifejezze az alkotó egyedi stílusát. Különösen a motívumválasztás tekintetében, a hagyományos kategóriában a Kárpát-medencében, elsősorban a 19. század elejétől a mai napig tartó alkotói folyamatokból kikristályosodott tradicionális motívumok felhasználását javasoljuk, különös tekintettel a parasztsághoz, a köznéphez, a populáris kultúrához kapcsolódó elemekre.

Technikák

Viaszolt tojások

A méhviasszal vagy paraffinnal rajzolt díszítmények tartoznak ide. Az eljárás szerint viaszlevonatos és -rátétes eljárás különböztethető meg. E technikához kapcsolódik az úgynevezett „metszett” vagy maratott eljárás, melyet hagyományos módon növényi savakkal (például káposztalé) készítettek el. Megfelelőnek tartjuk erre a célra az ecetet is, azonban a mérgező vegyi anyagok használatát kérjük mellőzni.

Karcolt tojások

Kívánatos feltüntetni a zsűrizési adatlapon, hogy kézi vagy gépi karcolással készült-e a tárgy. Az elektromos árammal működtetett, tojáskarcolásra speciálisan kialakított eszközök használata is megköveteli a szabadkézi rajzkészséget, a megfelelő tervezést, ezért nem várható el, hogy minden karcolt tojás teljes egészében manuálisan készüljön. Mellőzzük azokat a – karcolásánál gyakrabban előforduló – mesterséges felületkezelési alapanyagokat, melyeket a technika nem feltétlenül igényel, ilyenek például erős fényű festékek, lakkozás. A méhviasszal történő politúrozás elegendő, természetes és esztétikus fényt ad a viaszolt, karcolt vagy növényi nyomatmintás tojásoknak.

Applikált tojások

A hagyományos kategóriában csak a kovácsolt rátétet tartjuk elfogadhatónak, például különböző fémlemezekből kivágott formákat és kovácsoltvas szegek/rögzítőpántok helyett gombostűk használatát, valamint a kovácsoltvas elemek ragasztását sem. Szeretnénk ösztönözni a felvidéki hegyek falvaiból származó „drótos tótok” által készített fémszálás díszítmények felelevenítését, újrakészítését, csakúgy, mint a növényi rátétes (például szalma) hímes tojások előállítását.

Gyöngyökkel díszített tojások

E darabok legismertebb készítési területe Kalotaszeg. Szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy itt is csak a házi szárnyasok tojásainak felhasználását tartjuk elfogadhatónak, valamint a gyöngyök illesztése csak a tojásra körbefűzve, „szövött” módon készíthető, a ragasztóval vagy viasszal rögzített gyöngyök nem megfelelőek.

Rátéttel készített nyomatdíszítmények

A hagyományos kategóriában csak növények felhasználása fogadható el (például papír- vagy fonalrátéttel készített nyomatminta nem). E rátétes technika adottsága miatt, ezek az alkotások csak **B** vagy **Ajándéktárgy** kategóriákba sorolhatóak be.

II. A Modern A és B minősítés szempontjai

Méret, alapanyag

Bármely természetes, tojás formájú alapanyag felhasználható. A Kárpát-medencében honos házi szárnyasok és vadmadarak tojásain kívül alapanyagként használható más, természetes tojáshéj is (például strucc, emu). Javasoljuk minden esetben az esztétikusan kifűjt tojások felhasználását. Applikált díszítmények esetében kérjük a további alapanyagok megnevezését feltüntetni az adatlapon.

Szín

Az egyszínű és többszínű tojások esetében egyre nagyobb alkotói igény mutatkozik a tájegységekhez, stílusokhoz kötődő tradicionális színek és szín-párosítások módosítására, felcserélésére. A modern kategóriában lehetőség nyílik a nívós, egyéni kezdeményezések elismerésére, amellyel az alkotó saját, egyedi stílusát alakíthatja ki. Egyaránt használhatóak növényi festékek és iparilag gyártott anilinfestékek is.

Díszítmény, stílus

Az adatlapon kérjük feltüntetni azt a forrást, amelyre támaszkodva újrafogalmazta az alkotást. A forrás megnevezése nemcsak csak konkrét tárgy lehet, hanem átfogóbb megfogalmazás is, például utalás tájegységre, stílusra, alkotóegyéniségre. A népi iparművészeti minősítéssel modern kategóriában elismert tárgyon egyértelműen felismerhetőnek kell lennie valamely hagyományos forráselemnek, amelynek átfogalmazására a tojás esetében talán a legnagyobb kihívást és lehetőséget a díszítmény megtervezése, elhelyezése jelenti. A kiforrott alkotói egyéniség fő jellemzője az egyén identitását formáló stílus, amelynek szerves része a díszítmény. Más művészeti ágakból kölcsönzött motívumok és szerkezetek is felhasználhatók, amennyiben az alkotó sikeresen áttervezte az ornamentikát a tojás formájára.

Motívum, motívumvariációk

A modern kategóriában nemcsak lehetőség, hanem elvárás is, hogy a hagyományokra épülő motívumok önálló feldolgozásban, magas esztétikai szinten jelenjenek meg. A tradicionálisan egy bizonyos technikához kötődő motívumok vagy motívumrendszerek újragondolása, felcserélése, továbbfejlesztése is minősítésre javasolható, amennyiben átgondolt és eredményes az alkotói folyamat. Az általánosságban tradicionálisnak vélt szimmetrikus szerkesztés mellett alkalmazhatók aszimmetrikus formák is. A motívum forrásainak tekintetében nincsenek időbeli határok, tehát bármely történelmi korszak tárgyalkotó tevékenységéből meríthet az alkotó társadalmi

rétegek megkötöttsége nélkül, beleértve például a honfoglalás kori vagy a szintén népszerű reneszánsz művészetet is, ezek harmonikus beillesztése, feldolgozása azonban nem egyszerű.

Technikák

A hagyományos kategóriáknál részletezett technikák mindegyike alkalmazható a modern kategóriában is, ezért azokat itt nem említjük ismét. Kizárólag modern kategóriába tartozik az aszúrozott (áttört) díszítésű tojás, még akkor is, ha a Kárpát-medencében honos házi szárnyas tojására készül az ornamentika.

III. Ajándéktárgy minősítés

Azok a hímes tojások kaphatnak ajándéktárgy minősítést, amelyek megfelelő esztétikai színvonalon, egyszerű, relatív rövidebb munkafolyamattal előállíthatóak nagyobb mennyiségben. Nem feltétlenül tartalmaz kiemelkedő újítást, viszont a hagyományos elemek (motívum és/vagy technika) felismerhetők rajta, az ajándéktárgy funkciójának kifejezetten megfelel.

Összefoglaló megjegyzések

Egyedi tárgyak, tárgycsoportok

Egy zsűriszámra csak egy darab hímes tojás nyújtható be, tárgycsoportokat nem fogadunk el azonos zsűriszámra jelölve, mivel minden egyes darab külön tervezést igényel. Azok az alkotások sem nyújthatók be tárgycsoportként, amelyek csupán csak színállásukban térnek el. Szakmai vitára okot adó eltérő munkafolyamat eredménye lehet a különböző színállás, az alkotás egészére jelentős hatást gyakorló tényezők állhatnak a színvariációk mögött.

A tárgy előkészítése zsűrizésre

A törékeny tárgyak gondos csomagolását kérjük biztosítani. Több tojás zsűriztetése esetén egyértelmű, jelzésértékű megoldását kérjük a nevezési

lap és tárgy azonosításának (megoldható például sorszámossal ellátott apró, öntapadós címkével, mely a tojás díszítményét nem takarja, és nem okoz károsodást).

A kifűjt, függesztett tojások funkciója a magyar néphagyományban rendkívül periferiális (például Nyugat-Európában a német nyelvterületen gazdag hagyománnyal rendelkezik). Nem kaphat a felfüggesztése miatt elutasítást az a hímes tojás, amelynek felfüggesztési módja (a fonal anyaga, színe, mérete, valamint a lyuk formája, nagysága) nem zavarja az esztétikai összképet. Ennek ellenére javasoljuk, hogy zsűrizésre, hagyományos kategóriában felfüggesztés nélkül hozzák be a tárgyakat! Modern kategóriában a hímes tojások újabb dekorációs funkciójának keresése indokoltta teheti az esztétikus és kreatív, egyedi felfüggesztést.

Összeállította: JÓKAINÉ GOMBOSI BEATRIX

FAZEKASSÁG, KÁLYHÁSSÁG

A zsúrizés esetén az első és legfontosabb eldöntendő kérdés: a zsúrit kérő alkotó jól választott-e témát, tisztában van-e felkészültségével, technikai ismereteivel, birtokában van-e annak a tudásnak, amely az edény hibátlan kivitelezését, megjelenítését az adott stílusban számára lehetővé teszi?

A zsúrizésnél a fazekasmunkák esetében az alábbi kritériumokat kell figyelembe venni:

- Az első az alkotó témaválasztása, hogy nem vállalt-e túl bonyolult, számára értelmezhetetlen vagy kivitelezhetetlen feladatot, és ismeri-e pontosan a szakmai felkészültségét. Ez minden valószínűség szerint már az első pillantásra kiderül.
- A korongolás minősége: a készített edények falvastagsága legyen egyenletes, az edény formája, aránya harmonikus, a mérete a funkciónak megfelelő, kivitelezése igényes, és részleteiben is jó megoldásokat tartalmazzon!
- A harmadik szempont a forma és funkció együttese, azaz az alkotás esztétikai megjelenésének és funkciójának összekapcsolódása: az adott tárgy megfelel-e azoknak a használati követelményeknek, amelyekre tervezték.
- A negyedik a díszítmény elhelyezése és megkomponáltsága, azaz a fő kérdés: az alkotó birtokában van-e az adott fazekasstílus ismeretének mind elméleti síkon, mind a gyakorlatban. Amennyiben az alkotó egy-egy régebbi, ismert stílust kíván újításokkal megváltoztatva alkalmazni, akkor a fő szempont, hogy a változtatások beilleszkednek-e a fazekashagyomány gondolkodásmódjába, kapcsolódnak-e annak tradicionális szerkesztési elveihez, motívumkincséhez és elhelyezési módjához. Figyelnünk kell arra is, hogy a díszítmények ne legyenek hivalkodóak vagy öntörvényűek, és ne zavarják a tárgyak használhatóságát, teljes

mértékben alkalmazkodjanak a funkcióhoz! A tárgy mérete és díszítménye mindenképpen összhangban legyen egymással.

- Az ötödik szempont a díszítmény technikai kivitelezése, azaz technológiai tökéletessége. Az egyes tárgyakon alkalmazott díszítmények esetenként eltérhetnek ugyan a tradicionális formáktól és motívumoktól, ám mindenképpen ragaszkodni kell azok formai jellegzetességeihez, „vizuális nyelvéhez”. Nem szerencsés, ha egy fazekasmunka egyidejűleg mind formájában, mind technológiájában, mind motívumkincsében alapjaiban tér el a hagyományostól, ebben az esetben ugyanis megkérdőjelezhető annak népi iparművészeti besorolása. A tárgyakon használt nyersanyagok lehetőség szerint ne térjenek el alapjaiban a fazekasságban általánosan használt anyagok jellegétől, azaz ne alkalmazzanak az alkotók kerámia-fedőmázakat (úgynevezett „művészmázakat”), a Kárpát-medence fazekasságától gyökeresen eltérő színeket vagy technikákat! Ugyanakkor az újítás önmagában nem feltétlenül kizáró tényező, amennyiben az alkotás egyéb tekintetben és alapjaiban illeszkedik a fazekasság tradícióihoz! (Némely színbeli változtatás a kapható mázak és festékek miatt kényszerű is lehet, ezeket ne zárjuk ki csak ezen okok miatt a zsűriztethető munkák köréből!)
- Ugyanakkor nem tartozik a népi iparművészet körébe, ha egy fazekasmunka a Kárpát-medencén kívüli, magyarokhoz nem köthető kultúrákból merít (például amerikai indián kultúrák, afrikai edények formavilága és mintakincse), vagy ha a Kárpát-medence őskori vagy ókori agyagművességének (régészeti kerámia) ismérveire épít, szolgáiban másolva azt. Kivételnek számít ugyanakkor a magyarság legkeletebbi csoportjának, a moldvai fazekasságnak az emlékénye, illetve a korábban a Felső-Tisza-vidéken is előforduló hucul fazekasság stílusa, amely magyar kapcsolatai miatt felhasználhatónak látszik, illetve a régészeti anyagból a magyar honfoglalás utáni archeológiai anyag, amelynek feldolgozása elsősorban stílusjegyek révén, nem technológiai elemek megőrzésével képzelhető el, és akkor is csak nagyon óvatosan.

A régészeti kerámia alkalmazása a népi iparművészetben nagyon sok veszélyt rejt, nem igazán javasoljuk, noha bizonyos esetekben ezek beillesztése a hagyományos fazekasanyagba nem lehetetlen.

Alapanyagok, felületkezelés, díszítmények, stílus, forma és funkció, a források kérdése

A fazekasság és kályhásság esetében felhasználható valamennyi fazekasagya, de a magasabb égetési hőfokú agyagfélések, így a kőcserép alapmasszái is. A samottos vagy magas tűzű agyag használata önmagában tehát nem lehet kizáró tényező, ha a funkciónak megfelelően választották ki a kínálatból. A klasszikus értelemben vett porcelánt mint alapanyagot ugyanakkor nem tartjuk elfogadhatónak, annak ellenére, hogy például a Hollóházi Porcelángyár próbálkozott a korábbi, népies keménycserép-minták porcelánra történő átültetésével a 20. század második felében. A porcelán készítése azonban ipari hátteret kíván, előállításuk kézműves műhelyekben nem igazán oldható meg, az pedig, hogy fehér porcelán félkész árut vásároljanak fel, és utólag – akár porcelánfestékekkel, akár más technológiával – megfessenek, a népi iparművészetben nem kívánatos tendenciákat indítana el.

Nem lehet ugyanakkor egyértelműen kizáró tényező a zsűrízésnél a mai használat szigorú követelményeinek megfelelő ólommentes máz és más nyersanyagok használata (színtestek az oxidok helyett), a mérgező anyagok kiváltása más helyettesítőkkal, de ezek összehatása a lehetőségek szerint ne nagyon térjen el a hagyományos, megszokott látványtól. Az újabban használt nyersanyagok (pl. samottos, tűzálló agyagok, ólommentes mázak stb.) sok esetben meghatározóak, és olyan kényszerű változtatásokat eredményeznek, amelyekre tekintettel kell lennünk.

A népi iparművészetben helyet kaphat például a korábban manufaktúrákban készített cserépedény vagy a fajansz egy bizonyos területe (például a habán festések) is, amennyiben ezeket kézi festéssel állítják elő, s nem matrica használatával dekorálják őket. A habán kerámia esetén egyes tárgyakat régen sem korongoltak, ezek nehezen előállíthatók a hagyományos technikákkal,

egykor is formába történő préseléssel készültek, mint például a habán talpas tálak, ezért ezek esetében eltekinthetünk a korongolás megkövetelésétől, a lapokból épített fazekasmunkákhoz (gyertyamártó, tintatartó, egyes habán víztartó edények stb.) hasonlóan. A korongolással készíthető edények esetében ugyanakkor azok öntéssel történő előállításuk nem elfogadható, és a népi használatban nem előforduló patikaedények stb. megjelenése sem kívánatos a népi iparművészetben. Ugyanez áll a keménycserépre is, amelynél a díszítmények más nyersanyagból készült tárgyakon (fazekasmunkákon) történő alkalmazása nem kívánatos, és ezért népi iparművészeti tárgyként történő zsúrizése nem elfogadható.

Bár az égetés hőfoka – a felhasznált agyag tulajdonságainak megfelelően – lehet magasabb, ugyanakkor sem a fedő, szokatlan színű, ún. *művész mázak* használata nem fogadható el, sem a napjainkban nagyon divatos, keletről származó redukciós égetési technika, a raku. Ezek nem tartoznak a népi iparművészetben otthonos megoldások közé, így beszűrődésük nem kívánt folyamatot indítana el. A kereskedelemben kapható mázak változásai (például a tófeji mázkészítés megszűnte, a réztartalmú festékek helyett a krómoxid-zöld használata, az ólommentes mázak használata stb.) miatt a hagyományos színek megváltozása napjainkban is zajlik, ez kényszerűen elfogadható, bár a régi színárnyalatok eltűnése némiképp szűkíti a korábban igen gazdag palettát.

A sómázás kőcserép előképekre visszavezethető palackok, korsók újrafogalmazása eddig tökéletesen illeszkedett a fazekastradíciókba, a német nyelvterület specifikumai (domborműves mintás, antik és reneszánsz figurális előképekre visszavezethető darabok) viszont a jövőben sem lesznek elfogadhatók, nem tartoznak a Kárpát-medence fazekaskultúrájához.

A keménycserépnek – noha legtöbbször manufaktúrális vagy gyári előállítású termék volt – egyértelműen kijelölhető egy polgárabb, valamint egy népiesebb vonala, ez utóbbi (a nyersanyag megtartásán túl) támogatandó, a zsúriben megfelelő kivitel esetén elfogadható.

A kemencék, kályhák, cserépkályhák esetén mind a hagyományos, rövidebb élettartamú, tradicionális fűtésű, mind a megújított, esetleg meleg vizes,

belső kazánt rejtő megoldások egyaránt elfogadhatók, a téglakályhák is, ha azok hagyományos formákat idéznek. A kályhacsempék esetében azok sokszorosításánál a mai használathoz illeszkedő, nagy pontosságot és egyenletes színvonalat eredményező előállítási mód, a préselés is megengedhető, ugyanakkor hiába épít valaki teljesen hagyományos formát, a gyári előállítási csempe felhasználása nem elfogadható. Kályhák esetén a zsúri elé bocsátható egy-egy csempe is, de ebben az esetben csak mint csempe kaphat zsúriszámot. Valamennyi, a kályhánál előforduló elem külön zsúrizése esetén a teljes kályhára csak úgy kérhető zsúriszám, ha egyértelműen azonosítható, hogy ezekből az elemekből hogyan épül fel majd a kályha egésze. Kemencéknél és kályháknál csak olyan dokumentáció fogadható el (nem egy, hanem több fénykép, több nézetből, illetve műszaki vagy ránézeti rajz), amelyből egyértelműen megítélhető, hogyan fog kinézni a kályha.

A stílustisztaság kérdése már sokkal problémásabb, a fazekasság terén talán sokkal nagyobb változásoknak vagyunk szemtanúi, mint más területeken, de ennek alapvetően két, jól körülhatárolható oka van. Egyrészt a kereskedelemben kapható nyersanyagok módosulásai, másrészt a funkcióhoz igazított anyagválasztás. Nyilvánvaló, ha valaki nyílt lángon is használható főző-sütő edényeket készít, ehhez kell igazítania agyaghasználatát is, a massa mellett a máz és az égetés hőfokának pontos meghatározásával. Ez a technológiai fegyelem elengedhetetlen, akárcsak a kályhacsempék készítésénél, itt nem tehetünk engedményeket. Nem lehet az újítás címszava alatt minden hagyományt felborítani, a formai jellegzetességek megőrzése mellett nem szabad harsogó, szemmel is láthatóan a tradíciókhoz nem köthető, ún. művészmázakat használni, és próbálni igazodni – amennyire lehet – a régi színálláshoz, néha módosítva azt.

Hosszú évtizedek bizonytalan zsúrizési gyakorlata után az utóbbi években tágabb teret nyert a habán stílus, amelynek kiemelkedő képviselői vannak. Itt is a felhasznált előképek terén vannak kérdőjelek, bár ezt a képzeletbeli határt eddig egyetlen alkotó sem lépte át. Nem lenne ugyanis kívánatos nem Kárpát-medencei, hanem osztrák, morva, sőt itáliai tárgyak bevonása

a magyar népi iparművészetbe, noha szépségük révén nemegyszer vonzóak lennének ezek a lehetőségek. Ezen a téren a klasszikus, jórészt 17. századi habán minták mellett egyre több teret kapnak a 18–19. századi, késő habán elemek is, sőt, ezek dél-dunántúli újraértelmezései is. Ugyanakkor az itáliai reneszánsz elemeinek a felhasználása sem teljesen lehetetlen, bár erős körültekintést igényel, hogy az alkotó megtalálja a közös nevezőt a Kárpát-medence fazekasságával.

Egy olyan terület is ismert, ahol egyes alkotók a Kárpátokon túlra nyúlnak a fazekashagyományban, mégpedig kelet felé: ez a hucul stílus. Noha a hucul népesség előfordult a Felső-Tisza-vidéken is, többségük a Kárpátokon túl élt, és fazekasságuk némiképpen összemosódik az ukrán kerámiával. Ezen a stíluson belül leginkább a klasszikusnak mondható, a 19. század második feléig készült anyag volna forrás, ám ez gyakran keveredik a 20. századi, újabb keletű, ukrán (vagy legalábbis ukrán hatásokat mutató), még erősebben folklórizmusnak tekinthető elemekkel. Itt az egyetlen problémát az okozza, hogy nagyon nehezen különíthető el a kétféle réteg, még a régi tárgyak terén is.

A forrásokat sok zsűrit kérő alkotó nem tünteti fel, vagy pontatlanul adja meg. Szerencsére a fazekasság területén sokkal kevésbé van jelen az a tendencia, hogy szakkörvezetők, vezető személyiségek terveit valósítják meg az alkotók, de ritkán azért előfordul. Ha nem azonos személy a tervező és a kivitelező, vagy a tárgyat korongozó és díszítő fazekas, azt a zsűrilapon mindenképpen fel kell tüntetni, mert a zsűriszámot jelen gyakorlat szerint a tervező kapja. Ugyanakkor a források felkutatásában a felnövekvő új generáció kevés szerepet vállal, és bizony a könnyebb utat választja: alkotótársainak már elfogadott munkáiból merít, ami egyben szerzői jogi kérdéseket is érinthet. Ezt a sok kérdést felvető gyakorlatot vissza kell szorítani, és emiatt mindenképpen szükséges a zsűrilapon a forrásokra történő utalást minél pontosabban megadni, ezek elmaradása esetén a zsűrizendő tárgy akár el is utasítható! (Az internet, és főleg: más alkotó honlapja nem tekinthető forrásnak!)

A fazekas tárgyak minősítése, értékelése

Azzal, hogy a bevezetésre kerülő új minősítési rendszer már elkülöníti a hagyományos és a modern kategóriákat a fazekasság terén is, A és B jelzéssel, szabad utat adunk azoknak a törekvéseknek, amelyek fokozottabb mértékben fordulnak az iparművészet felé. Fontos ugyanakkor, hogy pontosabban meg tudjuk fogalmazni, a fazekas szakágban mely alkotások sorolhatók a hagyományos, és melyek a modern kategóriába.

A **HA (hagyományos A)** kategóriába tartoznak azok az egyedi jellegű, kiemelkedő művészi értékű fazekasmunkák, amelyek fokozott mértékben építenek a tradicionális elemekre, bár továbbfejlesztik a magyar népművészet hagyományos elemeit, mégis ezek maradnak mindvégig hangsúlyosak. Ide sorolhatók azok a mai funkcióval nem rendelkező, hagyományos, kiemelkedő technikai tudást igénylő tárgyak is, amelyeknek előállítására bravúros, ugyanakkor mai használata sok szempontból kérdéses, viszont mind méretében, mind kivitelében, mind technikai kihívásait tekintve remek munkának fogható fel. (Ide kapcsolható egy nagyon sok problémát felvető terület is: a műtárgymásolat kérdése. Bár az intézmények, múzeumok által igényelt másolatok, kópiák elkészítéséhez nagy technikai tudás szükséges, ugyanakkor a pontos másolat nem tartalmaz olyan mértékű kreativitást, amely alapján A kategóriás zsűriszámot kaphatna. Ha azonban maga a technika már nem volt senkitől átvehető, tanulható, komoly nyomozást igényelt, és szinte az előállítás egész folyamatát rekonstruálni kell, a tárgy elkészítése nem egyszer rendkívüli teljesítményt takar. Ezeket a zsűriben is értékelnünk kell!) Ugyanakkor az újítások egy idő után megszokottakká válnak, abban az esetben pedig a megszokott, néha unalomig ismétlődő technikával már nem érhető el A kategóriás zsűriszám az adott részterületen belül.

A **HB (hagyományos B)** kategóriába sorolható a korábban zsűrizett tárgyak jelentős része, ebben nincsen változás.

Sokkal több kérdést vet fel azonban a bevezetett két újabb kategória. Nézzük ezeket!

Az **MA (modern A)** kategória a fazekasság esetében azt jelenti, hogy ide kell besorolnunk azokat az alkotásokat, amelyek magasabb esztétikai színvonalon fejlesztik tovább a magyar népművészet hagyományait, technikai megvalósításuk kifogástalan, és megfogalmazásukban hangsúlyosak az újítások, a modern törekvések, ugyanakkor az iparművészeti jelleg ellenére a gyökeik egyértelműen a népművészet hagyományaihoz köthetők. Ide tartoznak többek között a mai használatra szánt főző- és sütőedények, a hagyományos díszítményeket teljesen más színekkel megjelenítő munkák, a reneszánsz és más művészeti stílusok elemeit magába építő alkotások, az újabb funkciókhoz kapcsolódó tárgyak (például a speciális kerámia tűzhelyek, a modern belső kiépítésű cserépkályhák stb.), valamint a képzőművészet irányába elmozduló alkotások (emléktáblák, reliefek, képek, szobrok, amennyiben megfogalmazásukban érezhetők a népi előképek).

Az **MB (modern B)** kategória szélesebb területet ölel fel, minden olyan népi iparművészeti alkotás ide tartozhat, amelynél inkább az iparművészeti jelleg dominál, de még érezhető rajta kapcsolódása a népművészet gondolkodásmódjához. Az új funkciók megjelenésével ez a tárgykör egyre bővíthet, hiszen például az illatlámpák, a virágtartó kaspók és más tárgyak mellett egyre több olyan igény fogalmazódik meg, amelynek előképe nem található meg a hagyományos tárgyak között. A másik terület pedig a korábbi polgári világból ismert példák felhasználása révén körvonalazódik, azaz a hagyományfelfogás további bővítésével.

A honfoglalás művészetének átértelmezett felhasználási módja – sikeres tervezés és kivitelezés esetén – szintén a modern kategóriában kaphatna helyet. Itt az alapvető problémát az okozza, hogy a korabeli fazekasság még nem korongolt, hanem spirális technikával felrakott munkákat készített, amelyek ráadásul alig voltak díszítve. Az Árpád-korból fennmaradó, elsősorban a fémművesség terén megőrzött mintakincs alkalmazása óriási körülménytést igényel: a díszítmények szolgai másolása, átvétele semmiképpen nem megengedett, és a legtöbbször nagyon felemás eredményekhez vezethet. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a megmunkálás különbségeit (hiszen

a fémekhez képest most agyagon kellene újrafogalmazni egy-egy mintát), de a tárgy egykori funkcióját sem, így ez a terület nagyon ingoványos. Teljesen nem lehet kizárni természetesen ezeket a motívumokat a népi iparművészet (és a fazekasság) megújításának lehetőségei közül, de ez nem jelentheti a honfoglalás mintakincsének szolgai másolását vagy átvételét! Egy-egy virág-, palmettaminta csak a kompozícióba való szerves beillesztés révén kap létjogosultságot, de akkor is nagyon komoly stílusérzékre (és természetesen stíluskritikára!) lenne szükség. Ingoványos terület, ahová csak magas szakmai színvonalon álló mesternek érdemes belépnie, és akkor is csak rendkívüli óvatossággal.

A reneszánsz év pályázatai óta nem egy alkotó szélesebb értelemben vett „reneszánsz” kerámiát készít, módosított technikai háttérrel, illetve a népi előképekből kiindulva, de megváltoztatott színekkel. Ez a terület már egyértelműen bizonyított, és a legtöbb darabja a modern kategóriának követésre méltó példája lehet!

Visszatérő kérdés, hogy az egyes szakterületek, így az agyagművesség is, csak a népművészet fazekashagyományaiából meríthet, vagy szélesebb értelemben használhatja a tradíciókat. A különböző területek összeházasítása, valamiféle mixelése nem teljesen lehetetlen, és erre is van jó példa. A pásztorművészet naiv ábrázolásai például rokoníthatók a hucul kerámia – és általában a Kárpát-medence fazekasságának, sőt népművészetének – sajátos emberábrázolásaival, így valójában nem idegen a fazekasságtól sem. Itt is elsősorban a megvalósítás színvonalát kell elbírálnunk, és nem az egész „műfajt” kell partvonalon kívülre tenni. Mivel népi iparművészetről van szó, itt is azt kell eldönteni: beszél-e az alkotó az adott képi nyelvet, vagy sem?

Figyelembe kellene venni azt is, az újítás mennyire indokolt, illetve mennyire segíti a tárgy használatát, mert az önmagáért végrehajtott módosítások, változtatások nem egyszer gyöngítik az alkotást, és ezt nemhogy támogatni nem kéne, de egyenesen nem kívánatos tendenciákat eredményezne. Azt is figyelembe kellene venni, hogy mely tárgyak esetében lehetséges a nagyfokú újítás, és melyek esetében válna a tárgy kárára!

Ezek után foglaljuk össze azokat a hibákat, amelyek előfordulása esetén a tárgy zsűriszámot nem kaphat!

Az elfogadást kizáró hibák

- A korongolás minőségi hibái, úgymint:
 - egyenetlen technikájú korongolás, durván kidolgozott felületek,
 - egyenetlen falvastagság, illetve úgynevezett fenéknehéz edény,
 - a szájrész rossz kialakítása, az edény befejezetlensége.
- Komoly formai hibák a korongozásban, illetve a kiegészítők (fül, fedő stb.) nem megfelelő mérete, kivitelezése, illetve a ragasztási hibák (a füleknek nem az edény méretéhez és funkciójához alkalmazott mérete, illetve a felragasztásnál, száradásnál, égetésnél jelentkező repedések).
- Mindenféle cserépedény esetén a rossz égetés, amelybe beletartozik az alacsony hőfokon (600–750 Celsius-fokon) történő „égetés”, mázas edény esetén pedig a mázhibák. Ezek között meg kell említeni a hólyagos mázat, de a vékony, megégett mázfelületeket éppúgy, mint ahogy a földfestékek, engobe-ok esetében azok máz alatti foltosodását, „eltűnését”!
- Kizáró tényező az is, ha a tárgy annak a funkciónak nem felel meg, amelyre eredetileg tervezték, illetve ha a használat közben a tárgy várhatóan túl gyorsan tönkremegy, vagy a funkcióra egyáltalán nem alkalmas.
- A stílusok esetében azok értelmetlen keverése, nem a tradíciókhoz kapcsolható felhasználási módja, anyagszerűtlensége (például kékfestő, mézeskaláscsinták alkalmazása fazekasmunkákon, hímzéselemek használata stb. szolgai átvételben) általában nem kívánatos a népi iparművészetben, de ez sem zsűriztetést kizáró ok, itt is a megszületett alkotást kell nézni, illetve a kivitelezés minőségét és megoldottságát.
- Ha a díszítmények elhelyezése megkérdőjelezi a tárgy használhatóságát (rossz helyre kerülő minták), illetve a tárgy mérete és díszítménye

nincsen összhangban (nagyon kicsi tárgyon eltűzött minta vagy fordítva, illetve az egyes mintaelemek rossz használata – például a nagy tárgyon megfigyelt motívumok aránytalan kicsinyítése stb.).

A fenti hibák előfordulása esetén zsűrizsám nem adható ki, a zsűrizésre beadott tárgyat el kell utasítani!

Mi számít variánsnak, mi a készlet, a kollekció?

Egy zsűrizsám kérhető azoknak a tárgyaknak az esetében, amelyeknél mind a forma, mind a díszítmény, illetve a pontos méret és az előállítás technológiája is megegyezik, az egyes darabok csak a színállásukban különböznek. Nem minősülnek azonban azonos tárgyaknak a megadott alkotások, ha a fent felsorolt elemek bármelyike eltér a többitől.

A másik gyakori kérdés, hogy miből állhat egy készlet. Az ilyen jellegű igény egyre erősödik, ugyanakkor a beadott tárgycsoport esetében a zsűri vagy az összes darabot hiánytalanul el kell, hogy fogadja, vagy az egész kollekciót el kell, hogy utasítsa! Semmiképpen nem számít készletnek a tárgyak erőltetett, indokolatlan összekapcsolása, mint például a „Kárpát-medence vizeskorsókészlete”, vagy a „butellakészlet” az összes stílus párhuzamos felhasználásával. Ezek a tárgycsoportok nem számítanak készletnek, még akkor sem, ha az alkotó megpróbálta őket összekapcsolni. A készletek esetében ráadásul fokozottabban érvényesül a stílusegység kritériuma is, az, hogy valamennyi darab összhangban legyen a többivel, ennek hiányában a készlet egésze elutasítandó.

Összeállította: CSUPOR ISTVÁN

FÉMMŰVESSÉG: KOVÁCSMŰVES, KÉSES, ÖTVÖS

Ha tisztázni akarjuk, hogy egy fémtárgy, ha iparművészeti alkotás, mitől népi, akkor érdemes újra átgondolni a kérdést: miért fogadták be a fémművességeket a népi iparművészet berkeibe?

Miben is áll a fémműves mesterségek sajátossága, speciális helyzete a népi iparművészeti szakágak között? Ha elfogadjuk azt kiindulópontnak, hogy a népi iparművészetnek nevezett valami abban különbözik az iparművészettől, hogy gyökereit, legfontosabb karakterjegyeit a népművészetben keresi, akkor a fémművesek valóban nehéz helyzetben vannak. Ortodox megközelítésben talán valóban nem beszélhetünk fémműves népművészetről, vagy csak nagyon csekély, szinte elhanyagolható területen. A falusi kovács vagy a vásárok falusi közönségének dolgozó ékszerész, lakatos vagy késes tevékenysége (ha olykor készítették is művészi értékkel bíró tárgyakat), több okból sem nevezhető népművészetnek. Egyrészt ők képzett mesteremberek voltak, és ha igazodtak is „népi” közönségük ízléséhez, mintáikat elsősorban a magasabb társadalmi osztályoknak dolgozó szakértársaiktól vették. Másrészt, a szó szűk értelmében vett „népművészek” a legkritikább esetben nyúltak fémekhez, azokat esetleg kiegészítő funkciókra használták. Mégis, ha szétnézünk a néprajzi, helytörténeti gyűjtemények anyagában, vagy tallózunk a szakirodalomban, lépten, nyomon találkozunk olyan fém-, elsősorban vastárgyakkal, melyektől nehéz lenne megtagadni a „művészi” és a „népi” jelzőt. Tény az, hogy mindmáig hiányzik az átfogó, rendszerező szakirodalom, ami legalább a már ismert anyagot és az eddigi eredményeket összefoglalná.

Külön is említenem kell Tóth Judit ma is folytatott kutatását, aminek eredményeként sikerült egy műfajilag, funkcionálisan és stílárisan gazdag anyagot összegyűjtenie, ami, ha tudományos feldolgozása még nem is történt meg,

de máris erős bizonyíték a fémművességek népi iparművészeti jelentősége mellett. „Népi iparművészetben” ezen a helyen azt a tevékenységet értem, amit az egykorvolt iparos mesteremberek az alacsony társadalmi osztályokból, elsősorban a falusi népességből jött megrendelőik vagy vásárlóik számára, művészi színvonalon végeztek. Fontos itt megjegyezni, hogy ez igen gyakran nem azt jelenti, hogy tudatosan törekedtek volna művészi érték létrehozására, sokszor a legegyszerűbb, esetleg szigorúan funkcionális tárgyak is komoly esztétikai értékek hordozói lehetnek. A díszítettség, a kifejezett szépségre törekvés viszonylag ritkábban, és szinte mindig a használati érték elsődlegessége mellett jelenik meg.

Lássuk ezek után, milyen fémtárgyakkal találkozhatunk az egykori népeletet tanulmányozva, amelyek tanulságul szolgálhatnak a mai kézműveseknek.

Az épületeket kívülről szemlélve elsőként találkozhatunk egy olyan tárgycsoporttal, amelyik éppen az imént elmondottakkal ellentétben, a díszítő-funkció elsődlegességére példa, a **házoromdíszekkel**. Van szerepük a szegélydeszkák összefogásában is, de fő feladatuk a díszítés, az utcai homlokzat legmagasabb pontján elhelyezve emelik a ház jelentőségét. Sokszor szimbolikus jelentést hordoznak, formai kialakításuk, ornamentikájuk rendkívül változatos. Ezekkel rokon tárgyak az egyéb kovácsoltvas vagy bádogból készült tetőgerinc-, eresz-, toronycúcsdíszek, amelyek inkább közösségi épületek tartozékai. Ritkán „népi” iparosok munkái, általában a polgári ízlést követik. Néha jó példaként szolgálhatnak a „határeset” szemléltetésére, annak bizonyítására, hogy nincs éles elválasztó vonal népi és polgári, városi és falusi, háziipar és hivatásos mester között.

A háztetőtől most már lejjebb ereszkedve a nyílászárókat vegyük szemügyre. Ablakok és ajtók esetében is kétféle szerepben találkozhatunk fémmel (szinte kizárólag vassal) veretek, vasalatok, ill. rácsok formájában. A veretek, vasalatok, pántok, zsanérok, riglik, reteszek, záruk, kallantyúk, ráfordítók és kitámasztók a faszervezetek erősítését, rögzítését vagy éppen mozgathatóságát, forgását vagy bezárását szolgálják. A funkció elsődlegessége mellett

szinte minden esetben díszítőszerepük is van. A legegyszerűbb darabok is műves megformálásukkal erősen növelik a fa nyílászárók esztétikai értékét.

Rácsos zárószervezetek szinte kizárólag az ablakokon fordulnak elő, ott is ritkán, általában egyszerű keresztvasként, szépségüket a lyukasztott-fűzött kovácstechnika adja. Elvértve akad szerény díszítő elemekkel gazdagított példány. Ajtórácsok csak közösségi épületeken fordulnak elő, nagyon ritka ezek között a népi művesség körébe sorolható darab. Általánosságban elmondható hogy a népi és nem népi kézművesség határvonala igen nehezen húzható meg, és talán nem is mindig feltétlenül szükséges a népi épületeken előforduló kovacsoltvas és más fémműves (lakatos, bádogos, rézműves) munkák esetében.

Visszatérve a vas nyílászáró szerkezetekhez, a jelentősebb darabokat nem is a lakóépületeken, sokkal inkább a különböző gazdasági épületeken találjuk, magtárakon, pincéken, présházakon, istállókon, kamrákon, stb. Mivel ezeket jobban igyekeztek megvédeni az illetéktelen behatolóktól, többször és jelentősebb vasszerkezeteket alkalmaztak, az is előfordult, hogy teljes egészében vasból készült ajtó és ablaktáblákat, vagy vaslemezzel teljesen beborított fatáblákat alkalmaztak. Ezek pántolása, zsanérozása, a különböző zárrakkal, lakatokkal, szerelvényekkel való felszerelése sokszor igen ötletes, kialakításuk igényes, leleményesen formagazdag. A zárrakkal és kulcsokkal külön fejezetben lehetne foglalkozni, itt és most csak annyit mondanék, hogy mestereik tudásuk legjavát mutatták be elkészítésükkor.

Térjünk most vissza a lakóépületekhez, és lépünk be a belső tereikbe. Ha a pitvarból a konyhába jutunk, máris ott vagyunk, ahol a parasztház legtöbb fémtárgyát láthatjuk. A sütés, főzés segédeszközei, piszkavasak, lapátok, háromlábak, tűzikutyák és más szabadtűzi állványok, rostélyok, nyársak, sütővillák, üst- és bográcsakasztó horgok, láncok, konzolok a tulajdonos tehetőségétől függő mennyiségben, változatosságban és művességben fordultak elő, de nagyjából szerény kivitelezésben. Az biztos, hogy tulajdonosaik semmiképpen nem tekintették ezeket műalkotásnak, még az esetleg díszített darabokat sem, használati értékük volt fontos.

Ez a lista azt a hamis képzetet keltheti, mintha a paraszti háztartások jól felszereltek lettek volna fémeszközökkel, ami még a nagygazdák esetében is erősen túlzó állítás lenne. Inkább csak a lehetséges tárgyak teljes körét próbálom számba venni, amiből egy portán csak néhány darab fordult elő.

E közbevetés után maradjunk még mindig a konyhában, és nézzük a szabadtüzhely után a kemencéket, rakott, épített, és vasból készült „csikó” és „spór” kályhákat. Ez utóbbiak ugyan legtöbbször ipari termékek, de a XIX. századi, XX. század eleji parasztkonyha olyan jellegzetes szép tartozékai, melyeknek ihlető hatására a mai népi iparművészek munkásságában is találunk jó példákat. Ha az épített tüzhelyeket nézzük, igen szép tűztér, hamuzó és sütőajtókkal találkozunk, sokszor egyedi kovács és lakatos munkákkal. Szólni kell még a főző, sütő és tároló edényekről, amelyek között szintén előfordul vas-, réz- és bádogtárgy, lábosok, serpenyők, üstök, bográcsok stb. A felsoroltak kapcsán említeném meg a cigány kovácsokat és rézműveseket, akiknek munkái között rendkívül jó formaképzésű, szépen díszített darabokat találhatunk. A cigány kovácsok másik jellegzetes termékköre a hihetetlenül sokféle szeg, szerszám, elsősorban fűrő. Ezek mellett készítettek mindenféle apró tárgyat, amelyekkel házaltak vagy vásároltak, ellentétben a letelepült magyar és sváb kovácsokkal, akik főleg rendelésre dolgoztak. Visszatérve a tárgykörök ismertetésére a következő terület a világító eszközök köre, gyertya- és fáklyatartók, mécsesek és pipicsek, lámpások. Itt már kiléphetünk a konyhából, hiszen ezeket mindenütt, szobában, kamrában, istállóban használták, számunkra éppen ez utóbbiak érdekesek, mert többnyire ezek voltak a háziak, vagy helyi mesterek munkái. A mai kézművesek számára tanulságosak lehetnek a tisztaszobákban használt petróleumlámpák (gyakran a mennyezetről fémszerkezettel függesztve) is, bár ipari termékek, de formaviláguk jól beilleszkedett a paraszti környezetbe.

A lakóterekben ezen túl már nem is igen találunk fémtárgyakat, talán néha fogasok, a bútorokon veretek fordulnak elő.

Rendkívül gazdag a gazdálkodás, a mező-, szőlő- és erdőművelés, állattartás, pásztorkodás valamint a házi és népi kisiparok fém szerszám és esz-

közkészlete. Az elsőség itt is a vas-acél tárgyaké, de rézműves munkákkal is találkozhatunk, mint a juhász kampók, csengők, lószerszámveretek esetében. A szerszámok világa visszavisz minket a régmúltba, azokba a századokba, sőt évezredekbe, amelyek már nem a néprajztudomány, sokkal inkább a régészet felségterületét jelentik. Ebben a világban már értelmét veszti a népi, nem népi megkülönböztetés, a gyáripar előtt hámorokban, vagy még régebben kisműhelyekben készült ásók, kapák, lapátok, csákányok, balták, fejszék, villakapák, szénavillák, és a legkülönbözőbb kézművesek számára készített szerszámok tökéletes példái a funkció-forma kiérlelt egységének, a formaalakítás művészetének, néha még a díszítés mértékadó alkalmazásának is. A tételes tárgyleltártól terjedelmi okokból ezúttal eltekintenek.

Külön szeretnék foglalkozni a népi kovácsművesség csúcsteljesítményeit felmutató szekérvasalatok témájával. A szekér a XVII. sz.-i kialakulásától kezdve az 1950–60-as években bekövetkezett eltűnéséig a paraszti gazdaság egyik legfontosabb, legértékesebb, legsokrétűbben használt eszköze volt, ennek megfelelően a legmegbecsültebb is. A parasztgazda néha még anyagi erejét meghaladó módon is igyekezett a lehető legjobb, legszebb szekérhez jutni. Ennek megfelelően a bognár- és kovácsmesterek is itt mutathatták meg tudásuk legjavát. Még a legegyszerűbb kivitelű, esetleg kifejezetten nehéz fuvarozási célra készült szekereket is, nagy műgonddal, a tökéletes használhatóság, tartósság mellett az esztétikai szempontokra figyelemmel készítették el. A szekérférfi készítés szép példa két mesterség rendkívül szoros együttműködésére. A bognár- és kovácsmesterek igyekeztek egymás szomszédságába települni, a bognár sokszor a kovács ráverőjeként is közreműködött.

Ezt az együttműködést megkövetelte a létrehozandó mű egyenértékű két anyagának, a fának és vasnak egymásra utaltsága, a két merőben más természetű anyagnak úgy kellett kiegészítenie egymást, hogy végül tökéletesen működő egységet alkosson. Ez a példa, ha nem is közvetlenül folytatható módon (szekérférfi készítés rendelés aligha lesz mostanában), hallatlanul fontos a mai kézművesek számára. Ezentúl, ha most már a kovácsoltvas alkatrészeket vesszük szemügyre, azt találjuk, hogy különösen az utazó, könnyű

szekerek vasalatait kifejezetten tökéletességre, sokszor bravúrra törekedve készítették. Díszítettségük gazdagsága is egyedülálló a népi vasművesség területén, az alkalmazott díszítőtechnikák és a motívumkincs nagyszerűen hasznosítható ma is.

Külön fejezetként kellene foglalkozni a késesmesterséggel, aminek helye a népi iparművészetben még több kérdést vet fel, mint a kovács- vagy a rézművesmesterségé. Ezen a helyen csak alapkérdések felvetésére van mód. Ha igaz az az állítás, hogy a fémműves mesterségek csak bizonyos fenntartásokkal sorolhatók a „népi” mesterségek körébe, akkor ez biztosan igaz a késes mesterségre. A késes szakma, bár mint minden fémművesség, a kovácsszakmából vált ki, de a specializálódás olyan fokára jutott, és olyan kifinomult ágat képvisel, ami népinek egyetlen aspektusból nevezhető: bizonyos művelői a népi közönség kiszolgálására szakosodtak, jellemzően a vásárokon árulták portékáikat. Ezek a termékek nyilvánvalóan alkalmazkodtak vásárlók igényeihez, ízléséhez. Ez a termékkör egy viszonylag jól behatárolható, nem túl változatos tárgyegyüttest jelentett, három-négyféle bicska, zsebkés mellet a konyhai kések nagyobb választékát, esetleg bárd, villa, nyárs fordulhatott még elő. Manapság a késes ipar hihetetlen felvirágzásának vagyunk tanúi, a zsúrikben, szakmai rendezvényeken és vásárokon rendkívül magas színvonalú, változatos, az előképeket egyre tágabb körből merítő munkákkal találkozunk. A jelenség regisztrálásán túl, a magyarázatra nem vállalkozhatok. Bizonyára szerepe van az egész világon megfigyelhető divathullámnak, mert a késeknek kiterjedt gyűjtői köre alakult ki szinte mindenütt.

Itt kell szólni a szintén világszerte reneszánszát élő damaszkolásról. Ez a tűzi hegesztéses rétegezési módszer nem csak különleges anyagminőséget, hanem sokszor rendkívüli szépségű felületi rajzosságot eredményez. A damaszkolás alig fordult elő a magyar vasművességben, de nem gondolom, hogy emiatt ki kellene zárni az ilyen tárgyakat a népi iparművészet tárgyköréből. A kovácsolás ősi, igen elterjedt, magas tudásszintet jelentő technikájáról van szó, amely gazdagítja tárgykultúránkat. Itt a helye, hogy szót ejtsenek egy ide kapcsolható problémáról, a fegyverművesség megítéléséről.

Nyilvánvaló, hogy fegyvernek nem lehetett szerepe a népéletben, főleg nem a fegyverművességnek. Mégis, ha annyi minden, nem szűken értelmezett paraszti, hanem más kisipari, céhes, kézműves mesterségbeli tevékenység belefér a népi iparművészet fogalmkörébe, helyes-e a fegyverkészítők kategorikus kizárása? A kérdés eldöntése azért is időszerű, mert a hagyományörző harcművészeti egyletek működése nyomán egyre többen, egyre magasabb színvonalon foglalkoznak fegyverek készítésével.

Ezzel talán el is érkeztem annak az áttekintésnek a végéhez, amivel megkíséreltem számba venni azokat a tárgy- és tevékenységi köröket, amelyeknél a fémművészek a népi iparművészet fogalmkörébe kerülhetnek. Szeretnék még pár szót szólni azokról a művészettörténeti, stílárís és műfaji kérdésekről, amelyek a zsűri elé kerülő munkák elbírálásánál felmerülhetnek. Mint már arról szóltam, a fémművészek szerepe, és ismertsége a népművészetben korántsem olyan bőséges, szerteágazó, időben és térben kiterjedt, mint más mesterségeké, mint például a fazekasságé vagy a textiles, bőrös, fás mesterségeké. Ez a körülmény a jelen helyzetben előnyére is válhat, hiszen nemigen lehet számon kérni rajta olyan kritériumokat, mint tájegységi jelleg, stílárís tisztaság, műfaji behatároltság, korszakba helyezhetőség. Így a fémművesek mozgástere sokkal tágabb, a határokat könnyebben feszegethetik, mint más szakmák művelői. Rögtön adódik a kérdés: ha ilyen kritériumokkal nem rendelkezünk, hogyan vállalkozhatunk objektív megítélésre, ha ilyesmi egyáltalán létezik?

Az esztétikai, nyilván erősen szubjektív szempontokon túl, hogyan lehet elbírálni egy adott munkát? A legelső szempont nyilván a szakmai teljesítmény, a mesterség tökéletes ismerete, a kézi munka szinte kizárólagos szerepe. Kitérnék itt egy, a kovácmesterségben gyakran felmerülő részletkérdésre, a hegesztés problémájára. Hegesztés mindig is volt a kovácsolásban, a kovács tűzi hegesztés az egyik legnagyobb szaktudást igénylő kötési eljárás. A kérdés az, hogy az újabb, láng- és villanyhegesztés alkalmazható-e. Bár az egyéb kötési módok (szegecslés, kötegelés, ékelés, fűzés) nyilvánvalóan sokkal igényesebb, önmagukban is esztétikai hatást elérő

megoldások, kategorikusan a hegesztést sem zárnám ki. Igaz, hogy sokkal egyszerűbb valamit tiltani, mint meghatározni, hogy hol, mikor, milyen helyzetben megengedhető, de én ez utóbbi megoldást választanám. Elfogadhatónak tartom a tűzi hegesztés kiváltására, ha csiszolással, átkovácsolással tisztességesen eldolgozzák a varratokat, olyan helyzetekben, ahol az alkotórészek egymáshoz illesztése szerkezetileg indokolt, nem ötletszerűen önkényes.

Második szempont az anyagválasztás. A fémművesek számára ez a kérdés kevesebb buktatót rejt, mint sok más szakma esetén. Eleve kisebb a választható anyagok köre, és nem okozhat nagy fejtörést, hogy egy feladatra vasat vagy rezet használjunk. A kiegészítő anyagok, a fémek egymással és más anyagokkal társítása már nehezebb kérdés. Itt jól támaszkodhatunk a hagyományokra, de nem hiszem, hogy csak azért kellene elutasítani valamilyen anyagpárosítást, mert még nem ismerünk rá korábbi példát. Iránytű lehet a funkcionális indokoltság, díszítő módok esetén marad a jó ízlés.

A harmadik szempont a funkció és forma egysége, egyszerűbben szólva: a formaalakítás, az arányok és súlypontok szolgálják-e a használhatóságot? Ha nem elsősorban funkcionális tárgyról van szó, nehezebb a helyzet, általánosságban elmondható, hogy a kifejezetten vagy elsősorban díszítő célú tárgyaknál is szerencsés az egyszerű, tiszta szerkezet, a határozott forma, a túlbonyolított díszítés kerülése.

Itt kell kitérnem arra a kérdéskörre, hogy a fémművesek, elsősorban a kovácok, milyen művészettörténeti stílusokra, hagyományokra, motívumkincserekre támaszkodhatnak.

A kovácsoltvas művészet legerősebben ható hagyománya máig a barokkrokokó formavilág.

Ugyanakkor érdekes módon a népi kovácsművességben (más mesterségektől eltérően) viszonylag kevés nyomot hagyott, ami igen szerencsés körülmény abból a szempontból, hogy a mai népi iparművész olyan stílusok között tájékozódhat, ahol az egyszerű, áttekinthető szerkesztés, a visszafogott díszítés, a jó forma önmagában való szépsége jobban érvényesül.

Itt egymás felé közelíthet, sőt találkozhat népi és nem népi iparművészet. A kovácsoltvas esetében, ha a kézműves technika és a hagyományokból kiinduló formálás a jellemző, éles határvonal biztosan nem húzható. Milyen hagyományokra is gondolok, ha a barokkot (nem kategorikusan) ezek közül kizárom? Nos, azt hiszem, nyugodtan visszamehetünk a fémek megismeréséig, a legelső bronz szerszámokig, és végig az ókoron és középkoron át minden olyan stíluskorszakhoz, ahol nem az elkápráztatás, a lenyűgözés, hanem az őszinte, egyszerű szépség megragadása volt a cél. Azt hiszem, egyetlen korszak tanulságai sem zárhatók ki, még akkor sem, ha így a szubjektivitás vádjának jobban kitesszük magunkat. Talán a fémműves szakág, éppen azért, mert magyar népművészeti hagyományokkal kevésbé büszkélkedhet, alkalmas arra, hogy úttörő legyen a népi iparművészet megújításában. Úgy vélem, ha áttekintjük azt az anyagot, amit korunk fémművesei eddig letettek a népi iparművészet „asztalára”, sok jó példát találunk az új irányzatok reprezentálására, a hagyományok szabadabb, egyéni törekvéseknek nagyobb teret engedő értelmezésére.

Ez a példa szerintem az erősebben zárt hagyományokkal rendelkező szakágak számára is gyümölcsöző lehet, segíthet áttörni megcsontosodott hit-tételeket. Természetesen nem az önként vállalt, „tisza forrásokhoz” való ragaszkodás ellen beszélek, nyilván fontos helye, nagy jelentősége van a szigorú hagyományőrzésnek, akár a régi tárgyak reprodukálásának is. Azonban meggyőződésem, hogy élő művészetről, még ha az népi iparművészet is, csak folyamatos megújulás mellett beszélhetünk. Nem kell félnünk az iparművészet kézműves ágával való összeolvadástól, a megkülönböztetésre elegendő lehetőséget ad a tágan értelmezett népi tradíciók felmutatása. Személyes fiatalkori emlékeim, és sok kollégám ma is megtapasztalható keserű élménye, amikor munkái zsűriztetésekor két szék között pad alatt találja magát. A népi iparművészeti zsűri, a munkák értékeinek elismerése mellett, illetéktelennek nyilvánítja magát, mert nem sikerült meghatározni azt a konkrét hagyományt, amihez a művet biztosan odaköthetné. Az iparművészeti zsűri „népi munkákkal nem foglalkozunk” felkiáltással, undorral

utasítja el, itt már szó sem lehet az „egyéb értékek” elismeréséről. Túl kell jussunk ezen a helyzeten, akkor is fel kell vállalnunk az ilyen munkák elbírálását, ha ez a terület kevés biztos fogódzót kínál, a tévedésekre sokkal nagyobb az esély. Lehet, hogy a „népi iparművészet” fogalmának új definíciójára is szükség van, lehet, hogy csak a fogalom tágabb értelmezésére, talán új kategória meghatározására. Az is lehet, hogy mindez szükségtelen, hogy némi szemléleti frissülés bőven elegendő. Több mint 40 éves szakmai pályafutásom során a megújulás számtalan nagyszerű példájával találkoztam, és folyamatosan láttam a zsűrik egyre nyitottabbá, befogadóbbá válását is, de ha az a cél, hogy a népi iparművészet eleven, pezsgő, korunk emberének fontos, nagy jelentőségű művészeti ággá váljon, a cél még messze van.

Összeállította: TAKÁTS ZOLTÁN

Kovács és késes kategória

Anyag

Hagyományos:

- Vas, kovácsacél, színesfémek mellett: titán, alumínium, rozsdamentes és ötvözött acélok,
- Kárpát-medencei fafajták, csont, szaru, bőr.

Modern:

- A hagyományos kategóriában felsoroltak,
- a hagyományos kategóriában felsoroltak mellett: egzotikus fafajták, kerámia.

Hagyományos munkák esetében követelmény a történeti hűségnek megfelelő anyagválasztás. Modern kategóriában használható minden, a funkcióval indokolható fém- és kiegészítő anyag.

Kizáró okok

Alapkövetelmény az egészségre ártalmas anyagok kiiktatása tárgyaink tervezése és készítése során (pl. nikkel). Igényes tárgy alkotásakor az elsősorban termelékenységi, gazdaságossági okokból létrehozott, a kommersz igényeket kielégíteni hivatott, gyenge minőségű anyagok felhasználása eleve kizárandó. (pl. spiáter, zamak).

Technológia

Hagyományos

A hagyomány megőrzése jegyében létrehozott tárgyaknál az eredeti eljárás alkalmazása elvárás.

Modern

Minden adekvát eljárás használható (pl. lézer, számítógép, gépi forgácsozás stb.)

Tehát megengedhető modern technológiák alkalmazása, de nem lehetnek meghatározó jelentőségűek, nem írhatják felül a munkák alapvető kézműves karakterét.

Másolatok, hagyományos tárgyak szolgálai újraalkotásai csak kivételesen magas szakmai teljesítmény esetén kaphatnak A kategóriás értékelést.

Kizáró ok

Ipari félkész termékek használata, ha az a tárgy egészére nézve meghatározó összetevő.

Szerkezet

Egyszerű tárgyak esetében a tárgy felépítésének, a részek arányának a funkciót kell szolgálnia. Összetett tárgyak, bonyolultabb kompozíciók esetében fontos szempont a szerkezet tisztasága, áttekinthetősége, a szerkezeti súlypontok, a funkcionálisan domináns részek kiemelése.

A különböző anyagok beépítését szerkezeti értelemben is meg kell formálni.

Funkció

A funkciónak való megfelelés minden esetben alapvető. Az anyag, a technológia, a szerkezet, a forma helyessége is ennek tükrében értelmezhető.

A funkcionális kialakítás a használati tárgyak készítésekor meghatározó szempont legyen, és ezzel összhangban épüljön fel a forma és a díszítés is.

Forma

A tárgy egésze és részei harmonikus kialakítását az egyes alkotóelemek megformálásakor a legkisebb részletekig össze kell hangolni.

Összeállította: KRISKI ZOLTÁN

Késesség

A késkészítés a legősibb kézműves tevékenység, mivel az ősembernek is nélkülözhetetlen szüksége volt valamilyen vágó, nyúzó szerszámra, melyekről történelmi korokat neveztek el (rézkor, bronzkor stb.).

A teljesség igénye nélkül a legismertebb hagyományos késtípusok

Becsukható kések, **bicskák:**

A kézhez simuló maskarák, az egyenes formájú úgynevezett rác bicskák picitől a nagyméretűig, az erőteljes Mitrik igen változatos világa, a kecses egy- vagy kétpengés szalonnázók. Híresek a fejesgörbe kések különböző formában és méretben más-más markolatanyaggal és más-más díszítőelemekkel, valamint cizellált rugókkal. Kedveltek a Náder-kések különféle kivitelben és díszítéssel. A pecsétnyomó kés, melynek végén helyezkedik el a pecsét réz lapja. A jegybicska, amit a jegyesek egymásnak ajándékoztak Tolna megyében. Farvillás kés, melynek a végéből villa húzható ki. A páros bicska, ami kétfelé vehető, sok esetben igazi remekmű.

Külön fejezetet érdemelnének a kétpengés juhászkörmölő kések, melyeknek a nagyobbik pengéjét evésre, faragásra használták, az íves kisebbik pengéjével

az állatok körmét faragta, gyógyította a juhász. Fontos szerszám az oltókés, a penge végén a különleges íves úgynevezett bőrtolóval. A szemzőkés különleges pengeformájával. A nagyméretű íves pengével rendelkező kacorkés, amely az ellentétes irányba hajló markolatával igen látványos darab. Továbbá bugylibicskák, kusztorák stb.

Kések:

A csikóskések szépen faragott fatokban, nemes kivitelű vadászkések, mives asztali kések, fanyelű rézrosettás mészároskések. Fontos megemlíteni még a félhold- és negyedholdkéseket, amiket a tímárok használtak.

Modern kategória

Modern kategória esetében is ragaszkodni kell a magas színvonalú, gondos kézműves munkához, a nemes és hagyományos anyagokhoz. Használhatók a legkorszerűbb acélok, amikből jól használható tárgyakat kell készíteni. Ebben az esetben is kívánatos a magyar népi díszítő motívumok esztétikus használata. Vigyázni kell, hogy az évszázados hagyományok ne sérüljenek.

Összeállította: SZANKOVITS TIBOR

A fegyverekről

Mivel egyre többen foglalkoznak magas szinten történelmi fegyverek készítésével, így fontos a fegyverek elbírálása. A fegyvereket az adott tárgy meghatározó anyaga szerinti szakágnak megfelelően bírálja el a zsűri.

Segítség a fegyverek kategorizálásához:

Kard, vadásztőr – kovácsműves szakág;

Vadásztőr és kés – késes szakág;

Összeállította: TAKÁTS ZOLTÁN

RENDELETEK

31/2011. (III. 17.) Korm. rendelet a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatokról

A Kormány az Alkotmány 35. § (2) bekezdésében megállapított eredeti jogalkotó hatáskörében és a 40. § (2) bekezdésében foglalt feladatkörében eljárva a következőket rendeli el:

1. § A népi iparművészet területén jelentkező állami feladatokat a kultúráért felelős miniszter (a továbbiakban: miniszter) a Hagyományok Háza útján látja el.

2. § (1) A népi iparművészet területén jelentkező állami feladatok a következők:

a) a népi iparművészeti alkotások minősítése (zsűrizése);

b) a „Népi Iparművész” minősítő cím adományozása;

c) A Magyar Népi Iparművészeti Múzeumnak, mint országos szakmúzeumnak a fenntartása, állománygyarapítása;

d) az országos népi iparművészeti pályázatok kiírása, a pályamunkák értékelése, a pályamunkákból készült kiállítások rendezése, a népi iparművészeti értékek belföldi népszerűsítése;

e) népi kézműves szakmák oktatásának elméleti és gyakorlati segítése, módszertani tanácsadás, szolgáltatás;

f) a magyar népi iparművészet értékeinek megőrzése és népszerűsítése érdekében a nemzetközi kapcsolatok kialakítása és ápolása.

(2) Az (1) bekezdés a)–b) pontban, és a 3. §-ban szabályozott eljárásokban a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény szabályai alkalmazandók azzal, hogy az eljárások során az elektronikus kapcsolattartás lehetősége kizárt.

(3) A (2) bekezdésben meghatározott eljárásokban a Hagyományok Háza országos hatáskörben eljáró elsőfokú hatóság. A fellebbezés elbírálására a miniszter jogosult.

2/A. §1 (1) „Népi Iparművész” minősítő cím adományozható annak a népi kézművességet folytató természetes személynek, aki népi iparművészeti alkotásait jogszabályban meghatározott számban és rendszerességgel minősíteti.

(2) „Népi Iparművész” minősítő cím adományozható annak a népi kézművességet folytató szervezetnek, amely a „Népi Iparművész” minősítő címmel rendelkező természetes személy tulajdonosa, tagja vagy alkalmazottja által előállított népi kézműves terméket értékesít.

3. § (1) A Hagyományok Háza a „Népi Iparművész” minősítő címről szóló hatósági igazolvány kiállítására jogosult.

...

4. §4 Felhatalmazást kap a miniszter arra, hogy rendeletben állapítsa meg a 2. §-ban foglalt feladatokra vonatkozó részletes szabályokat, a „Népi Iparművész” minősítő cím adományozásának részletes feltételeit és a minősítés alapjául szolgáló foglalkozási ágakat, továbbá a 3. § szerinti hatósági igazolvány kiállításával, meghosszabbításával, valamint a népi iparművészeti alkotások minősítésével (zsűrizésével) kapcsolatos eljárás rendjét.

12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelet a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatok végrehajtásáról

A népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatokról szóló 114/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet (a továbbiakban: R.) 3. §-ában foglalt felhatalmazás alapján – az igazgatási szolgáltatás díj tekintetében a pénzügyminiszterrel egyetértésben – az alábbiakat rendelem el:

1. § A rendelet hatálya a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatok részletes szabályaira terjed ki.

2. §1 Minősített (zsűrizett) népi iparművészeti alkotásnak az az alkotás, termék (a továbbiakban: alkotás) nevezhető, amelyet a Hagyományok Háza főigazgatója (a továbbiakban: főigazgató) – a 4. §-ban meghatározott eljárás követően – a 4. § (3) bekezdésben meghatározott bírálóbizottság (a továbbiakban: Bizottság) javaslata alapján „HA”, „HB”, „MA” vagy „MB” kategóriába besorolt, valamint jelölés nélküli zsűriszámmal ellátott népi iparművészeti alkotásnak minősít.

3. §2 (1) A népi iparművészeti tárgyak minősítésének feltételei a tárgy tartalma – néprajzi hagyománya és esztétikai értékei –, egykori és a jelenlegi funkciója, valamint az alkalmazott technika és a kivitel minősége.

(2) „HA” kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősül az olyan egyedi jellegű, kiemelkedő művészi értékű népi iparművészeti alkotás, amely magasabb esztétikai színvonalon fejleszti tovább a magyar népművészet hagyományait, technikai megvalósítása kifogástalan, és fokozott mértékben jeleníti meg a hagyományos stíluselemeket.

(3) „HB” kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősül a magyar népművészet jellegzetességeit magán viselő, a népi iparművészeti tár-

gyak minősítési kritériumának megfelelő, technikai szempontból is színvonalas alkotás, mely fokozottabb mértékben jeleníti meg a hagyományos stíluselemeket.

(4) „MA” kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősül az olyan egyedi jellegű, kiemelkedő művészi értékű népi iparművészeti alkotás, amely magasabb esztétikai színvonalon fejleszti tovább a magyar népművészet hagyományait, technikai megvalósítása kifogástalan, és megfogalmazásában hangsúlyosak az újítások, a modern törekvések, ugyanakkor az iparművészeti jelleg ellenére a gyökerei egyértelműen a népművészet hagyományaihoz köthetők.

(5) „MB” kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősül a magyar népművészet jellegzetességeit magán viselő, a népi iparművészeti tárgyak minősítési kritériumának megfelelő, technikai szempontból is színvonalas alkotás, mely megfogalmazásában hangsúlyosak az újítások, a modern törekvések, ugyanakkor az iparművészeti jelleg ellenére a gyökerei egyértelműen a népművészet hagyományaihoz köthetők.

(6) Jelölés nélküli zsűriszámot kap a színvonalas ajándéktárgynak minősülő alkotás, amely sokszorosításra alkalmas, viszonylag kevés munkával előállítható, ugyanakkor technikájában, stílusában és gondolkodásmódjában egyértelműen a népművészet hagyományait viszi tovább.

4. § (1)3 Az 1. mellékletében felsorolt alkotások népi iparművészeti alkotássá minősítését a 4. mellékletben meghatározott adattartalmú kérelemben a főigazgatónál kell kezdeményezni. A kérelemhez mellékelni kell a minősítettni kívánt alkotást, vagy amennyiben annak a helyszínrre történő szállítása és bemutatása jelentős nehézségbe ütközik, úgy a minősítendő alkotásról megfelelő minőségben elkészített fotódokumentációt. Indokolt esetben a Bizottság a helyszínen is megtekintheti az alkotást.

(2) A minősítés igazgatási szolgáltatási díjköteles, melynek mértékét a 3. számú melléklet állapítja meg. A díj megfizetését a benyújtással egyidejűleg igazolni kell.

(3)⁴ A benyújtott kérelem szakmai szempontú értékelésére a főigazgató – a népi iparművészet országos szakmai szervezeteivel történt egyeztetés alapján a népi iparművészettel foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek közül esetenként kiválasztott – 3–7 fős Bizottságot kér fel. A Bizottság szakmai értékeléséről készült jegyzőkönyv kötelező adatait az 5. melléklet tartalmazza.

(4) A Bizottság szervezeti és működési szabályzatát a főigazgató hagyja jóvá.

(5) A népi iparművészeti alkotássá történő minősítés tárgyában a Bizottság javaslata alapján a főigazgató határoz.

5. § (1)⁵ A főigazgató határozata a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvényben foglaltakon túl tartalmazza a népi iparművészeti alkotás azonosítását lehetővé tevő jellemzőket és azonosító számot (zsűriszám), valamint a „népi iparművészeti alkotás” jelölés használati jogára vonatkozó megállapítást.

(2)⁶ Forgalomba hozatal esetén a népi iparművészeti alkotásról kiállított számlán az alkotónak fel kell tüntetnie a zsűriszámot, és a 3. § (2)–(5) bekezdései szerinti kategóriákba sorolt alkotást el kell látnia a népi iparművészeti védjeggyel.

6. § (1) A „Népi Iparművész” minősítést a főigazgatónál kell kérelmezni. A minősítés a 2. számú mellékletben felsorolt foglalkozási áganként történik.

(2)⁷ A „Népi Iparművész” minősítés feltétele, hogy az alkotó a minősítést megelőző három évben folyamatos minősítéssel, továbbá a 6. mellékletben

meghatározott besorolású és számú, a 3. § (2)–(5) bekezdései szerinti kategóriájú népi iparművészeti alkotással rendelkezzen.

(3) A minősítési eljárásra vonatkozóan a továbbiakban a 4. § (5) bekezdése azzal az eltéréssel alkalmazandó, hogy a javaslattevő szerv a 9. §-ban meghatározott tanácsadó testület (a továbbiakban: Testület).

7. § (1)8 A „Népi Iparművész”-nek minősített személyt a személyi azonosításra alkalmas hatósági igazolvánnyal (a továbbiakban: igazolvány) kell ellátni. Amennyiben a „Népi Iparművész”-nek minősített személy több, a 2. mellékletben meghatározott foglalkozási ágban nyerte el a „Népi Iparművész” minősítést, úgy erről az igazolványt foglalkozási áganként, külön-külön kell kiállítani.

(2)⁹ Az igazolvány a kiállítás napjától számított öt évre adható ki, hatályossága háromszor öt-öt évre meghosszabbítható. A meghosszabbítás feltétele a folyamatos magas szintű alkotói munka és az alkotások öt év alatt történő minősítettése, amelynek során legalább két alkotást „HA” és „MA” kategóriába, négy alkotást pedig „HB” és „MB” kategóriába sorol a zsűri. Az igazolvány negyedik alkalommal történő meghosszabbítása esetén az igazolványt határozatlan időre kell kiadni. A meghosszabbítást a főigazgatónál kell kérelmezni. A meghosszabbításra javaslatot tevő szerv a Testület.

(3) A kiállítás, valamint a meghosszabbítás díjának mértékét a 3. számú melléklet tartalmazza.

8. §10

9. § (1)11 A főigazgató mellett a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatokról szóló 31/2011. (III. 17.) Korm. rendelet 2. § b)–e) pontjaiban meghatározott feladatok ellátása segítésének érdekében Testület működik.

(2) A Testület tagjait és elnökét a főigazgató a népi iparművészet országos szakmai szervezeteivel történt egyeztetést követően, a népi iparművészettel foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek közül kéri fel.

(3) A Testület feladatkörében javaslattevési és véleményezési jogkörrel rendelkezik.

(4) A Testület ügyrendjét maga állapítja meg, melyet a főigazgató hagy jóvá.

10. § (1) Ez a rendelet a kihirdetéstől számított 3. napon lép hatályba.

1. számú melléklet a 12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelethez **Népi iparművészeti alkotássá minősíthető termékek**

1. Bognármunkák, kerék- és kocsi
2. Börműves-tárgyak
3. Cserépkályha és kemence
4. Csipke
5. Építmények és köztéri alkotások: épületdísz, kapu, kerítés, játszótér, emlékoszlop, síremlék, nád, zsupszalma-, faszindelytető stb.
6. Festett, faragott bútor
7. Faragott fa, csont, szaru
8. Fazekas munka
- 9.¹³ Fonott és szőtt használati tárgyak: vessző, gyékény, csuhé, nád, szalma
10. Halászháló, kötél
11. Hímes tojás
12. Hímzés
13. Kádár és pintér munkák
14. Kétfestő textíliák
15. Kalap
16. Kés
17. Kovács- és rézműves termékek
18. Lószerszámok, nyergek

19. Mártott gyertya
20. Mézeskalács
21. Naiv szobrok
22. Nemez
23. Népi ékszer (rekesz zománc, gyöngy)
24. Népi hangszer
25. Népi játék
26. Népviseleti baba
27. Papucs, bocskor, csizma, cipő
28. Paszomány és kötött gomb
29. Szücs és szűr munkák
30. Szúrrátét
31. Szóttas
32. Viselet

2. számú melléklet a 12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelethez

A „Népi Iparművész” minősítő cím foglalkozási ágai

1. Bocskorkészítő
2. Bognár
3. Bőrműves
4. Cserépkályha- és kemencekészítő
5. Csipkekészítő
6. Csizmadia
7. Csuhéfonó
8. Faműves
9. Fafaragó
10. Faszobrász
11. Fazekas
12. Festett bútor-készítő
13. Fonott bútor-készítő

14. Gyertyamártó
15. Gyékényfonó
16. Gyöngyfűző
17. Halászháló-készítő
18. Hímestojás festő
19. Hímző
20. Kalapos
21. Kádár
22. Kékfestő
23. Késes
24. Kosárfonó
25. Kovács
26. Kötélverő
27. Mézeskalács-készítő
28. Nemez készítő
29. Népi hangszer-készítő
30. Népi játék-készítő
31. Népviseleti babakészítő
32. Népi ékszer készítő
33. Papucskészítő
34. Paszománykészítő és gombkötő
35. Pintér
36. Rézműves
37. Szalmafonó
38. Szijgyártó-nyerges
39. Szűcs
40. Szűrhimző
41. Szűrrátét-készítő
42. Szövő
43. Viselet-készítő
44. Tetőfedő: nádazó, fазsindely-, zsuptető-készítő

3. számú melléklet a 12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelethez
A népi iparművészeti alkotások minősítésekor és a „Népi Iparművész”
minősítés esetén fizetendő igazgatási szolgáltatási díjak

Az illetékről szóló, többször módosított, 1990. évi XCIII. törvény 67. §-ának (2) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján a népi iparművészeti termékek zsűrizéséért fizetendő igazgatási szolgáltatási díjakról – a pénzügyminiszterrel egyetértésben – a következők szerint kell eljárni:

1.¹⁴ A minősítésre, zsűrizésre beadott alkotásokért, illetve tárgycsoportért, garnitúráért, tárgy-együttesért meghatározott összeget, egységenként 1500 Ft igazgatási szolgáltatási díjat kell fizetni.

2.¹⁵ A népi iparművészeti igazolvány kiadásának igazgatási szolgáltatási díja 2000 Ft, amely tartalmazza az igazolvány előállítási, valamint az eljárási díjat. Az ötévenként történő érvényesítési eljárás igazgatási szolgáltatási díja 1200 Ft.

3.¹⁶ Az elsőfokú közigazgatási döntés elleni fellebbezés díja 33 000 Ft.

4.¹⁷ Az 1. és 2. pontban meghatározott igazgatási szolgáltatási díjat postai úton vagy átutalással a Hagyományok Háza 10032000–01739716–00000000 számú bankszámlájára kell befizetni.

A 3. pontban meghatározott fellebbezési díjat az Nemzeti Erőforrás Minisztérium 10032000–01425190–00000000 számú bankszámlájára kell befizetni. A befizetésről szóló igazolást a kérelemhez, fellebbezéshez csatolni kell.

5.¹⁸ A díjfizetési kötelezettség tekintetében az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Itv.) 3. § (4) bekezdésben foglaltakat, a fellebbezési díj visszatérítésére az Itv. 32. §-át, az elévülés tekintetében az Itv. 86. §-ában foglaltakat, a díjak kezelésére, elszámolására, nyilvántartására a költségvetés alapján gazdálkodó szervek beszámolási és könyvvizelési kötelezettségéről szóló jogszabályi előírásokat kell értelemszerűen alkalmazni.

6. számú melléklet a 12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelethez²¹
A „Népi Iparművész” minősítéshez szükséges alkotások kategórián-
kénti megoszlása

Minden műfajban az 5 db „HA”, „MA” kategóriát elért tárgy, valamint

1. Bognármunkák, kerék- és kocsi „HB”, „MB” 15 db
2. Bőrműves-tárgyak „HB”, „MB” 30 db
3. Cserépkályha és kemence „HB”, „MB” 15 db
4. Csipke „HB”, „MB” 30 db
5. Építmények és köztéri alkotások: épületdísz, kapu, kerítés, játszótér, emlékoszlop, síremlék, nád-, zsuppszalma-, faszindelytető stb. „HB”, „MB” 20 db
6. Festett, faragott bútor „HB”, „MB” 20 db
7. Faragott fa, csont, szaru „HB”, „MB” 30 db
8. Fazekas munka „HB”, „MB” 30 db
9. Fonott és szőtt használati tárgyak: vessző, gyékény, csuhé, nád, szalma „HB”, „MB” 30 db
10. Halászháló, kötél „HB”, „MB” 15 db
11. Hímes tojás „HB”, „MB” 30 db
12. Hímzés „HB”, „MB” 30 db
13. Kádár és pintér munkák „HB”, „MB” 15 db
14. Kétfestő textíliák „HB”, „MB” 30 db
15. Kalap „HB”, „MB” 20 db
16. Kés „HB”, „MB” 30 db
17. Kovács- és rézműves termékek „HB”, „MB” 30 db
18. Lószerszámok, nyergek „HB”, „MB” 15 db
19. Mártott gyertya „HB”, „MB” 30 db
20. Mézeskalács „HB”, „MB” 30 db
21. Naiv szobrok „HB”, „MB” 30 db
22. Nemez „HB”, „MB” 30 db

- 23. Népi ékszer (rekesz zománc, gyöngy) „HB”, „MB” 30 db
- 24. Népi hangszer „HB”, „MB” 15 db
- 25. Népi játék „HB”, „MB” 30 db
- 26. Népviseleti baba „HB”, „MB” 25 db
- 27. Papucs, bocskor, csizma, cipő „HB”, „MB” 20 db
- 28. Paszomány és kötött gomb „HB”, „MB” 20 db
- 29. Szúcs és szűr munkák „HB”, „MB” 15 db
- 30. Szűrrátét „HB”, „MB” 30 db
- 31. Szóttas „HB”, „MB” 30 db
- 32. Viselet „HB”, „MB” 25 db

Az ajándéktárgy nem népi iparművész címre jogosító kategória, azonban 10 db ajándéktárgy zsűriszám kivált 1 db „MB” kategóriás zsűriszámot.

